

Dumitru ȘERBAN

DIALOG CU ISTORIA

vol. I

Asachiana

Dumitru ȘERBAN

DIALOG CU ISTORIA

Dumitru Șerban s-a născut la 23 octombrie 1981, originar fiind din satul Câmpeni, comuna Prăjeni, județul Botoșani. A făcut Liceul Teoretic *Demostene Botez* la Trușești, Botoșani, absolvindu-l în anul 2000. Este licențiat al Facultății de Economie și Administrarea Afacerilor (Secția *Tranzacții Internaționale*) din cadrul Universității „Al.I. Cuza” Iași, promoția 2000-2004. Urmează cursurile Facultății de Litere – secția română-rusă, Universitatea „Al.I. Cuza” Iași, în perioada 2002-2007. Are un master de *Culturologie slavă*, absolvit în anul 2006. În perioada 2005-2006, este redactor în cadrul departamentului Economie-Administrație al cotidianului „Flacăra Iașului”. Din 2006 până în prezent, este realizatorul emisiunii *Viața Rromilor* la Radio Iași. În perioada 2007-2009, lucrează la departamentul de marketing al companiilor Publimedia Internațional și Adevărul Holding. Din 2009 și până în prezent, realizează emisiunea *Tradiții* la Radio Iași. Din septembrie 2012 până în noiembrie 2013, este realizator al emisiunii *Oamenii Moldovei*. Din septembrie 2012 și până în prezent, realizator al emisiunii *Comunități Etnice/ Ruși Lipoveni* (Radio Iași). Din martie 2012 și până în iunie 2017, corespondent al săptămânalului „Viața Medicală”. Din 2015, este bibliograf la Biblioteca Județeană „Gh. Asachi” Iași.

Dumitru ȘERBAN

DIALOG CU ISTORIA

interviuri

vol. I

Asachiana

Copertă: *Florentin BUSUIOC*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ȘERBAN, DUMITRU

Dialog cu istoria: interviuri / Dumitru Șerban. - Iași:
Asachiana, 2020 - vol.

ISBN 978-606-9047-17-0

Vol. 1. - 2020. - ISBN 978-606-9047-21-7

821.135.1

Copyright © - Toate drepturile rezervate

Editura Asachiana

Redactori: *Florentin Busuioc*

Bogdan Mihai Mandache

Tehnoredactor: *Laura Mahu*

Apărut 2020

Iași - România

Biblioteca Județeană „Gh. Asachi” Iași

Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt nr. 10, 700063

Telefon: (+4) 0332 110044

E-mail: contact@bjiasi.ro

Web: <http://www.bjiasi.ro/>

**O VIZIUNE A ISTORIEI CARE SE DESCHIDE
ÎN CUNOAȘTERE ACADEMICĂ**

Ovidiu Ștefan Buruiană este specialist în istoria ideilor politice, istoria politică și socială interbelică, cultura politică și discursurile articulate în perioadă, interesat fiind și de subiecte legate de istoria comunismului. Din anul 2008, este doctor în istorie cu teza *Partidul Național Liberal în anii 1927-1933*, lucrare realizată sub coordonarea profesorului universitar, doctor în istorie, Ion Agrigoroaiei, apreciată de către comisia de specialitate cu Magna Cum Laude.

Amintim cărțile de autor:

- *Construind opoziția. Istoria politică a Partidului Național Liberal între anii 1927 și 1933*, Iași, Editura Universității „A.I. Cuza”, 2013;
- *Liberalii. Structuri și sociabilități politice liberale în România interbelică*, Iași, Editura Universității „A.I. Cuza”, 2013.

Împreună cu istoricul Liviu Brătescu, profesorul Ovidiu Ștefan Buruiană a coordonat numărul tematic al revistei „Xenopoliana. Buletinul Fundației Academice «A.D. Xenopol»”, intitulat *Liberalismul românesc. Idei, structuri, personaje, tendințe*, XIII, 2005, 1-4, dar și volumul cu titlul *Liberalismul românesc. Tendințe, structuri, personalități*, apărut pe baza numărului din revistă la Editura Universității „A.I. Cuza” din Iași în anul 2013.

Din interviul cu istoricul Ovidiu Ștefan Buruiană, aflăm amănunte concrete despre pașii din cariera profesională a Domniei Sale cu accent pe principalele teme pe care le-a dezvoltat în lucrările susținute de-a lungul anilor: de la „forme ale propagandei comuniste”, „democrația și autoritarismul în presa interbelică ieșeană” până la subiecțiile prezentate în teza de doctorat și reflectate mai târziu în lucrări de înaltă ținută academică, încheind cu o opinie pragmatică despre cum a simțit Centenarul.

– *Domnule profesor, înainte de toate, conturați-ne primele momente ale întâlnirii cu istoria. Când și cum a început pasiunea pentru un domeniu nu ușor, dar fascinant...*

– Este dificil de răspuns la o astfel de provocare. Și presupun, de asemenea, că dumneavoastră vă referiți la istoria ca domeniu de cunoaștere, pentru că întâlnirea cu istoria o avem în fiecare zi și depinde de factori foarte diferiți pentru ca această întâlnire să capete sensul unui eveniment istoric. Cum îți alegi profesia însă... este o chestiune care reunește poveștile auzite sau citite în copilărie și reflecția inevitabilă din perioada adolescenței/maturității. Pentru că povestirile situate în zona acelei *histoire-bataille* (istorie-bătălie), care ne hrănesc imaginația,

cu eroii lor legendari și reali, cu fapte exemplare, istorie care creează mai ales emoție, sunt dublate (sau au fost dublate în cazul meu) ulterior de dorința de a înțelege ce se găsește dincolo de trama narativă, de acea lume dihotomică, a binelui și a răului... Din punctul meu de vedere, pasiunea pentru istorie, ca reflecție conștientă și intelectuală asupra trecutului, deci critică, s-a produs în momentul întâlnirii poveștii cu realitatea socială. Narațiuni despre trecut, istoria și reflecția asupra ei au fost, pentru mine, o încercare de a înțelege realitatea prezentă și cum se constituie reprezentarea asupra societăților trecute.

– *Prezentați-ne câteva întâmplări (expediții, săpături, conferințe etc.) din timpul studenției dumneavoastră, care v-au rămas în memorie, și, mai târziu, au avut rol decisiv în formarea ca istoric.*

– Anii studenției mele s-au suprapus, nefericit și avantajos, totodată, peste o perioadă dificilă din evoluția societății românești, ieșită recent din comunism și în căutarea unui model de viață occidental; un timp cu lipsuri materiale uriașe, cu frustrări legate de întârzierea impunerii acelei „societați a binelui”, pe care o speram cu toții după prăbușirea regimului Ceaușescu, dar și cu mari deschideri intelectuale. Anii '90 au fost formativi din mai multe perspective: în primul rând, a faptelor, finalmente, istorice la care asistam și la care am participat într-o mică măsură, cu înlăturarea lui Ceaușescu, în decembrie 1989, dezbaterile asupra comunismului și democrației, nevoia de liberalism și de capitalism, cu

manifestul de la Timișoara, fenomenul Piața Universității, cu primele alegeri democratice, cu prima alternanță reală la guvernare (cea din 1996) etc. În al doilea rând, a fost înțelegerea faptului că istoricul nu trăiește într-un turn de fildeș, abstras din societate; în anii studenției mele, istoricii erau chemați public, vehement adeseori, să depășească statutul de funcționari ai statului, legitimatori ai național-comunismului, și să se pronunțe asupra unor evenimente și fenomene care trimiteau la identitatea românilor, la istoria lor națională; nevoia de reformă profesională a fost însoțită, în același timp, de realitatea imediată, care furniza subiectele înțelegerii realității, pentru că evenimentele în desfășurare (o revoluție, dincolo de alte considerații, a fost o schimbare radicală față de comunism, alegeri, dezbaterile din societate, anticomunismul etc.) făceau trimitere la fapte din trecutul imediat sau îndepărtat. Însă, într-un alt registru al discuției, pentru Universități în general, pentru Facultățile de Istorie în particular, anii '90 au fost ambivalenți, poate chiar mai mult decât pentru societatea românească. A fost o perioadă de intersecție a mai multor discursuri cu privire la menirea Universității, care nu mai trebuia să fie doar o școală profesională, și una cu trimitere la istorie și la rolul ei social. Cele care veneau dinspre fostul regim și care nu au putut dispărea pur și simplu, cu atât mai mult cu cât ele se metamorfozaseră înspre un naționalism autarhic, atrăgător pentru mulți, în anii ceaușismului târziu; în acei ani, erau recuperate, în continuarea aceluși excurs, personaje și fenomene considerate tabu până atunci, precum monarhia, Ion Antonescu sau legionarii. Dar erau și profesori care

veneau cu perspective metodologice și cu interpretări noi, de natură să ne provoace intelectual înspre o istorie plurală ca perspectivă și interpretare; cu atât mai mult cu cât apărea o nouă bibliografie, prin traduceri și chiar „xeroxuri” din autori din afară. Pe de altă parte, instituțiile academice încercau să se adapteze noilor realități „de piață”, cu creșterea numărului de studenți și a diversificării programelor educaționale. În raport însă cu aspectele adjuvante ale formării academice (săpături, excursii de studii ș.a.), perioada în discuție a semnat însă un recul; în pofida entuziasmului profesorilor și studenților deopotrivă, care își susțineau deseori acest aspect formativ din propriile surse, nu prea erau fonduri într-o societate sărăcită și care nu dispunea de un management profesionist, administrativ sau politic. Prin urmare, în acei ani, nu prea s-au mai făcut excursii tematice, organizate instituțional și care dădeau un anumit farmec studiilor la Facultatea de Istorie, iar săpăturile arheologice presupuneau un voluntariat de care nu m-am simțit atras niciodată. În fapt, le-am evitat, după primul an, fiind mult mai legat de „istoria în mișcare”, de desfășurarea ei imediată. Așa mi-am ales specializarea *istorie contemporană*.

– Teza dumneavoastră de licență se intitulează ***Forme ale propagandei comuniste în perioada de impunere a noului regim (1944-1948)***. Știm că a fost o perioadă destul de dificilă, de aceea vă invităm ca, în câteva fraze, să ne conturați acest subiect.

– Asumarea unui proiect de licență a avut „istoria” ei, care – retrospectiv – îmi apare ca o formă de maturizare intelectuală. Așa cum am sugerat anterior, alesesem Facultatea de Istorie atât ca opțiune individuală, cât și ca una societală. În primul caz, fusesem fascinat în anii liceului de lumea romană și de lucrarea lui Theodor Mommsen, *Istoria romană*, în patru volume, atunci apărută în ediție românească. Însă, preocuparea pentru istoria antică s-a estompat treptat în fața dorinței de a înțelege lumea comunistă din care „ieșisem”, dar care nu se dădea dusă de la noi și din noi. Finalmente, mi-am propus să înțeleg mecanismele de impunere a regimului comunist, modul în care acesta a imaginat realitățile sociale, a furnizat un model social stabil, aproape de neclintit; un model care se perpetua în acea perioadă imediat postcomunistă. Dincolo de nostalgia unei părți din societate care începuse să regrete dispariția unui regim criminal, în fața insecurității materiale, a injusteții unor politici publice, a unei dinamici sociale greu de prevăzut și a noilor provocări economice sau morale, intuiția mea istorică, atât cât exista pe atunci, m-a făcut să mă îndrept spre propaganda regimului. Un demers masiv și unilateral al noii puteri, structurat după model sovietic, înțelegând prea puțin realitățile românești, dar având în spate forța militară a Armatei Roșii învingătoare. Un efort permanent, rafinat în timp, și care a cuprins întreaga societate, monopolizând funcția unor instituții, precum școala sau presa.

– *Un an mai târziu, vă găsim prezentând teza de dizertație* Democrația și autoritarismul în presa in-

terbelică ieșeană: „Însemnări ieșene” și „Gândul vremii”. *Conturați-ne o imagine a celor două curente pe care le-ați găsit reflectate în publicațiile amintite.*

– Dizertația a reprezentat o nouă provocare academică, întrucât am dorit să înțeleg realitatea mesajului cultural și politic de stânga dintre cele două războaie mondiale. Cele două reviste enunțate sunt semnificative atât pentru Iași din anii '30, cât și pentru peisajul intelectual din România timpului. În acel moment, era o discuție contra curentului majoritar istoriografic privitor la interbelicul românesc, care recupera precumpănitii intelectuali de dreapta, unii legionari, considerând că presa de stânga era arhicunoscută din anii regimului comunist. Lucrarea mea arăta falsitatea acestui punct de vedere. În dizertație, am întreprins mai curând o analiză de discurs, fiind preocupat de temele majore și de construcția intelectuală propusă de publicațiile în discuție; dar, în mod esențial, am surprins câmpul intelectual local și, prin reflexie, național de stânga, care se individualiza față de comunism, era mult mai articulat și complex ideatic, intelectuali cu bune referințe bibliografice europene, cu o bună cunoaștere a fenomenelor interne și internaționale și al căror mesaj avea un public al lui. Intelectuali care au dispărut, cel mai adesea, din peisajul publicistic după 1945, în condițiile impunerii nivelatoare a comunismului.

– *În luna mai s-au împlinit 145 de ani de liberalism. Cu privire la teza dumneavoastră de doctorat, lucrare care surprinde, în fapt, istoria Partidului Național*

Liberal în anii 1927-1933, vă invităm să creionați, în câteva fraze, subiectul prezentat, unul puțin analizat în istoriografia noastră dedicată perioadei interbelice. Despre doctrina Partidului Național Liberal... ce ne puteți spune?

– Teza de doctorat a fost la rândul ei o încercare academică, asumată deopotrivă de profesorul coordonator, dl profesor Ion Agrigoroaiei, și de mine. În condițiile în care Ioan Scurtu publicase, cu ceva timp înainte, e adevărat, dar cu o nouă ediție după 1990, o lucrare despre Partidul Național Țărănesc (o ediție care elimina zgura ceaușistă), a existat această propunere de a realiza istoria instituțională a celui alt mare partid al perioadei, Partidul Național Liberal. În fapt, a partidului modernității românești. A fost o întreprindere anevoioasă, în condițiile Arhivelor sau instituțiilor deținătoare de arhivă (precum Academia Română) care încă aveau reprezentarea de instituții-tezaur de documente (și nu de instituții esențiale pentru cercetarea trecutului), a lipsei suportului financiar pentru cercetare. Dificultățile au fost legate și de absența unei perspective moderne de analiză a partidelor politice de la noi, a cercetărilor de sociologie sau psihologie politică. Istoriile formațiunilor politice, puține la număr, se circumscriau prezentării unor manifestări publice ale liderilor sau unor elemente doctrinare, dar fără a avea în vedere dimensiunea organizației și a membrilor de partid. Fără a face o prelegere academică, chiar celebrarea a 145 de ani de la formarea formațiunii semnifică mai curând un construct ideologic, o inventare a unei tradiții, a unui trecut utilizabil, pe

care liberalii s-au străduit să-l impună după 1900, ca formă de legitimare politică a celei mai vechi formațiuni din spațiul românesc (acest fapt este adevărat, dar nu cu trimitere la anul 1875). Aici este o discuție întregă, cu trimitere la manifestările publice ale partidului liberal, marginalizat după războiul mondial în condițiile votului universal masculin. Oricum, eu în cercetarea mea, am pus accentul mai puțin pe partea doctrinară, chiar dacă am încercat să dovedesc că liberalismul românesc a fost un „liberalism de receptare”, cu o dublă genealogie, franceză (sub perspectiva drepturilor omului și a construcției statului politic) și germană (mai ales din unghiul economiei). Dar gândirea liberală a fost asumată de o elită tânără, școlită în țările apusene, mai curând ca limbaj al modernității și ca suport al emancipării naționale, având ca efect o anume modernizare instituțională în spațiul societății românești. Mai curând, liberalii structuraseră un partid administrativ, similar altor formațiuni din centrul și estul Europei, care nu se autodesemneau drept liberale și care practicau autoritarismul politic și naționalismul economic de dezvoltare, văzute ca necesare pentru recuperarea întârzierii de dezvoltare a acestui spațiu în raport cu țările din Vestul Europei. În raport cu cercetarea în sine a subiectului de doctorat, am încercat să arăt, în două registre, modul în care liberalii se construiesc în calitate de opoziție în perioadă: la nivel de organizație și la nivel de manifestare publică. În oglindă cu național-țărăniștii, liberalii au reușit să instituționalizeze un mecanism democratic al jocului politic românesc, care a funcționat însă doar

pentru o scurtă perioadă, până la producerea Restaurației carliste, în iunie 1930.

– *Domnule profesor, suntem în iunie 1930, moment în care principele Carol revine în țară. Vorbiți-ne despre „restaurația carlistă”, atunci când în societatea românească se pune problema „unui nou început”. Cum îi găsim pe reprezentanții Partidului Național Liberal în fața „restaurației”?*

– Sunt prea multe de spus pentru a putea rezuma în câteva cuvinte. Sunt elemente care țin de cultura politică a românilor, cu căutarea periodică a salvatorului, a regelui păstor al nației, care să înlăture haosul și să instaureze ordinea în lumea românească, ca preambul al societății binelui. În același timp, a fost o problemă a clasei politice, a național-țărăniștilor în principal, care utilizaseră figura principelui autoexilat ca element de presiune politică împotriva guvernelor liberale. Fapt care s-a întors împotriva lor la momentul 1930, când se aflau la putere. Principele Carol, ulterior, regele Carol al II-lea a fost semnat drept un vehicul pentru mulți nemulțumiți din societate. Evident, principele/noul rege avea propriul proiect de societate, care a intrat rapid în contradicție cu modelul liberal și, ulterior, cu cel promovat de național-țărăniști. Dar, din motive care țineau de o anumită moralitate publică, de revendicarea operei lui Ionel Brătianu, liberalii au respins actul Restaurației, cu precădere prin liderii care avuseseră un rol în realizarea României Mari: Vintilă Brătianu, Alexandru Lapedatu, dr. C. Angelescu etc. Finalmente, ei au trebuit să ajungă la un

acord cu un Rege legal (întrucât actul succesiunii la tron din 4 ianuarie 1926, de după abdicarea lui Carol, fusese anulat), chiar dacă imoral, care își detronase fiul minor, pe Mihai. A fost și o formă a supra-viețuirii politice, după marginalizarea de către toți ceilalți actori și după producerea defectiunii Gheorghe Brătianu, care a structurat un nou partid liberal, favorabil regelui.

– *La sfârșitul anului 1933 se scrie o pagină sângeroasă din istoria noastră prin asasinarea – de către legionari – a prim-ministrului liberal I.G. Duca. Cum trebuie să privim acest act asupra unui om înzestrat cu „experiența politică”, „cinste exemplară”, „înaltă conștiință a răspunderii”? Care sunt, de fapt, culisele asasinării lui I.G. Duca? Moartea liberalului a căzut „ca un trăsnet asupra partidului”. Ce a urmat pe scena politică românească? Avea Carol al II-lea un proiect de țară?*

– Iarăși, este o discuție dificil de rezumat. Din punctul meu de vedere, asasinatul din decembrie 1933 reprezintă un act al unor legionari, *Nicadorii* (nu a fost un atentat pregătit de Corneliu Zelea Codreanu și executat de cei trei), produs însă pe fondul unei deficiențe structurale a instituțiilor statului român și a iresponsabilității publice a unor oameni politici sau a unor intelectuali. După desemnarea lui I.G. Duca drept președinte al Consiliului de Miniștri, însărcinat cu formarea Cabinetului și organizarea alegerilor, ceea ce echivala cu *restaurația liberalilor*, după cinci ani de opoziție, majoritatea actorilor publici au discutat agresiv în presa timpului despre demisia regelui la presiunea străinătății, de o cedare

în fața mării finanțe internaționale evreiești și masonice, care îl apreciau pe Duca drept liderul politic român moderat și vertical, capabil să stăvilească extremismul politic de dreapta sau de stânga, în creștere în societatea românească. Oricum, asasinatul de pe peronul gării din Sinaia, imposibilitatea de a stabili vina morală ai actului și suspiciunile exprimate în presă și în saloane cu privire la beneficiari, au avut urmări majore în spațiul politic românesc: Duca semnifică autoritate politică, în calitatea lui de cel mai apropiat colaborator al lui Ionel Brătianu și de factor al actelor majore din perioada războiului și din primul deceniu postbelic, când fusese ministru al Agriculturii, de Externe și de Interne; ca lider de necontestat al celui mai important partid politic și ca reprezentat al unei direcții moderate în politică, el avea capacitatea de a structura o unificare a societății românești, care să ajute la democratizare politică și la relansare economică. Dacă al doilea aspect, al recuperării economice, s-a produs, consensual cu evoluțiile în plan internațional, democrația românească a cunoscut un proces accelerat de disoluție în anii '30.

– *La aceeași Editură a Universității vede lumina tiparului volumul LIBERALII. Structuri și sociabilități politice liberale în România interbelică. Ce-și propune să scoată în evidență volumul de față?*

– Această nouă lucrare are punctul de plecare în teza de doctorat. Ocupându-mă de partidul liberal, de organizația politică și de manifestările publice ale partidului, m-am întrebat adesea cine erau

liberalii, care erau ideile care îi reuneau și tipul sociabilității pe care o împărtășeau, aspecte care i-au făcut să rămână împreună în anii dintre cele două războaie mondiale. Aceste întrebări mi-au ghidat cercetarea fenomenului liberalismului românesc interbelic, cu cuprinderea unor mecanisme de putere din interiorul organizației, a formulelor de structurare politică, a propagandei partidului etc., dar și cu decriptarea culturii politice a liberalilor români. M-a interesat astfel ce însemna practic să fii liberal, formele adeziunii, rațiunile implicării pe cercuri de apartenență, ierarhii din interiorul grupării, formale și informale, fenomenul dizidenței în cazul liberalilor români, problema definirii liberalilor din perspectivă socială ca *burghezi* etc. A fost un demers provocator pentru mine, întrucât am părăsit istoria instituțională și pe cea politică, înspre o istorie culturală a ideilor, o istorie socială, spre anumite aspecte de sociologie politică sau de psihologie.

– *Constatăm că un capitol al lucrării pe care ne-ați prezentat-o este dedicat „familiilor” liberalilor români, creionând relațiile și practicile de putere în cadrul partidului liberal. Amintiți-ne principalele familii care aveau putere și influență în Partidul Național Liberal în perioada la care faceți referire...*

– Capitolul respectiv are ca suport observarea faptului că în partidul liberal multe dintre funcțiile de șefi de organizații erau moștenite din tată în fiu sau erau transmise familiei extinse, pe relații de rudenie (frate, cumnat, ginere, nepot). O manieră prea puțin specifică lumii moderne, îndeobște subsumată

dominației principiului meritocratic în ocuparea funcțiilor. Avem astfel un partid structurat de niște *familii*, în sensul propriu al conceptului, ceea ce ne indică o anumită formă a culturii politice dominante. Gândiți-vă doar la cazul familiei Brătianu, dincolo de cei trei frați (Ion I.C. Brătianu, Vintilă Brătianu, Constantin I.C./Dinu Brătianu) care au moștenit funcția de președinte al partidului. Bărbații Brătianu din generația a doua construiseră, voluntar sau nu, o structură de influență familială: Vintilă Brătianu era căsătorit cu Lia, fiica lui Anastase Stolojan, important om politic pentru liberalismul românesc de secol XIX, iar Constantin I.C. (Dinu) Brătianu se căsătorise cu Alexandrina (Adina) Costinescu, fiica lui Emil Costinescu, de asemenea un apropiat al lui Ion Brătianu. Excepția o reprezintă Ionel Brătianu, căsătoriile lui - cu Maria Moruzi mai întâi, legătură impusă și efemeră, și, apoi, în 1907, cu Eliza Știrbey, sora lui Barbu Știrbey, divorțată de Alexandru Marghiloman - având loc în afara cercului liberal. În schema genealogică partinică, băieților din familie li s-au adăugat surorile. Sora cea mare a fraților Brătianu, Sabina, este singura care nu se înscrie acestei narațiuni a puterii, în pofida pasiunii ei pentru fenomenul politic, decelabil în *Memoriile* sale. Maria s-a căsătorit cu Ion N. Pillat, Tatiana (*Tați*), cu Ilie I. Niculescu-Dorobanțu, iar Pia, cu Alexandru Alimănișteanu. Toți aceștia au deținut un loc semnificativ în politica partidului la început de secol XX, fără a avea întotdeauna calitățile și abilitățile necesare poziției ocupate, înființând adevărate rețele de putere locale, în județele Dorohoi, Ilfov sau Olt. Brătienii alcătuiau astfel *marea familie*, dând acțiunii liberale

aspectul unei politici de clan. De altfel, adversarii și contemporanii nu ezitau să portretizeze PNL ca „mânăstirea celor trei frați”. Modelul familial s-a extins asupra întregii formațiuni, putând identifica rapid legături pe multiple paliere: relații tată-fiu, precum familiile Mârzescu, cu Gheorghe Mârzescu și Gheorghe Gh. (Georgel) Mârzescu, cei care au marcat viața politică ieșeană, ocupând demnități locale, dar și importante funcții guvernamentale, Săveanu, prin cei doi reprezentanți importanți în zona Vrancei, Nicolae și N.N. (Nicușor) Săveanu, Constantinescu, cunoscută mai ales prin extraordinara personalitate a lui Alexandru Constantinescu – „Porcu”, Chirculescu, Moșoiu, Imbroane, Sassu, cu cunoscutul om politic liberal Vasile P. Sassu și fiul său, Matei, propulsat ca prefect la Brăila și potențial președinte al organizației de acolo, în dauna lui Radu Portocală; frați, ca în cazul familiilor Dimitriu, Manolescu, Bogdan, Donescu ș.a.; tată-ginere, în care organizația era o dotă politică, precum familiile Orleanu-Victor Slăvescu (la Covurlui), Monteoru-dr. C. Angelescu (la Buzău), general Arthur Văitoianu-Richard Fransavici, dar și în cazul lui Victor Antonescu, a cărui carieră era legată de faptul că era ginere al venerabilului corifeu liberal Gheorghe Matei Corbescu.

– *În lucrarea coordonată de către Andi Mihalache și Adrian Cioflâncă, Istoria recentă altfel, ne expuneți textul Din antropologia gesturilor prestabilite: cultul familiei Brătianu în România interbelică. Ce au aparte membrii acestei familii? Astăzi, din faptele lor... de ce amintim atât de rar?*

– Fără îndoială, rolul familiei Brătianu a fost imens în istoria României prin membrii ei, ajunși în mai multe rânduri prim-miniștri (cu două generații la conducerea afacerilor statului român) și miniștri, care și-au pus decisiv amprenta asupra evoluțiilor politice din societatea românească. Semnificativa lor influență ține și de modelul familial pe care ei l-au impus, o familie extrem de unită, conservatoare pe alocuri, construită în jurul unor valori ale patriotismului românesc de secol XIX, dispusă la sacrificii pentru ideea lor de emancipare națională. O familie care a avut în componență personalități uriașe în plan politic (prin Gheorghe Brătianu și în plan istoriografic), care au dat un sens de evoluție societății românești vreme de un secol, de la revoluția de la 1848 până spre prăbușirea României Mari, în vara anului 1940. Astăzi, ne este dificil să înțelegem (cred că și membrilor actualului partid liberal le este greu) pregătirea intelectuală remarcabilă a membrilor acestei familii, natura morală a implicării în politică, înțelegerea realităților și simțul istoric, precum orgoliul lor de a face istorie cu adevărat.

– *În final, vă invităm să ne spuneți cum a fost în sufletul dumneavoastră CENTENARUL?*

– Sub raport intelectual, am o anume amărăciune cu privire la celebrarea împlinirii a 100 de ani de la sfârșitul războiului mondial și de la realizarea României Mari. După mine, momentul a fost în mare măsură ratat atât sub aspectul identitar, public, festivist dacă doriți, cât și din perspectivă profesională, istorică. Programul Centenar, coordonat de un

departament din cadrul Guvernului, nu a existat în fapt, multiplele schimbări politice făcând această instituție irelevantă. Nu au fost nici fonduri alocate prioritar amintirii unui moment esențial pentru devenirea societății românești și construirii unor repere publice, manifestări, simboluri publice etc. Incoerența guvernamentală a generat un haos de evenimente, în lipsa unui concept profesional al celebrării și a absenței din peisaj sau a tăcerii „vinovate” a specialiștilor; s-au sprijinit astfel, pe criterii amestecate, tot felul de întreprinderi, de la festivaluri folclorice, legate de tradiții inventate (festivalul „sărmaștelor” etc.), până la acțiuni istorice privind istoria dacilor. Pe alocuri, am avut impresia unui demers de tipul ceaușismului târziu, cu repetarea obsesivă în media a unor formule ritualice, dar fără conținut, fără semnificație pentru majoritatea românilor. Eu cred că un sentiment de confuzie a predominat în publicul larg slab format și puțin educat sub aspect istoric. Mă refer la toate categoriile de vârstă aici. A existat și o parte bună în lipsa de „coordonare” de la Centru, o anume „democratizare” a celebrării, cu perspective plurale ale sărbătorii, multe dintre ele profesioniste, facilitate de unele autorități locale, primării etc. Sub aspect profesional, au fost însă puține manifestări științifice care s-au putut organiza, cu participarea unor istorici de prestigiu din țară și din afară, interesați de istoria românilor sau care au putut prezenta evenimentele de acum 100 de ani în contextul lor internațional. Cu puține excepții, mă refer aici la unele editări de lucrări cu caracter memorialistic, au lipsit marile lu-

crări care să îmbogățească cunoașterea în domeniu, factual sau metodologic.

Fără o politică a culturii de factură liberală, deschisă, nu poate exista, din punctul meu de vedere, o societate cu indivizi responsabili, capabili să desfășoare acțiuni coerente în spațiul public și care să dea o identitate specifică comunității românești.

**ISTORIA ÎNTRE TRECUT ȘI PREZENT,
ÎNTRE PASIUNE ȘI ȘTIINȚĂ**

Laurențiu Rădvan este istoric, specialist în istorie medievală și premodernă, fiind profesor universitar la Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Este doctor în istorie, având preocupări de istorie urbană, istorie socială și economică. În anul 2004, obține Premiul „A.D. Xenopol” al Academiei Române, pentru lucrarea *Orașele din Țara Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea*.

Laurențiu Rădvan este membru al „Comisiei de istoria orașelor din România” a Academiei Române (din anul 1999) și al Comisiei Internaționale de Istorie a Orașelor (din 2008).

Amintim volumele semnificative:

- *Social and Political Elites in Eastern and Central Europe (15th-18th Centuries)*, ed. by Cristian Luca, Laurențiu Rădvan (and Alexandru Simon), London, School of Slavonic and East European Studies UCL, 2015;
- *Iași – oraș al diversității. Categoriile etnice și minorități în secolele XV-XX: aspecte sociale, economice și culturale*, volum coordonat de Laurențiu Rădvan, Iași, Editura Ars Longa, 2015;
- *Orașe vechi, orașe noi în spațiul românesc. Societate, economie și civilizație urbană în prag de modernitate (sec. al XVI-lea – jumătatea sec. al XIX-lea)*, Iași, Editura Universității „Al.I. Cuza”, 2014;

- *Orașele din țările române în Evul Mediu (sfârșitul sec. al XIII-lea – începutul sec. al XVI-lea)*, Iași, Editura Universității „Al.I. Cuza”, 2011;
- *Orașele, orășenii și banii: atitudini, activități, instituții, implicații (sec. XVI-XX)*, volum editat de Laurențiu Rădvan și Bogdan Căpraru, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2011;
- *At Europe's Borders: Medieval Towns in the Romanian Principalities*, transl. by Valentin Cîrdei, Leiden, Boston, Brill, 2010;
- *O istorie a Europei de Apus în Evul Mediu. De la Imperiul Roman târziu la marile descoperiri geografice (sec. V-XVI)*, împreună cu Al.-F. Platon, B.P. Maleon, Iași, Editura Polirom, 2010;
- *Orașele din Țara Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea*, Iași, Editura Universității „Al.I. Cuza”, 2004;
- *De la Cetatea lui Dumnezeu la Edictul din Nantes. Izvoare de istorie medievală (secolele V-XVI)*, în colaborare cu Alexandru-Florin Platon, Iași, Editura Polirom, 2005;
- *Civilizația urbană din spațiul românesc în secolele XVI-XVIII. Studii și documente*, volum editat de Laurențiu Rădvan, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2006;
- *Orașul din spațiul românesc între Orient și Occident. Tranziția de la medievalitate la modernitate*, volum editat de Laurențiu Rădvan, Iași, Editura Universității „Al.I. Cuza”, 2007.

Despre cum s-a sădit pasiunea pentru istorie în sufletul interlocutorului nostru, despre pașii în carieră, dar și despre principalele proiecte editoriale pe care le-a întreprins, încheind prin a ne contura o imagine a Centenarului, vă invităm să dați curs lecturării următorului dialog.

– Domnule profesor, înainte de toate, vorbiți-ne despre când și cum a început apropierea de istorie în viața dumneavoastră? De ce istoria medievală și premodernă?

– Preocupările pentru istorie le am din copilărie și, cum adesea se întâmplă, un rol important în atragerea mea în acest domeniu se datorează profesorilor mei, cum sper că același lucru l-am insuflat studenților mei de-a lungul timpului, încât, unii, poate, peste ani, mă vor pomeni ca fiind un reper în formarea lor, la fel cum și eu țin să mulțumesc profesorilor mei de dinainte de facultate, care m-au îndreptat spre acest domeniu. Părinții mei sunt o frumoasă reprezentare a unirii, tatăl fiind moldovean din județul Vaslui, iar mama, urmașă de mocani așezați în județul Brăila, copilăria petrecându-mi-o în orașul de pe malurile Dunării. Așadar, primele preocupări pentru istorie sunt din timpul școlii generale, atunci când doamna profesor Popescu m-a susținut și mi-a îndreptat pașii înspre această fru-

moasă știință. Apoi, am absolvit Liceul „Gheorghe Munteanu Murgoci” din Brăila, iar o contribuție importantă în formarea mea în această perioadă a avut-o doamna profesor de istorie Elena Emilia Lica. Domnia Sa, absolventă a Facultății de Istorie din cadrul Universității „Al.I. Cuza” din Iași, întorcându-se ca profesor la Brăila, a jucat un rol important în formarea mea, dar și în direcționarea mea către târgul Iașilor. Chiar dacă puteam merge în capitală pentru a studia istoria, fiind mai aproape de locurile natale, doamna profesor mi-a sugerat să mă îndrept înspre Iași, acolo unde am intrat primul la Facultatea de Istorie, pe care am absolvit-o tot din aceeași postură, ulterior participând la concursul care a reprezentat intrarea mea oficială în facultate, acum mai bine de 20 de ani.

– *Cum au fost anii studenției pentru dumneavoastră? Ați avut dascăli care au jucat un rol major pentru viitorul istoric Laurențiu Rădvan? Care sunt aceștia?*

– Într-adevăr, până a ajunge la facultate eram atras de istoria medievală, spre care mi-am concentrat atenția, însă – în egală măsură – și celelalte perioade istorice reprezentau o atracție. În ceea ce mă privește, întâlnirea cu profesorul Ioan Caproșu a fost hotărâtoare pentru a aprofunda istoria medievală. A fost pur și simplu o întâmplare, Domnia Sa era decan în acea perioadă, iar eu pentru că intrașem primul la facultate am fost ales reprezentantul studenților din anul I, ocupându-mă de problemele acestora până la sfârșitul studiilor. De altfel, am reprezentat o perioadă studenții din Facultatea de

Istorie și în Senatul Universității, aceasta presupunând o colaborare intensă între mine ca student și domnul profesor Ioan Caproșu. Încă din anul I de facultate, trebuia să alegem pentru următorul an studiul latinei, limbii grecești sau slavei vechi. Pentru că încă din clasa a V-a am făcut limba rusă, obiect pe care l-am susținut și în cadrul examenelor de Bacalaureat, am ales, în anul I de facultate, să studiez limba slavă, curs pe care-l predă domnul Caproșu.

Pe lângă Domnia Sa, cu care am colaborat îndeaproape la licență, masterat, apoi la doctorat, coordonându-mi lucrarea, mi-au fost alături profesorii Alexandru-Florin Platon, Gheorghe Pungă, Ioan Ciupercă, iar o prezență importantă a fost și a profesorului Petronel Zahariuc, cel care, în acea perioadă, era la începuturile carierei sale universitare și m-a remarcat încă de la admitere. Plăcut impresionat am fost și de seminariile susținute de Cristiana Oghină, Mihai Răzvan Ungureanu, Lucian Leuștean, profesori care știau să atragă studenții înspre studiu, jucând astfel un rol în formarea mea și cărora astăzi le sunt recunoscător. Anii '90 au fost ani de reșezare a facultății, după schimbările provocate de evenimentele din 1989, ani în care se făcea carte la un nivel foarte bun, cu mulți profesori noi, intrați atunci în instituție. Ca un detaliu, deși m-am îndreptat spre istorie medievală încă din primul an de facultate, nu am ezitat totuși să merg pe un șantier arheologic, cu profesorul Nicolae Bolohan, experiența fiind una foarte frumoasă.

– Până a ajunge și a vorbi despre istoria Iașilor, vă propun să ne conturați o imagine a începuturilor formă-

rii Moldovei. Vă adresăm această întrebare pentru că formarea Moldovei a avut loc într-un lung șir de evenimente și în spatele acestora au fost foarte multe spețe, unele dintre ele neelucidate nici astăzi.

– Această întrebare îmi permite să amintesc încă două nume importante care, atât ca istorici, cât și ca oameni, au contribuit la formarea mea: profesorii Victor Spinei și Ștefan Sorin Gorovei. Ca o paranteză, primul a fost cel care a înlesnit primele mele publicații, iar de la al doilea am învățat multe, uneori prin simpla participare la reuniunile periodice ale Institutului Român de Genealogie și Heraldică. I-am amintit pentru că întrebarea dumneavoastră este în strânsă legătură cu cercetările acestora. Așadar, cei doi profesori au întreprins analize detaliate privind începuturile Moldovei, o perioadă care rămâne neclară în istoria noastră, pentru că oricât ne-am strădui, nu putem spune cu mare certitudine cum au stat lucrurile, dat fiind faptul că izvoarele nu oferă certitudini. Dincolo de această situație avem câteva frânturi, câteva elemente păstrate în cronică, în letopisețe, care pomenesc nume care au intrat inclusiv în manuale, între care, Dragoș, Bogdan, apoi domnii despre care știm puțin mai multe, Petru, Roman, Alexandru cel Bun. Fiecare dintre aceștia a pus câte o cărămidă la formarea Moldovei într-un cadru politic, economic, social foarte complex, pentru că Moldova a apărut în secolul al XIV-lea nu întâmplător, deoarece atunci erau condițiile pregătite pentru acest act. La fel au stat lucrurile și în Țara Românească, puțin mai la sud și cu câteva decenii mai devreme.

Noi suntem aici după anul 1300, la margine de Europă, o parte a acesteia fiind catolică, aflată sub influența Romei, iar cealaltă fiind ortodoxă, aflată sub tutela Constantinopolului. Pe lângă toate aceste forțe spirituale și politice, mai apăruseră și altele, și îi amintesc pe mongoli. Aceștia, după invazia din 1241, își impuseseră dominația asupra acestui spațiu. Deși pare paradoxal, dominația mongolă a asigurat cadrul pentru apariția Țărilor Române, în condițiile în care puterile vecine au încercat, atunci când puterea mongolă dădea semne de slăbiciune, să folosească momentul pentru a-și extinde dominația spre Marea Neagră. Contextul acesta este dat de luptele dintre Regatul Ungariei, pe de o parte, Regatul Poloniei, pe de altă parte, și puterea mongolilor care, treptat-treptat, începuse să cadă. În acest context, la fel cum România modernă a apărut în contextul luptelor dintre marile puteri și a rivalităților locale, la fel și Țările Române, s-au ridicat câteva sute de ani mai devreme, profitând de situația favorabilă din secolul al XIV-lea. Evident că nu am putut apărea de sine stătători, pentru că nu puteam scăpa de influența marilor puteri vecine. În Țara Românească, influența Regatului Ungariei, a fost destul de mare, iar în Moldova, se simte, treptat, influența polonă. Astfel, primii domni au știut să speculeze momentul și, pornind de la acel embrion – acel nucleu stabilit de Dragoș, venit ca reprezentant al regelui Ungariei de peste munți, ceea ce cronicile au înregistrat ca primul descălecat – așadar, de la acest embrion care, cel mai probabil, reprezintă vechiul ținut al Sucevei din Moldova medievală, care includea trei orașe, a început formarea Moldovei. În Ți-

nutul Sucevei avem Suceava, Siret și Baia. Toate trei, știm, foarte importante, pentru că sunt înregistrate ca fiind așa-zise capitale ale Moldovei medievale. Baia prin tradiție ar fi prima, apoi Siretul, și, în fine, Suceava. Nu întâmplător erau aici, pentru că sunt în teritoriul ocupat de Dragoș.

A trebuit să treacă puțin timp pentru ca, tot din Maramureș, să vină un alt voievod român, de data aceasta nefiind trimis de regele Ungariei, ci fugind de acesta. Este vorba despre Bogdan, al doilea descălecător. Acesta trece în Moldova și nu numai că preia conducerea țării, ci începe procesul de extindere spre Nistru și spre mare, proces care se încheie odată cu Alexandru cel Bun. Deci, Țara Moldovei n-a apărut, așa cum o știm noi pe hartă, de la Dragoș, ci în urma unui proces la care toți primii domni au avut câte o contribuție. Pe măsură ce avansăm în timp, lucrurile încep să se clarifice. Sunt tot mai multe izvoare, iar noi avem primul document slavon emis de cancelaria Moldovei în timpul lui Roman I, destul de târziu. De la Petru, avem un document, dar este în limba latină, un act legat de orașul Siret. Din acest punct de vedere, situația este destul de precară. Pe lângă cronicile Moldovei, trebuie să ne ducem și la izvoarele din exterior, din Ungaria, din Polonia, pentru a analiza ce spun ele despre aceste ținuturi. Istoricii au pus aceste izvoare într-o ordine și m-am raliat și eu acestei cercetări privind formarea Moldovei, mai exact din perspectiva orașelor. În acest context, pentru cei care au curiozitatea de a afla mai multe informații, recomand una dintre cercetările mele, *Orașele din țările române în Evul Mediu (sfârșitul sec. al XIII-lea – înce-*

putul sec. al XVI-lea), lucrare în paginile căreia sunt conturate câteva chestiuni în ceea ce privește punctul meu de vedere legat de acest subiect.

– *Pentru că suntem în Iași, capitala Moldovei în perioada 1564-1859, una dintre cele două capitale ale Principatelor Unite între 1859 și 1862, apoi capitala Regatului între 1916 și 1918, vă invităm să ne conturați o imagine a formării Iașului ca oraș. Care sunt principalele documente în care găsim însemnări despre târgul Iașilor?*

– Începuturile orașului Iași sunt neclare, la fel ca cele ale Moldovei. Ne situăm în aceeași perioadă cu începuturile târgului, pentru că un indiciu sau un lucru interesant, din perspectiva interpretării începuturilor, vine dinspre numele orașului nostru, pentru că am fi putut avea un nume gen Vaslui, care trimite spre apa Vasluiului sau înspre unele neamuri, precum turcii care au venit pe aici sau uzii, cumanii, pecenegii, trecând prin Moldova câteva secole mai înainte de formarea Moldovei.

În cazul Iașilor, acesta este un etnonim, fiind numele unei populații, mai precis e numele dat – în limbile slave răsăritene – unui neam de origine iraniană, cel numit – în alte izvoare – al Alanilor. Dat fiind că noi, în acest spațiu, am avut strânse legături cu populațiile slave, am împrumutat acest nume folosit pentru această populație, numele de „iași”. Și, cu siguranță, un grup de oameni de această origine alană a fost la un moment dat, probabil, în secolul al XIV-lea, pe aceste meleaguri. Din perspectivă arheologică, nu am găsit încă nicio urmă a lor.

Este destul de greu să găsim, pentru că aceste populații au împrumutat multe din obiceiurile locale, așa cum se întâmplă și în cazul armenilor. Deci, noi, în Iași, asociem o bună parte din istoria noastră cu prezența armenilor, o comunitate importantă în oraș. Atunci când vine vorba de a face săpături arheologice în locul unde au stat armenii, știind unde au locuit aceștia în Iași, constatăm că ceea ce iese la iveală nu diferă de ceea ce este în restul orașului și asta pentru că aceștia se integraseră în populație, foloseau aceleași obiceiuri, aveau ocupații similare etc. O astfel de situație s-a petrecut și în cazul alanilor.

Ne este greu să-i distingem arheologic, dar cu siguranță au stat aici, pentru că cei din jur n-ar fi botezat locul ca fiind un loc „al Iașilor” sau „un târg al Iașilor”. De altfel, în cele mai vechi izvoare, formula care apare este „târgul Iașilor”. A fost prezent aici un grup de „iași” și târgul care s-a înființat în preajma locului lor... le-a luat numele. Probabil că au ieșit din scenă destul de repede, au lăsat doar numele, pentru că la ridicarea unui târg avem nevoie obligatoriu de oameni cu anumite preocupări economice, negustori și meșteșugari. „Iașii” aceștia erau îndeobște războinici, deci lor trebuie să le adăugăm comercianți. Au venit și s-au așezat astfel de comercianți și meșteri, nu neapărat de origine română. Mulți dintre ei sunt de alte origini, o parte sunt armeni, pentru că tot i-am pomenit pe armeni, deci, cu siguranță, de la începuturile orașului avem o comunitate armeană bine poziționată în centrul orașului. Constatăm aceasta numai dacă analizăm bisericile acestei comunități. În orice oraș medieval, dacă vrem să căutăm o comunitate, alta decât cea a

oamenilor locului, trebuie să ne ducem spre lăcașurile lor de cult, sinagogă în cazul evreilor, o biserică armeană, o biserică catolică. În cazul de față, atunci când vorbim de Iași, știm cu toții unde se află Biserica Armeană, în spatele Halei, în inima cartierului armenesc.

În legătură cu această biserică, pentru că tot vorbeam de vechi mențiuni, avem și o inscripție în incinta acesteia, pe care e scris anul 1395. Despre acest subiect a curs multă cerneală, au fost numeroase discuții legate de acest an, pentru că unii au contestat și au spus că nu are legătură, nu este autentică inscripția, pentru că biserica actuală este o refacere a bisericii vechi. Biserica Armeană pe care o vedem datează din jurul anului 1800, atunci fiind ridicată, iar unii specialiști au spus că nu avea cum să se păstreze o inscripție de la biserica veche. Nu este exclus acest lucru, dar alții o consideră absolut veridică, autentică. Și eu sunt dintre cei care susțin această inscripție, în sensul că la anul acela, armenii erau probabil în Iași, noi având în alte izvoare atestată prezența lor, de exemplu, în Suceava. Dacă aceștia erau la Suceava, cu siguranță erau și la Iași.

Pe de altă parte, pe lângă armeni, avem și comunități importante catolice așezate în oraș, a căror vechime este atestată tot în aceeași perioadă. Îi amintim pe unguri, pe sași, iar dovada o avem la Biserica Catolică, acolo unde au fost întreprinse săpături arheologice și au ieșit la iveală morminte din jurul anului 1400, acestea constituind indicii de locuire a acelei zone evident de către catolici.

Pe lângă toate acestea, întâlnim și cele mai vechi mențiuni de străzi din Iași, de „ulițe” cum se

numeau în Evul Mediu. Așadar, avem Ulița Săsească, deci sașii au avut ulița lor. Mai târziu, avem Ulița Ungurească, așa cum și armenii aveau Ulița Armenească. Deci, prezența acestor comunități în inima orașului, foarte aproape de Curtea Domnească, arată că orașul avea „două inimi”. Una era „inima politică” reflectată prin intermediul Curții Domnești, sediul puterii Domnului, iar a doua era „inima economică”, comercială – piața, târgul – care era în apropierea Palatului de astăzi sau a fostei Curți Domnești, mai exact în zona Halei Centrale.

Evident că-i cunoaștem pe armeni, foarte buni comercianți, încât dacă erau așezați undeva, fără îndoială că-și făceau afacerile în preajma pieței, situație pe care o întâlnim și în Suceava sau Roman. Prezența lor în apropierea „inimilor” orașului arată că au venit și s-au așezat aici încă de la începuturi, contribuind la urbanizarea așezării. De asemenea, prezența lor confirmă faptul că au avut acordul Domnului pentru a se așeza, pentru că oamenii nu făceau ce doreau nici atunci și sigur a fost o susținere din partea domniei în vederea așezării lor, apoi constituirea unui târg.

După toate aceste detalii, constatăm că Iașul e la o importantă răscruce de drumuri. Poziția aceasta deosebită a contribuit la așezarea oamenilor pe aceste meleaguri. Vedem că botul acesta de deal, terasa aceasta pe care s-a dezvoltat orașul Iași, unde e orașul vechi, este o prelungire a dealului Copoului ca un ultim pinten ce domină valea Bahluiului. Această vale vine de la Hârlău, se duce înspre Prut, pinte-nul acesta de deal și cu terasa din spate au putut fi ușor întărite sub forma unei curți domnești în um-

bra căreia a apărut târgul și dominând valea râului, reprezentând intersecția de drumuri spre răsărit. Practic, Iașul a apărut și datorită drumurilor care veneau dinspre Suceava, la vest, spre Cetatea Albă, la vărsarea Nistrului, la est. Deci, toți acești factori – puși cap la cap – ne oferă o imagine asupra modului în care s-a ridicat orașul Iași acum 700 de ani.

– *Raportat atât la subiectele pe care le discutăm, cât și la perioada la care facem referire, am constatat că v-ați îndreptat atenția și asupra Țării Românești. Astfel, în anul 2004, la Editura Universității „Al.I. Cuza” v-a apărut lucrarea Orașele din Țara Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea. Cum s-au format orașele în acest spațiu?*

– Trebuie să recunosc faptul că m-am aplecat asupra acestei cercetări la sugestia domnului profesor Ioan Caproșu, fiindcă pentru Moldova se făcuse deja o cercetare destul de temeinică. Marele istoric Constantin C. Giurescu publicase în anii 60 ai secolului trecut lucrarea *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, carte care a fost și reeditată în anul 1997, o lucrare de referință. Așadar, la sugestia domnului profesor Caproșu m-am apucat de cercetarea asupra orașelor Țării Românești, pentru că nu exista o astfel de monografie, deși asupra subiectului s-au mai aplecat și alți istorici, dar nu în cadrul unei abordări comparate cu spațiile vecine și, astfel, m-am apucat de treabă, iar, mai târziu, toate acestea au fost reflectate în teza mea de doctorat.

Într-un fel a fost și o datorie de suflet pentru că, fiind originar din Brăila, oraș aflat istoric în Țara Românească, aveam o strânsă legătură cu subiectul. La fel ca în cazul Moldovei, și în Țara Românească vorbim de un proces complex. Dacă în Moldova avem contribuții și dinspre Transilvania și Polonia, în Țara Românească avem mai mult doar dinspre Transilvania, pentru că acolo deja existau orașe. Noi vorbim de începuturile Țării Românești după 1290-1300, puțin mai devreme decât în Moldova. În Transilvania, existau deja orașe din secolul anterior și la ridicarea orașelor de acolo o contribuție hotărâtoare au avut-o sașii aduși de regii maghiari după anul 1150 și instalați aici chiar spre marginea dinspre Țara Românească: Sebeș Sibiu, Brașov sunt la hotarul de sud al Transilvaniei. Unii dintre sașii aceștia au trecut munții, pentru că îi găsim în izvoare în cele mai vechi orașe ale Țării Românești: Argeș, Câmpulung, Râmnic, Târgoviște, având o contribuție majoră în formarea acestora.

– *Domnule profesor, pentru că vorbim despre acest subiect deloc ușor, pe care l-ați tratat în lucrarea dumneavoastră, în cele ce urmează vă invităm să ne reliefați principalele caracteristici ale orașelor din Țara Românească?*

– Atunci când vine vorba de instituții, vedem multe similarități între orașele din Țara Românească și cele din Transilvania, în sensul că și orașele din Țara Românească erau conduse de un primar ajutat de 12 consilieri, și în Moldova e la fel, doar numele primarului varia. În Țara Românească i se spunea

„județ”. Este evidentă trimiterea spre atribuția de judecată pe care o avea acesta, dar e o traducere a unui nume din germană unde avem „richter”, deci tot sens de judecător. Mai clar este numele acestor consilieri care, atât în Moldova, cât și în Țara Românească, este de „pârgari”. Acesta provine din limba germană, mai exact din termenul „Bürger”. Numărul pârgarilor era de 12. Diferența este aceea că, în Moldova, primarul purta îndeobște denumirea de „șoltuz”, cuvânt pătruns în limba română prin intermediu polon „sołtys”. Elementele de organizare din cele mai vechi orașe din Țara Românească mi-au permis să susțin ideea aceasta a contribuțiilor din Transilvania la formarea orașelor prin rolul adus de comunitățile instalate la sud de munți, sigur, într-un proces care a pornit de sub munți și s-a dus spre Dunăre, pentru că, dacă ne uităm, mergând spre câmpie, chiar Bucureștiul, capitala de astăzi a țării, este un oraș apărut mai târziu cu 100 de ani... după orașele apărute în zona submontană. Pe linia Dunării, avem câteva porturi. Aici ar fi față de Moldova o diferență, prin ridicarea portului Brăilei, mai jos este Târgul de Floci, iar mai jos este Giurgiu. Aceste porturi, Brăila în speță, au făcut concurență porturilor Moldovei, știut fiind faptul că Moldova se baza în primul rând pe Chilia și Cetatea Albă, Galațiul nu exista, pentru că era foarte aproape Brăila, iar concurența era mare. În schimb, atunci când Chilia și Cetatea Albă, după anul 1484, au fost luate de turci, Moldova s-a trezit că nu mai are ieșire la mare. Domnii au susținut ridicarea unui port la Dunăre, iar acesta a fost Galațiul. Iată un context în care avem multe similitudini în apariția orașelor în Țara

Românească, dar și în Moldova, totodată existând diferențe între cele două, în anumite contexte chiar și rivalități.

– Care sunt cele mai vechi orașe din spațiul la care facem referire? Raportat la „cetatea Dâmboviței”, astfel numită la începuturi, ce ne puteți spune? Cum s-a format aceasta? Gândindu-ne la numele capitalei de astăzi a țării, de-a lungul anilor au circulat foarte multe legende. De ce se numește București? Împărtășiți-ne câteva dintre aceste legende.

– Sigur, dacă am vorbit de Iași și de orașul care a devenit capitala Moldovei în secolul al XVI-lea, ne putem referi și la orașul care a devenit capitala Țării Românești în același secol XVI, într-un proces care s-a finalizat în secolul următor atât pentru un oraș, cât și pentru celălalt. Abia atunci putem vorbi cu adevărat de capitale, eliminându-se alte reședințe în care se mai duceau domniile, precum era Suceava în Moldova, Târgoviște în Țara Românească. Bucureștiul sau „Cetatea Dâmboviței”, cum i s-a spus la început, s-a ridicat mai târziu decât alte orașe, mai exact la jumătatea secolului al XV-lea. Ipoteze ale istoricilor susțin că, probabil, în timpul lui Mircea cel Bătrân, în acel loc din Pădurile Vlăsiei, la o intersecție de drumuri, domniile ar fi ridicat un punct fortificat, o „cetățuie”, dar nu aveam confirmarea. Aceasta a prins contur în anii 60, atunci când s-au făcut săpături arheologice la Curtea Domnească din București, găsindu-se ruinele unui turn care reprezenta acel punct fortificat, probabil din vremea lui Mircea cel Bătrân, ridicarea sa acolo datorându-se și

faptului că pe drumul care cobora spre Giurgiu dinspre Târgoviște era necesar un punct de apărare, de supraveghere a mișcărilor turcilor care se instalaseră la Giurgiu la 1417, căci cetățile Giurgiu și Turnul fuseseră luate de către turci la 1417, iar Brăila, mai târziu, în anul 1538. În acest context, Vlad Țepeș a decis lărgirea acestei mici cetăți. Vlad a extins acest turn și din timpul domniei sale avem și prima mențiune documentară a acestei cetăți cu numele de București; de altfel, în urmă cu ceva timp, s-au sărbătorit - la 20 septembrie - 561 de ani. La acel moment, suntem în 1459, e pomenită Cetatea Bucureștilor. Numele de Cetatea Dâmboviței n-a rezistat prea mult dintr-un motiv foarte simplu, pentru că pe valea Dâmboviței mai exista o cetate și atunci riscul unei confuzii era mare. Concret, mai exista o cetate în partea de sus a râului, la câțiva kilometri de Câmpulung. Interesant este faptul că, și astăzi, satul care a supraviețuit în preajma acestei cetăți poartă numele de Cetățeni. A nu se confunda cu cetățenii din oraș, ci cu oameni de lângă o cetate. Acea cetate a Dâmboviței fiind mai veche și având un nume împământenit, până la urmă i-a rămas numele de Cetatea Dâmboviței, în timp ce la București, probabil cu un nume luat de la un Bucur, nu cioban, e greu de crezut, mai mult ca sigur aici avem de-a face cu o legendă, numele acestea de așezări, nume de sate, nume de locuri vin de la oameni importanți, totuși ciobanul e un crescător de animale, dar nu unul care să lase numele unui oraș. Dacă ne gândim la Sibiu, acesta se numește Hermannstadt, e orașul lui Hermann - cu siguranță întemeietorul așezării, conducătorul grupului de sași așezați

acolo. Așa și în cazul lui Bucur, acesta trebuie să fi fost un personaj mai important, însă rămâne misterios ancorat în legendă. Într-un studiu al meu, am emis ipoteza că trebuie să ne gândim simbolic la Mircea Ciobanul (*n.n. - n.? - decedat la 21 septembrie 1559, a fost domn al Țării Românești*), care a jucat un rol major în dezvoltarea Bucureștilor.

Ridicându-se această nouă cetate pe valea Dâmboviței, venind după Vlad Țepeș la domnie un domn mai apropiat de turci decât fusese acesta, fratele său Radu, supranumit „cel Frumos”, a vrut să fie aproape de turcii de la Giurgiu și nu s-a mai dus să stea la Târgoviște sau a stat mai rar la Târgoviște, care, la acea vreme, era la trei zile de mers de Giurgiu. Astăzi, distanțele acestea par de neînțeles, dar la vremea respectivă călătoriile durau foarte mult. Așadar, Radu cel Frumos a preferat să stea la București. E primul domn care rezidă aici și își extinde curtea, context în care Ștefan cel Mare îi face și o „vizită” cu oastea sa, în sensul că asediază această cetățuie, o cucerește, o capturează pe soția lui Radu cel Frumos și pe fiica acestuia, pune mâna pe tezaurul Țării Românești (unde era Domnul era și tezaurul), iar Radu cel Frumos a scăpat cu fuga. Acesta este un moment important în istoria Moldovei, pentru că și genealogic privind, Ștefan o va lua de soție pe această fiică a lui Radu cel Frumos, Maria Voichița, după ce o va duce în Moldova. Deci, iată că și începuturile Bucureștilor sunt puțin violente, dat fiind că cetățuia a fost asediată, a fost cucerită, iar domnii de mai târziu - Basarab Țepeluș, iar în secolul următor, Mircea Ciobanul - au extins destul de vizibil curtea în preajma căreia s-a înfiripat un târg... care a tot cres-

cut. Astfel, odată ce Domnul era prezent în curte, cu siguranță pe lângă el se afla un întreg anturaj de boieri, soldați, curtea reprezentând nu numai ansamblul de clădiri, ci și grupul de oameni din preajmă; și evident că tot acest grup avea nevoie de mâncare, băutură, haine. Pe de altă parte, în zona respectivă s-a strâns un număr de meșteri, de negustori oferind servicii. Bucureștiul fiind la o intersecție de drumuri, toate cele amintite vor contribui la ridicarea așezării, astfel încât destul de ușor spre anul 1500 găsim negustori bucureșteni la Brașov vânzând mărfuri.

Dacă la Iași avem comunități de armeni, de sași, unguri, apoi putem adăuga și pe ruteni, dat fiind că am avut și o uliță rusească în Iași, la București sunt mai puțin numeroase aceste comunități; în schimb, vin foarte mulți greci, foarte mulți oameni din sudul Dunării: bulgari, sârbi, albanezi, elemente balcanice care au dat mai repede un aer oriental Bucureștiului decât urbei noastre.

– *Pentru că ați amintit de Ștefan... conturați-ne o imagine a acestui personaj care a scris istorie. Mai mult, ați amintit de incursiunea în Țara Românească, știm de „vizita” înspre Pocuția. Bun strateg, diplomat, atent la detalii, a știut să-și atragă boierii de partea sa... pentru ca, încet-încet, să creeze pe aceste meleaguri o țară...*

– Sigur, Ștefan cel Mare a moștenit o țară pe care a găsit-o divizată între boieri, între interesele puterilor vecine, maghiare, polone, chiar și Imperiul Otoman începuse să-și arate influența. De altfel unchiul său, domnul de dinainte, Petru Aron parafase

până la urmă înțelegerea cu turcii, Moldova acceptând să plătească tribut. Ștefan este o personalitate foarte puternică, un om ambițios și hotărât care a știut să îmbine elemente de forță, că până la urmă și sincronia aceasta de care vorbiți (*n.n. înțelegerea cu boierii*) s-a făcut pentru că vorbim de un domn puternic și autoritar. Acesta a știut să taie capete atunci când a avut de a face cu trădări, deși era foarte tânăr când a venit la domnie, însă cred că a contat și faptul că a știut să aibă aproape de el oamenii importanți, oameni influenți dintre marii boieri, cei care i-au ghidat, să spunem, primi pași. Ștefan a sprijinit și a avut sprijinul Bisericii, vedem că a fost un om pios și un mare ctitor, un bun conducător militar, dovadă fiind campaniile întreprinse și victoriile pe care le-a avut. Toate acestea reunite ne dau imaginea unui personaj care a știut să facă o țară, în sensul de a aduce țara Moldovei printre puterile regionale, de care vecinii trebuiau să țină cont. Vedem în acele vremuri că regii Ungariei, ai Poloniei îl doreau pe Ștefan aproape, sigur în contextul relațiilor specifice dintre puterile vremii, Moldova fiind un principat. În timpul său și orașele au avut o perioadă de înflorire, sigur dacă dăm deoparte perioada campaniilor militare, care afectau inevitabil și centrele urbane, atunci când Matia Corvin vine în Moldova - în 1467 - bineînțeles că în drumul său trece prin orașe și evident că lasă în urmă ruine... la Trotuș, la Roman, la Neamț. Pe de altă parte, atunci când atacau turcii sau tătarii - Iași au avut de suferit, însă în perioadele de relativă stabilitate, dat fiind încurajarea de către Ștefan a negustorilor străini, a venirii lor aici, și orașele au avut de profitat, fiind integrate

într-un circuit economic internațional, și astfel începe a fi vizibilă și prosperitatea. Dacă este izolare, lucrurile nu merg în direcția dorită și oamenii au de suferit. Deci, e o perioadă de vârf pentru Moldova, de maximă întindere a țării, chiar și de puternică influență în exterior, vedem raidul lui Ștefan asupra Țării Românești, campania din Pocuția, astfel că personalitatea lui și deciziile luate vor constitui un reper indiscutabil pentru istoria noastră.

– *În anul 2006, la aceeași editură, a apărut volumul – Civilizația urbană din spațiul românesc în secolele XVI-XVIII. Studii și documente. Vă invităm să ne conturați, în câteva fraze, acest proiect editorial.*

– Sigur, cu această lucrare intrăm în seria volumelor de studii pe care le-am publicat. Acesta este primul, rezultat al unui proiect pe care profesorul Ioan Caproșu l-a coordonat, un proiect de cercetare, destul de ambițios și bine organizat. În aceste volume de studii, ideea a fost de a-i reuni pe cât mai mulți dintre specialiștii în istorie urbană pe care îi avem în România și multe din numele cunoscute se regăsesc aici, bineînțeles că sunt textele celor care se puteau aronda temei. A fost o bucurie că acești istorici, cercetători, universitari, arhiviști, oameni din muzee au răspuns apelurilor mele de a colabora. Volumul de față a constituit un prim proiect, putem spune mai general, în care sunt publicate și documente foarte interesante despre civilizația urbană. Semnează nume precum profesorii Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc, care, în textele lor, prezintă o serie de documente inedite care pot fi folosite pen-

tru cercetări ulterioare. Am dorit și cred că am și reușit să creăm o direcție de cercetare, pentru că istoria urbană, în perioada regimului trecut, a fost marginalizată. Au fost istorici care au scris și atunci, publicând texte foarte bune, însă o direcție de cercetare hotărâtă nu exista. Prin intermediul acestui volum m-am raliat unui nou punct de vedere, care a venit după anul 1989, în sensul că s-a creat această comisie de istorie a orașelor, mai mult există și o revistă („Historia Urbana”), la care contribui, implicat fiind în apariția ei. Concret, am încercat să sistematizăm aceste cercetări și, astfel, a văzut lumina tiparului acest prim volum. A urmat și al doilea în care ne-am ocupat de perioada de tranziție, mai exact cum s-au schimbat orașele de la medievalitate la modernitate.

În urma acestor cercetări putem constata că lumea urbană este în continuă schimbare. De exemplu, pentru oamenii care au o vârstă mai înaintată schimbarea pare mult mai accentuată. Domnul profesor Ioan Caproșu, născut în anii 30, a prins ce mai rămăsese din lumea de dinainte de război, când orașele se dezvoltaseră într-o anumită direcție, pentru ca, apoi, să vină războiul, după această conflație să se instaleze comunismul cu tăvălugul său și, astfel, să asiste la schimbarea completă a orașelor noastre. Urmele acestor schimbări se pot vedea până astăzi în sistematizare, blocuri de locuințe, industrie. Ei, iată că și acest val a trecut, încât, astăzi, vedem o altă direcție, este drept puțin haotică în care se construiește, din păcate, la întâmplare, punându-se mare accent pe comerț, pe ideea de mall, pe divertisment, pe diversitate.

– După anii 90 am putut constata că au început și minoritățile să aibă acces la documente să poată să-și păstreze credința și istoria...

– Și istoria acestor grupuri etnice a reprezentat un obiectiv al cercetării noastre, reprezentând o schimbare binevenită, astfel încât volumul al doilea de studii a încercat să reunească cercetările unor istorici care să surprindă tranziția spre modernitate, tranziția din secolele XVIII, XIX, atunci când orașul acela care căpătase un aspect oriental datorită influenței tot mai mari a turcilor, începe să se rupă de aceasta și să treacă spre influența venită din vestul Europei. Limba franceză începe să fie la modă, boierii își trimit copiii la școli în Occident, fiind atrași de realitățile de acolo și ceea ce vine mai întâi ca o modă legată de haine, de baluri, de dansuri, de muzică, de limba vorbită în elita societății, e urmată și de un efort de modernizare instituțională și administrativă – pentru că oamenii au realizat că țara trebuie modernizată, țara trebuie ridicată și au aderat la un model care, sigur, a fost introdus în stil românesc.

În timp, orașele noastre s-au schimbat, încât cele de la 1900 nu mai semănau deloc cu cele de la 1800. În o sută de ani se schimbaseră radical, pentru că locul străzilor peștrițe cu clădiri, cu balcoane ieșite în afară, cu oameni îmbrăcați turcește fusese luat de străzi sistematizate, cu linii de tramvai, apăruse curentul electric, telefonია, apă curentă, iar în ton cu toate acestea clădirile prindeau stilul occidental.

– *Împreună cu domnul profesor Bogdan Căpraru ați editat lucrarea Orașele, orașenii și banii: atitudini, activități, instituții, implicații (sec. XVI-XX). Spuneți-ne de unde ideea acestei cercetări?*

– Acest proiect editorial este rezultatul altui grant de cercetare. De data aceasta am încercat o colaborare cu specialiști dintr-un alt domeniu. În proiect au fost implicați mai mulți profesori de la Facultatea de Economie și Administrare a Afacerilor, inclusiv profesorul Bogdan Căpraru. Am încercat să îmbinăm aceste două elemente, pentru că orașele nu pot fi separate de economie și de circulația banilor. Astfel, colegii mei fiind specialiști în finanțe și bănci, iar noi fiind specialiști în istoria orașelor, am încercat să ne întâlnim undeva la mijloc, iar rezultatul este alcătuirea acestui volum. În volumul amintit am o cercetare referitoare la fenomenul cămătăriei în evul mediu târziu. Acesta a fost destul de întâlnit, dat fiind că răspundea unei lipse din economia țării și anume lipsa lichidităților. Nu existau suficienți bani pe piață în Țările Române și nu numai, iar cei care-i aveau puteau să răspundă acestei cereri împrumutând cu dobândă. Asta însemna cămătăria înainte de apariția băncilor, iar studiind fenomenul am găsit elemente foarte interesante. Spre exemplu, un rol important l-au jucat cămătarii greci și turci în acest proces, apoi faptul că dobânziile nu erau atât de exorbitante pe cât ni se pare nouă astăzi când spunem cămătar, ci erau reglementate. Existau și pe atunci buni platnici și răi platnici. Am reflectat și asupra problemei bunurilor care erau puse drept garanție și, astfel, a rezultat o cercetare

interesantă, care chiar mi-a plăcut. Pe de altă parte, colegii economiști s-au ocupat de apariția primelor bănci din spațiul românesc, proces destul de sinuos, pentru că lipsea capitalul, lipseau banii. În perioada despre care vorbim chiar și mai târziu, în modernitate, în spațiul românesc a fost foarte dificil pentru că nu era ușor de atras capitalul și de investit. Concluzia este că volumul care a surprins toate aceste subiecte a fost foarte apreciat.

– Orașe vechi, orașe noi în spațiul românesc. Societate, economie și civilizație urbană în prag de modernitate (sec. XVI – jumătatea sec. XIX) *constituie o altă cercetare a dumneavoastră, care a văzut lumina tiparului în anul 2014. Destăinuți-ne din culisele acestui volum.*

– În cadrul acestui proiect am încercat să implic cercetători mai tineri sau cercetători în formare cum sunt doctoranzii, care-și încep cercetarea printr-o astfel de lucrare. Am avut un doctorand care a susținut o lucrare despre mici târguri sau târgușoare cum li s-a spus în epocă. S-a ocupat de ținutul Iași, pentru că aici avem un număr mare de astfel de așezări. M-a pasionat subiectul pentru că mă intersectasem în izvoare, pe parcursul secolului al XVIII-lea, cu un târgușor care nouă, ieșenilor, ne-ar fi familiar, deoarece poartă numele de Nicolina. Astfel, mi-am propus să investighez cum a apărut acest târg, care a fost, de fapt, primul târgușor din Moldova. Târgușorul Nicolina a fost creat prin hotărâre domnească la 1729. Grigore al II-lea Ghica este cel care a avut ideea înființării unui târg în apropierea

unei ctitorii pe care o ridicase în valea Nicolinei, și anume Mănăstirea Frumoasa. În această zonă, Ghica a ridicat o nouă biserică, pentru că cea veche era deja ruină. Este vorba despre biserica de pe vremea lui Petru Șchiopu, ridicată de un boier al său Melentie Balica, biserică pe care Ghica o reconstruiește, dar, mai mult decât atât, în apropierea ei își ridică un palat domnesc. Așadar, în contextul descoperirilor de la Moscova s-a lămurit și problema acestui palat al lui Ghica. De ce? Pentru că multă vreme, dat fiind că n-a mai rămas urmă din el, s-a crezut că palatul s-a aflat în incinta Mănăstirii Frumoasa. Astăzi este o clădire în curte situată chiar pe ziduri, numită „Palatul de pe Ziduri”. S-a crezut, probabil, că în amintirea palatului lui Ghica, această construcție ridicată după 1800, i s-a zis tot palat și pe undeva prin incinta complexului s-a aflat și reședința de vară a Domnului, pentru că în această perioadă a anului se retrăgea în valea orașului.

În schimb, descoperirea unor planuri noi în arhivele de la Moscova ne-a lămurit faptul că palatul lui Ghica era într-o incintă separată. Mănăstirea era cu zidul său, palatul cu zidurile sale, chiar în apropiere. La 1739, rușii au distrus acest palat, apoi Ghica a revenit la tron, l-a refăcut și a mai ridicat în curte o construcție pentru femei, deci un palat era dedicat bărbaților, altul femeilor, precum în tradiția turcească. Lângă mănăstire, acolo unde era principala intrare în oraș dinspre Vaslui, Ghica a hotărât să înființeze, nu putea să-i mai zică târg, pentru că târgul era Iașul, era orașul prin definiție... acest târgușor. Acesta nu a fost primul, pentru că la celelalte ieșiri din oraș vor apărea alte târguri. Eu m-am ocu-

pat într-un studiu apărut în acest volum de istoria târgușorului Nicolina, cum a apărut el, ce oameni au locuit acolo, au fost și bulgari, au fost evrei, ce biserici s-au ridicat... În schimb, de târgușoarele apărute la ieșirea din Păcurari, la ieșirea de la Socola, la ieșirea dinspre Holboca, acolo la Zalhana s-a ocupat acest doctorand al meu, Andrei Melinte, la care a adăugat alte târgușoare din ținutul Iașilor și, în final, a rezultat o cercetare interesantă. Sigur, alți colaboratori la acest volum au trimis despre alte orașe din Țările Române.

– *În anul 2019 la aceeași editură a universității ieșene apare lucrarea – Orașul și Biserica: patrimoniu, oameni, activități (secolele XV-XIX). Creionați-ne ținutul acestui volum.*

– Constituie ultimul proiect, în sensul acesta al volumelor de studii pe teme de istorie a orașului și tematic, de data aceasta, am hotărât să ne ocupăm de legătura specială dintre orașe și biserică. Am amintit de Mănăstirea Frumoasa și, în acest volum, am o cercetare despre istoria mănăstirii, tocmai lămurind evoluția acestor construcții din incinta acesteia și Palatul lui Ghica.

Apoi, în volumele pe care le-am coordonat nu m-am rezumat doar la o colaborare moldo-muntenă, ci am întotdeauna și colaborări de peste munți, din Transilvania, inclusiv istorici maghiari de la Cluj, care au cercetări despre istoria orașelor ardelene, spre exemplu în acest volum despre biserica reformată, biserica luterană, care au avut contribuțiile lor în orașele transilvane, sunt studii, cercetări ale cole-

gilor de acolo, dar sunt și din Basarabia. Găsim în volum un text foarte interesant al unui arhitect, istoric din Chișinău, Sergiu Ciocan, care surprinde un episod din istoria Chișinăului, mai exact despre o biserică importantă.

– *Puțin mai înainte, în anul 2015, la Editura Ars Longa, a văzut lumina tiparului volumul Iași – oraș al diversității. Categoriile etnice și minorități în secolele XV-XX: aspecte sociale, economice și culturale, lucrare pe care ați coordonat-o. Am constatat că ați creionat un text despre categoriile etnice din Iași pe o perioadă de trei secole. Vorbiți-ne despre Iași și primii săi locuitori...*

– Constituie un proiect în care a fost implicată și Primăria Municipiului Iași, pentru că cercetările noastre nu puteau lăsa deoparte contribuția diverselor categorii etnice, diverselor minorități care au stat și au avut rolul lor în istoria orașului. Chiar în primul studiu, cel care deschide volumul, am luat spre analiză categoriile etnice până la 1800, iar colegii mei s-au ocupat de perioada de la 1800 până aproape de zilele noastre, inclusiv perioada interbelică și perioada comunistă, pentru că orașul a fost până în anii 70 destul de cosmopolit, un oraș care a atras oameni din afara Moldovei sau din afara României, după Unire.

– *Care sunt categoriile etnice din Iași în perioada de început de secol al XVII-lea, respectiv începutul secolului al XIX-lea?*

– E o caracteristică a orașelor mari, peste tot în lume vedem acest lucru, iar orașele mari sunt orașe magnet, care atrag oameni, așa încât pentru perioada medievală târzie și pre-modernă am cercetat categoriile etnice pe care le putem identifica: pornind de la sași, unguri și armeni, mergând până la rușii lipoveni, romi, albanezi, greci. Am încercat la fiecare din ele, desigur într-o cercetare sintetică, să prezint informații despre istoricul acestora. Am în plan, mai tot timpul, astfel de cercetări, pentru că atunci când pătrunzi în arhive, căutând un subiect, imediat te întâlnești, de exemplu, cu informații despre trecutul acestor grupuri etnice. De aceea, încerc, pe cât posibil, să implic și cercetătorii tineri. Anul acesta am la doctorat o tânără care tratează un subiect care are legătură cu țigani domnești din vremea medievală târzie. În acest context, au fost câteva elemente din arhive care m-au făcut să mă îndrept asupra acestui subiect, fiindcă această categorie din interiorul grupului mare al romilor a avut, se pare, un statut special față de ceilalți. Noi știm bine că îi numim „țigani” după denumirea de atunci, dar astăzi îi numim „romi”, erau robi domnești, robi boierești și robi mănăstirești. Robii aceștia „domnești” pare că au o situație mai bună decât robii stăpânilor particulari și, astfel, doctorandul căruia îi coordonez lucrarea va lua acest subiect la cercetat. Considerăm că istoria romilor poate fi prin aceste cercetări mai bine cunoscută.

– *Nu demult, ați descoperit în arhivele din Moscova amănunte interesante despre Palatul Culturii. Prezen-*

tați-ne, pentru cititorii noștri, ce ați găsit privitor la această clădire simbol a orașului și țării.

– Sigur, aici trebuie să fac precizarea că planurile, hărțile acestea au fost descoperite de un doctorand al nostru de la Facultatea de Istorie, Mihai Ciobanu care, printr-un concurs favorabil de împrejurări, a ajuns în arhivele din capitala Federației Ruse. În acest context, pentru că se afla acolo, l-am rugat să facă niște cercetări privind planuri vechi ale orașului Iași, hărți despre care aveam știință, dar nu eram complet edificat asupra lor. Unele copii erau deja la Iași, și aveam astfel un fir, pentru că de-a lungul anilor am adunat informații din arhivele noastre, însă lipsea prezența la Moscova. Nu este ușor de pătruns acolo, accesul fiind destul de dificil, pentru că trebuie să te înscrii din timp, așteptând să-ți vină rândul, pentru ca ulterior să intri în fascinantul univers arhivistic. Trebuie să mai facem precizarea că este vorba despre arhivele istorico-militare de la Moscova. Marele merit este dat faptul că rușii au păstrat planurile acestea în condiții foarte bune și în ultimii ani accesul a fost totuși facilitat tinerilor cercetători, iar doctorandul nostru a reușit să pătrundă ca un profesionist în acest mediu. El a pornit de la firele pe care i le-am dat, folosind informațiile strânse și de alți istorici, arhiviști români în anii 50-60 ai secolului trecut, atunci când colaborarea între partea română și cea sovietică a avut o oarecare deschidere. În perioada la care facem referire, unii arhiviști de la noi au pătruns în aceste arhive, pentru ca, ulterior, chiar dacă s-au adunat destul de multe informații, colaborarea să nu mai fie la fel de intensă.

La rândul meu, am mers la inventarele de la Arhivele Naționale din București - acestea fiind postate recent și în mediul online, ceea ce ne-a ușurat tuturor cercetarea. Așadar, în aceste inventare am găsit trimiteri către planuri ale orașelor Iași, București, dar și ale altor orașe, pe care le găsiseră arhiviștii români. Cel mai util era faptul că aveau cotele, dosarele, numerele. Intuiția mea era că sigur se mai aflau și alte lucruri în acele dosare și așa a și fost. În prezent, având doctorandul la Moscova și oferindu-i direct informațiile, pentru că acolo sunt sute, mii de dosare, am descoperit o bogăție extraordinară de informații despre istoria noastră. Închipuiți-vă că rușii le-au așezat foarte sistematic, încât au pus într-un fond special dedicat Țărilor Române până la 1.000 de dosare, care conțin date foarte prețioase privind istoria noastră, în special pentru secolul al XVIII-lea. În ceea ce privește următorul secol, atunci când au avut loc o serie de ocupații în aceste teritorii, documentele sunt mult mai minuțios ordonate, pentru că au avut prilejul să fie aici, să inventarieze, să măsoare, să noteze, în anumite situații alcătuind și planurile, hărțile orașelor și nu numai. La rândul nostru, încetul cu încetul, am făcut comenzile, am scanat, multe pe speze proprii, pentru că n-am primit, din păcate, susținere din partea instituțiilor statului, oricum ar fi durat mult mai mult - ne blocam în birocrație - sau puteam pierde fereastra aceasta de oportunitate. Am riscat, am cheltuit și, astfel, am adus planuri vechi ale orașului Iași, ale orașului București, ale altor centre urbane, mergând de la Craiova până la Botoșani, făcând treaba în mod sistematic. Menționez că am avut parte de sprijinul Co-

misiei de Istorie a Orașelor din România, al cărui vicepreședinte sunt și, astfel, o parte din cheltuieli – cele mai recente – au fost subvenționate. După toate aceste eforturi, am reușit să aducem un lot de planuri, iar printre ele este și cel mai vechi plan al orașului Iași, care datează de la 1739 și pe care urmează să-l publicăm în următoarea perioadă. Am anunțat în presa locală, în anul 2017, această informație, însă era vorba de o copie târzie, mai exact din secolul al XIX-lea. Între timp a ieșit la iveală și o copie după original. Toate acestea lămuresc evoluția Curții Domnești de înainte de a arde, în decembrie 1784, atunci când un mare foc a pus capăt existenței acesteia ca reședință a domnilor. În arhivele la care facem referire am găsit inclusiv un plan ridicat cu zece ani mai devreme, atunci când curtea funcționa așa cum o făcuse domnitorul Vasile Lupu. De asemenea, am descoperit și un plan al palatului ridicat de către Alexandru Moruzi în anii 1803-1806, care stă la baza palatului actual, pe structura sa ridicându-se Palatul Culturii. Cele două planuri le-am și publicat, cei interesați le pot găsi în revistele științifice, dar și pe internet. Aceste descoperiri ne permit să înțelegem cum era organizată vechea curte domnească de la Iași aflată pe locul Palatului Culturii, contribuind, astfel, la clarificarea multor necunoscute privind aceste obiective istorice și turistice.

– *Recent, prin intermediul unei scrisori deschise, ați solicitat „respect față de trecutul orașului, responsabilitate față de prezent și viziune pentru viitor”. Cum vedeți urbea ieșeană peste 50 de ani? Suntem capabili să conservăm din valorile de patrimoniu ale acestui oraș?*

– Sigur, am luat atitudine și voi lua în continuare pentru că îmi pasă de acest oraș și aș vrea să-l văd că merge în direcția bună, cea a unui urbanism corect și responsabil, plăcut pentru locuitorii săi. Orașul nu înseamnă numai o sumă de clădiri și de afaceri, ci și o sumă de oameni care locuiesc aici, iar tendința contemporană este de a face locurile în care trăim cât mai atractive, cât mai plăcute traiului, iar ceea ce se întâmplă nu numai în Iași, ci în toată țara, nu este, din păcate, în regulă. De exemplu, în Ungaria, Polonia am văzut și constatat că regulile de urbanism se respectă. Ei, la noi întâlnim un urbanism mai sălbatic, așa avem noi tradiția de a parcurge unele etape în mod haotic. În astfel de cazuri nu trebuie să inventăm nimic, ci trebuie să preluăm ceea ce au făcut alții. Soluții sunt și m-aș bucura să văd monumentele mai bine puse în valoare. În general, administrațiile succesive care au fost la Iași au înțeles importanța patrimoniului orașului și au susținut reabilitarea clădirilor, modernizarea lor. Avem cazuri individuale: Palatul Culturii a fost reabilitat, Mitropolia, Teatrul, case boierești, urmează și alte clădiri, dar m-aș bucura să văd și acele puține insule de clădiri de sfârșit de secol XIX - început de secol XX că vor fi în atenția autorităților. La nivel de intenție avem confirmate multe situații, dar nu și fapte. Spre exemplu, zona Cuza Vodă, fosta uliță a Goliei, e un mic fragment care a supraviețuit. E drept, orașul Iași de astăzi arată așa și datorită celui de-Al Doilea Război Mondial, atunci când a fost bombardat și multe clădiri au căzut pradă focului, exploziilor, dar și intervențiilor din timpul regimului co-

munist care au implantat prin centru diverse construcții, astfel încât, astăzi, nu mai avem un centru istoric unitar, ci un centru – ca zonă – marcat de monumente, de Golia, Mitropolie, Palat și alte construcții vechi. Aceste mici insule, precum strada Cuza Vodă, prin decizii inspirate ale specialiștilor, încă mai pot fi integrate în circuite turistice. Este, după cum se poate vedea, și o perioadă de dezvoltare, cea ce nu este rău pentru oraș, în schimb ar fi bine ca această dezvoltare să fie responsabilă, astfel încât, așa cum spuneți dumneavoastră, peste 50 de ani să ne fie prezentat în fața ochilor localnicilor și vizitatorilor ca fiind un oraș armonios, echilibrat, un oraș care să crească în continuare, pentru că, totuși, chiar dacă Iașul a pierdut rolul de capitală, atunci când s-a făcut Unirea, a rămas un oraș reper pentru țară și regiunea Moldovei.

– Ca să conchidem – din perspectiva istoricului – vă invităm să ne spuneți cum ați văzut dumneavoastră CENTENARUL? Cum a fost simțit în una dintre cele mai importante catedre de istorie din țară?

– Centenarul reprezintă un moment simbolic important. Este un reper. Sunt o sută de ani de la finalizarea construcției naționale și noi am încercat la Facultatea de Istorie să sărbătorim cum se cuvine, sigur reunindu-ne în manifestări științifice, prezentând rezultatele cercetărilor noastre, pentru că este cea mai la îndemână modalitate de a face acest lucru. Anul 1918 a fost o sumă de evenimente, o sumă de acțiuni care au adus alături de Regatul României provincii vecine locuite majoritar de români. Pentru

că în Transilvania și în capitală s-a pus mult accent pe sărbătorirea unirii de la 1 decembrie, noi, istoricii de la Iași, am hotărât să compensăm, astfel încât am pus accent pe legătura cu Basarabia. În acest context, la sfârșitul lunii martie 2018, am avut o mare conferință cu aproape 100 de participanți pe tema unirii cu Basarabia și astfel, am dorit să nu fie uitat acest important episod. Acest eveniment a fost posibil și cu aportul hotărâtor a unor colegi de dincolo de Prut, dar și cu participarea altor istorici români din țară și străinătate, plus invitați străini, inclusiv profesori din Germania sau Austria. Decanul facultății, alături de colegii mei, au organizat o conferință care, cred eu, a fost un succes. De altfel, o mare parte din lucrările expuse au fost publicate în revista fanion a universității – „Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza” – seria *Istorie*, al cărei redactor șef sunt din anul 2012. Evenimentul de la 1918 rămâne unul major, iar noi încercăm să-l lămurim prin ceea ce a fost unirea, așa cum a fost, cum s-a negociat, cum s-au desfășurat tratativele pentru încheierea Tratatului de Pace de la Paris. Încercăm să fim cât mai prezenți cu cercetările noastre, inclusiv în public.

De aceea, i-am încurajat pe toții colegii să facă public, inclusiv prin modalități de mediatizare – precum radio-ul, televiziunea, presa scrisă, chiar rețele de socializare – pentru a fi prezenți și vizibili, iar publicul larg să afle mai multe despre ceea ce facem. Spun toate acestea, pentru că am avut surpriza să constat în jurul meu faptul că mulți dintre ieșeni nu cunosc istoria orașului în care trăiesc. Am întâlnit și foarte mulți oameni pasionați de trecutul

oraşului, oameni care strâng fotografii vechi în care este surprins Iaşul de ieri, oameni care colecţionează planuri etc., dar mulţi dintre oamenii obişnuiţi, care trăiesc în oraş, din păcate, nu ştiu atât de multe. Sunt bucuros de iniţiativa, de altfel lăudabilă, a administraţiei locale de a înfiinţa un muzeu al oraşului. Pe zi ce trece construim frumos, încât putem spune că acum avem şi oficial un muzeu al Municipiului Iaşi, astfel că – încetul cu încetul – contribuim la o mai bună cunoaştere a locurilor în care trăim.

**IMAGINEA DE ANSAMBLU A POLITOLOGIEI,
A RĂDĂCINILOR ȘI A TRANSFERULUI
PUTERII ÎN LUAREA DECIZIILOR**

Daniel Șandru este politolog, profesor universitar doctor la Facultatea de Științe Politice și Administrative a Universității „Petre Andrei” din Iași, instituție în cadrul căreia a deținut funcția de președinte al senatului universitar și pe cea de prorector. Este, de asemenea, Membru al Colegiului Director al Fundației Academice „Petre Andrei”, fiind direct implicat în proiectul de recuperare a memoriei istorice privind personalitatea savantului român Petre Andrei, precum și de reeditare a operei acestuia. Licențiat, ca șef de promoție, al Facultății de Filosofie a Universității „Al.I. Cuza” din Iași (1999) și, ulterior, absolvent de Științe Politice (2002) în cadrul aceleiași instituții, are un Master în Filosofie Politică (2000), un doctorat *magna cum laude* în Filosofie (2008), cu teza „Valențe epistemologice ale conceptului de ideologie” și a obținut în 2019 un doctorat *summa cum laude* în Științe Politice, cu teza „Dimensiuni ale populismului în România contemporană”, la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Între 2010 și 2013, a fost bursier postdoctoral al Academiei Române și a efectuat stagii de cercetare la Universitaet Konstanz (2010, 2012) și la Humboldt-Universitaet, Berlin (2011).

A publicat:

- *Reinventarea ideologiei* (2009, Premiul „Ion Petrovici” al Academiei Române, Premiul revistei „Sfera Politicii” și Premiul revistei „Transilvania” pentru filosofie politică);
- *Sub semnul paradoxului cotidian* (2010, publicistică);

- *Ipostaze ale ideologiei în teoria politică* (2014, Premiul revistei „Transilvania” pentru teorie politică);
- *Maladii postcomuniste* (2019).

A coordonat, în colaborare, volumele:

- *Mass-media și democrația în România postcomunistă* (ed. I, 2011; ed. a II-a, revăzută și adăugită, 2013);
- *Totalitarismul. De la origini la consecințe* (2011);
- *Sinteze de știință politică* (2012);
- *Dimensiuni social-politice ale operei lui Petre Andrei* (2012);
- *Zece exerciții de „inginerie constituțională”* (2013);
- *Cuvintele puterii. Literatură, intelectuali și ideologie în România comunistă* (2015);
- *Repere ale comunicării interculturale* (2015);
- *Anul Regal. Jurnalul Jubileului de 150 de ani de la fondarea Casei Regale a României* (2016);
- *Cine suntem și ce ne ține împreună? Reflecții post-Centenar despre natura democrației din România* (2019);
- *Lumea Majestății Sale. Jubileul Custodelui Coroanei Române* (2019);
- *Revoluția din 1989. Învingși și învingători* (2020).

Între august 2016 și februarie 2017, a fost secretar de stat, coordonator al Departamentului Centenar din cadrul Cancelariei Prim-ministrului Guvernului României, iar în intervalul aprilie 2017-aprilie 2020, a coordonat Programul Centenar al Primăriei Municipiului Iași. În 2016, în calitate de director al revistei de cultură contemporană „Timpul” (2014-2017), a fost decorat de către Președintele României cu Ordinul „Meritul Cultural” în grad de Cavaler,

categoria „Promovarea culturii”. De asemenea, pentru coordonarea activităților Departamentului Centenar, în 2019, a fost decorat de Majestatea Sa Margareta, Custodele Coroanei Române, cu Medalia Regală pentru Loialitate și i s-a conferit „Meritul Academic”, cea mai înaltă distincție a Academiei Române.

Jn contextul realizărilor profesionale și editoriale enumerate, dar și a faptului că o perioadă, ce-i drept, foarte scurtă, a fost în tumultul politic al țării, pe domnul profesor Daniel Șandru l-am provocat la dialog, pe care vă invităm, cu atenție și răbdare, să-l parcurgeți.

– Domnule Profesor, înainte de toate, pentru cei care citesc dialogul nostru, vă propun să ne creionați în câteva fraze universul copilăriei dumneavoastră. Ce amintiri vă leagă de plaiurile natale?

– Sunt, aș spune, amintirile ce îl leagă pe fiecare om de locul în care s-a născut, a crescut și s-a educat, cel puțin până la o anumită vârstă. Eu am avut privilegiul, îmi dau seama acum, de a deschide ochii spre lume și de a trăi până puțin după majorat, când am venit la Universitatea din Iași, într-un oraș mediu, Fălticeni, situat la granița cu ceea ce a reprezentat și reprezintă, istoric și simbolic, Bucovina. Un oraș tihnit, ghemuit între dealuri galbene, din lut, înconjurat de livezi de meri, în care și în prezent îmi este, de fiecare dată, drag să revin, mai ales că am acolo rudele și prietenii din copilărie ori din adolescență. Psihologic, vârsta copilăriei ne îndeamnă, pe fiecare dintre noi, către nostalgie, fie măcar pentru faptul că e, vorba lui Lucian Blaga, o vârstă în care „înțelepciunea” se manifestă ludic, prin joc. Mi-am

împărțit copilăria între joaca la bloc, în cartierul central al Fălticeniului, aflat atunci în plină „reconstrucție”, și casa bunicilor dinspre tată, aflată undeva aproape de marginea orașului. Fac parte, evident, din generația „decreștelor”, a celor crescuți în jurul blocurilor, „cu cheia la gât”. Ajungeam foarte rar la bunicii dinspre mamă, ce locuiau în Frumușica Boțoșanilor, și pentru că erau condiții de transport mai dificile, întrucât părinții mei nu au avut mașină personală. Dar asta nu a atins cu nimic bucuriile firești ale copilăriei, date de jocurile specific fiecărei etape de vârstă. Nu cred că am avut o copilărie deosebită, dar în mod cert a fost una fericită, în ciuda neajunsurilor proprii „Epocii de Aur”. Am avut parte de dragostea părinților și bunicilor, am reușit cu toții să trecem peste ceea ce devenise mult prea „gri” în anii 1980, mai cu seamă. Adolescența și primul an de liceu m-au găsit în postcomunism, cel puțin la fel de „gri”, în prima parte a sa, ca tipul de societate care îl precedase. Dar lucrurile au fost într-o permanentă mișcare, iar pentru adolescentul care eram, a contat foarte mult că putea avea acces la muzică și cărți și că putea împărtăși cu prietenii și colegii aceste delicii. Am și muncit în timpul liceului, pe perioada vacanțelor de vară, dat fiind că părinții mei deveniseră, cum s-ar spune astăzi, „antreprenori”. Termenul de atunci era cel de „patron”, parcă pentru a sublinia, cumva ironic, capitalismul-surogat al celui față de care societatea românească se situase în opoziție între 1947 și 1989. Una peste alta, anii petrecuți la Fălticeni până la absolvirea, în 1994, a Colegiului Național „Nicu Gane” au fost, poate, cei mai importanți ani ai formării caracterului meu.

– *Descrieți-ne Iașul din sufletul dumneavoastră. Cum l-ați găsit în momentul în care ați pășit prima dată pe străzile acestuia? Cum este astăzi?*

– Fiindcă aveam prieteni care erau deja studenți, am putut vizita Iașul de mai multe ori, încă din perioada adolescenței. Atmosfera din campusurile ieșene m-a cucerit, era o lume fascinantă și a fost determinantă pentru decizia mea de a deveni student aici. Veneam dintr-un oraș cu reale valențe culturale și cu o istorie foarte bogată din această perspectivă, dacă e să ne gândim numai la Lovinești. În mod cert, însă, valențele și istoria culturală a Iașului erau strivitoare, prin comparație, așa cum se întâmplă și astăzi. Practic, simțeam că respiri într-un mediu cultural încărcat de istorie, iar statutul de student mi-a permis să mă orientez în acest mediu încă din primii doi ani de facultate. Cu siguranță, și profilul primei facultăți pe care am urmat-o, filosofia, și pe care am absolvit-o la Universitatea din Iași, ca șef de promoție, a avut un rol foarte important în acest sens. Nu mai puțin, unii dintre profesorii și colegii pe care i-am avut, ca și oportunitatea de a ajunge foarte repede să scriu în presa studențească dintr-un centru universitar recunoscut încă din perioada comunistă pentru „școala de jurnalism” formată în jurul revistelor „Dialog” și „Opinia studențească”. Iașul a evoluat foarte mult de atunci, clădirile sale simbolice au fost revigorate, viața culturală a devenit cu mult mai antrenantă și dinamică, a apărut o foarte interesantă zonă de intersecție între mediul cultural instituționalizat și cel

alternativ, există o serie întreagă de oportunități pe care generația mea, din păcate, nu le-a avut. Ca să dau numai un exemplu, să ne gândim la maniera în care valorile culturale sunt promovate prin intermediul industriilor creative, un lucru de neimaginat în a doua jumătate a anilor 1990, când mi-am petrecut eu studenția. Cumva însă, știu că eu și colegii mei de atunci, mai ales cei din nucleul dur care a relansat, în 1998, seria nouă a revistei „Opinia studentească”, am prefigurat, prin atitudinea noastră, ceea ce astăzi se înscrie sub eticheta culturii alternative, fiindcă am dus mai departe, predând-o apoi următoarei generații, tradiția nonconformistă a unui discurs sensibil diferit față de cel al culturii oficiale. Astăzi, Iașul are toate condițiile pentru a redeveni un hub cultural, și nu doar academic, de rezonanță internațională, și este suficient, cred, să ne gândim numai la festivaluri precum cel de Literatură și Traducere (FILIT), cel de Teatru pentru Publicul Tânăr (FITPPT) și la Afterhills. În mod evident, nu trebuie să uităm cât de important a devenit și cât de mult contează în prezent efortul de prezervare a culturii tradiționale, întrucât, ca orice comunitate, și cea ieșeană are diferențiatorul său, ceva ce-l face unic în ansamblul regional, național și european. Cred că toate aceste dimensiuni sunt importante și că într-un viitor foarte apropiat vom asista la devenirea culturii ieșene de orice formă într-un instrument al dezvoltării economice, așa cum se întâmplă în cazul tuturor orașelor europene cu ample resurse culturale.

– *O perioadă, din păcate scurtă, ați coordonat Departamentul CENTENAR din cadrul Cancelariei Prim-ministrului Guvernului României. Am putut constata că aveți pe agenda de lucru câteva obiective mărețe, unele s-au realizat, altele încă nu au prins contur. De ce nu am reușit să concretizăm o direcție clară în ceea ce privește realizarea acestor țeluri?*

– Într-adevăr, Departamentul Centenar din cadrul Cancelariei Prim-ministrului Guvernului României a fost instituit în iulie 2016, iar eu am fost numit la conducerea acestuia, prin decizie a premierului, la o lună de la înființare, pe 9 august 2016. Am luat în coordonare, așadar, o instituție pe care am construit-o de la zero, de la regulamentul de organizare până la constituirea fișelor de post și configurarea echipei. În septembrie 2016, reușiserăm deja să centralizăm cele aproape 400 de proiecte legate de sărbătorirea Centenarului, propuse de autoritățile de la nivel central, respectiv local. Doream să deschidem și o competiție pentru societatea civilă, pentru zona culturii alternative, jurizată de mari personalități, și să obținem bugete aparte pentru „orașele Marii Uniri”. În acest sens, am formulat punctul de vedere al Guvernului României referitor la un proiect de lege privind Centenarul Marii Uniri și am introdus un amendament prin care propuneam ca orașelor București, Iași și Alba Iulia să li se confere titlatura de „Orașe ale Memoriei”, cu bugete specific alocate acestor administrații pentru a putea derula evenimente. Mai mult decât atât, propuneam în acel proiect de lege ca la Iași și Alba Iulia, exceptând Bucureștiul, să se regăsească un comisar governa-

mental care să se ocupe de respectarea Programului Centenar. Am dus legea până în faza ședinței de plen a Parlamentului României, prezentând-o înainte în comisiile abilitate de la Cameră și de la Senat. Era la punctul 19 pe ordinea de zi spre a fi votată, dar Liviu Dragnea a oprit votarea la punctul 17. În fine, passons. Pe un alt palier, eram preocupați de dimensiunea paideutică a Centenarului: proiectasem organizarea de conferințe și expoziții itinerante prin școlile din țară, un program al „Trenurilor Centenarului”, prin care elevii să poată urma gratuit „Traseul Memoriei”, să viziteze toate monumentele și locurile esențiale pentru momentul 1918. De asemenea, deloc mai puțin important, am propus 34 de proiecte de infrastructură, printre care „Autostrăzile Centenarului”. Desigur, nimeni nu își imagina că ar fi putut să fie terminate până la 1 Decembrie 2018, dar măcar să le fi început! Știu că poate părea ciudat: ce legătură au proiectele de infrastructură cu marcarea Centenarului?! Au legătură pentru că, acum 102 ani, oamenii aceia care ieșiseră dintr-un efort de război extraordinar, cu jertfe umane enorme, au reușit să construiască o țară. Consideram atunci că, după 100 de ani, în condițiile în care nu aveam autostrăzi (și nu avem nici acum, suntem în același stadiu!), nu aveam spitale regionale (ibidem!), aveam încă 2400 de școli cu toalete în afara clădirilor, era de datoria noastră să arătăm că așa nu se mai poate. Cel puțin la fel de importantă consideram a fi și dimensiunea internațională, interesul direct fiind acela de a conecta România la rețeaua europeană a celebrărilor centenare, date fiind vizibilitatea asigurată Departamentului pe care îl condu-

ceam de subordonarea sa direct premierului țării și, respectiv, excelenta conlucrare pe care o a-veam cu Departamentul pentru Cultură, Culte și Centenar al Administrației Prezidențiale. În context, aveam în vedere câteva culoare europene grație cărora Centenarul Marii Uniri putea să își contureze dimensiunea internațională: Anul European al Patrimoniului, în 2018; Sezonul Cultural România-Franța, desfășurat între decembrie 2018 și iulie 2019; preluarea Președinției Consiliului Uniunii Europene de către țara noastră, începând cu 1 ianuarie 2019; statutul de țară invitată-special al României, în 2019, la Festivalul Europalia. Din păcate, nu a fost să fie. Am luat decizia de a pleca din Guvern, prin demisie de onoare, pe 31 ianuarie 2017, când a fost adoptată celebra și infama Ordonanță 13. Nu puteam face parte dintr-un Cabinet care pune mai presus de interesul public interesele unor politicieni cu probleme penale. Revenind la întrebarea dumneavoastră, poate că ingredientul ca-re ne-a lipsit pentru a avea o aniversare a Centenarului așa cum ar fi putut să fie este cel pe care politologul Ioan Stanomir îl identifică prin sintagma „luciditate patriotică”. Și poate că, dacă am fi avut-o, Centenarul nostrum ar fi arătat cu totul altfel decât cum a fost în cele din urmă, întrucât premise pentru asta au existat. Din punctul meu de vedere, dureros nu e atât faptul că am ratat „aniversarea”. În stilul „tradițional” al politicii românești, ne-am umflat cumva piepturile pe ultima sută de metri, cât să marcăm o zi națională puțin mai „gonflată” decât celelalte. Din punctul de vedere al politicienilor, „s-a bifat”. Ce am ratat cu adevărat este însă cu mult mai grav. Pe palier cultu-

ral, nici măcar nu am reușit să creăm cadrul pentru ceea ce istoricul și criticul literar Mircea Martin numea „reconstrucție identitară”. Mai mult decât atât, în planul larg al opiniei publice, poate mai puțin interesată de avatarurile ideologice ale problemei identității, am ratat recuperarea sentimentului solidarității societale pe care, printr-o firească emoție colectivă de atunci, ni l-a lăsat moștenire momentul 1918, în ciuda tuturor divergențelor existente și în epocă. Iarăși, ca și altădată, naționalismul găunos a luat fața anamnezei moderate specifice patriotismului. Tot ceea ce ar fi putut să fie valorizat acum și, eventual, în anii imediat următori, dacă ar fi fost să reflectăm lucid, s-a pierdut într-un amestec populist care i-a încântat deopotrivă pe dacopați și pe tribunii iliberalismului. Excepționalismului mioritic i s-a adăugat, din nou, izolaționismul antieuropean, și nu doar discursiv, ci și acțional. Și poate că această nefastă realitate ar fi putut să fie evitată dacă am fi înțeles, cu prilejul Centenarului, de ce a fost posibil ca, de-a lungul secolului scurs, societatea românească să trăiască 52 de ani în variate forme de dictatură (1938-1989) și 48 de ani în formule de democrație deficitară (1918-1938 și 1990-2018). Drept urmare, refuzând să se privească în oglindă și fiind mai curând preocupată să instituie identitatea prin „directorat” (prin intermediul unui Minister al Culturii și – bombastic populist – al Identității Naționale!), societatea românească a pășit nevindecată mentalitar într-un nou secol: nevindecată de exaltații și „vitaliștii” până la crimă ani interbelici, nevindecată de „habitusurile” proprii personalității autoritare consolidate în anii comunismului, nevindecată de tra-

uma generată de imposibila atingere a standardelor democratice.

– În contextul evenimentelor dedicate celor 100 de ani de la unirea teritoriilor locuite de români, ați readus în centrul atenției opiniei publice Casa Regală. Prezențați-ne, pe scurt, din punct de vedere istoric, acest act măreț înfăptuit de reprezentanții Casei Regale la 1 Decembrie 1918.

– În 2016, s-au împlinit 150 de ani de la momentul în care, la 10 mai 1866, Carol, principe de Hohenzollern-Sigmaringen, a fost proclamat domnitor, urmând ca, pe 10 mai 1881, să fie încoronat Rege. Până în 1947, când, dat fiind contextul politic internațional postbelic, România a fost proclamată, prin fals și violență, „republică populară”, alți trei monarhi i-au succedat: Ferdinand I, Carol al II-lea și Mihai I. Aceasta este scurta – aș spune, raportat la scara istoriei –, dar extrem de importanta tradiție a monarhiei constituționale românești din perioada antecomunistă. Consider că, dincolo de disputa monarhiști-republicani sau promonarhiști-antimonarhiști, suntem obligați sub aspect istoric să recuperăm rolul fundamental jucat de regimul monarhic instituit în a doua jumătate a veacului al XIX-lea în inițierea procesului de modernizare politică, socială și economică a unei țări aflate la marginea Europei și în construcția națiunii. Acest din urmă rol a fost cu atât mai vizibil în intervalul 1916-1923, din punctul meu de vedere, sub domnia Regelui Ferdinand Întregitorul și a Reginei Maria a României. Ducând mai departe procesul de construcție a unei Româнии

moderne început de unchiul său, Regele Carol I, prin dobândirea independenței, Ferdinand a decis, în 1916, ieșirea țării noastre din starea de neutralitate și intrarea în război alături de statele Antantei, ceea ce a permis realizarea celor trei uniri din 1918: a Basarabiei pe 27 Martie, a Bucovinei pe 28 Noiembrie, a Banatului, Crișanei, Maramureșului și Transilvaniei pe 1 Decembrie. A fost un efort decizional și de voință în care Regina Maria a fost direct implicată, iar acesta a continuat, după 1918, cu cel de reformare administrativă și cu adoptarea Constituției din 1923, un act fundamental specific unei monarhii constituționale moderne, având largi deschideri democratice. Tocmai acesta a fost motivul pentru care am considerat că rolul Casei Regale a României trebuia evidențiat și în cadrul manifestărilor dedicate Centenarului Marii Uniri și m-am asigurat că acest lucru s-a întâmplat și atunci când am condus Departamentul Centenar la nivel guvernamental, și când am coordonat Programul Centenar al Primăriei Municipiului Iași.

– *În timpul Primului Război Mondial, aparatul administrativ al țării s-a retras la Iași. Conturați-ne cauzele care au dus la această situație. Descrieți-ne rolul pe care l-a avut Iașul în această perioadă de tristă amintire pentru toți românii, fiind „o capitală a rezistenței până la capăt”, după cum susținea istoricul Nicolae Iorga.*

– Aș spune că, în „discursul de compensare” ce caracterizează referințele istorice la Iașul de după Unirea Principatelor și stabilirea capitalei la București, un element de coloratură simbolică îl constitu-

ie raportarea la acest oraș a Regelui Carol I. Întemeietorul monarhiei române numea Iașul „a doua mea capitală”. Dincolo de această compensație simbolică, efortul instituțional de după 1862 al tânărului stat român, acela de a atenua decalajul economic, politic, administrativ, social și cultural dintre București și Iași, ce devenise deja vizibil, avusese drept efect, printre altele, inclusiv atribuirea, cu sprijinul municipalității ieșene, a unei reședințe regale pentru Principele moștenitor Ferdinand și tânăra sa soție, Maria. Privind retrospectiv, e foarte probabil că nici Regele Carol I și nici urmașii săi la tronul țării nu se vor fi gândit că, la numai doi ani de la moartea Suveranului întemeietor, Iașului îi era destinată să devină, în condiții de război, capitala unei Româнии care se redusese teritorial, urmare a cuceririi Bucureștilor de către armatele Puterilor Centrale, la doar o treime. Între decembrie 1916 și noiembrie 1918, toate autoritățile statului român, de-a dreptul amenințat cu dispariția, au funcționat la Iași. Cauzat de înfrângerile militare survenite pe cele două fronturi, din nord și din sud, refugiul în Moldova a însemnat, înainte de toate, o masivă dislocare de populație și un efort pe măsură pentru a susține atât fronturile militare, stabilizate în sudul și nord-vestul provinciei, cât și „frontul de acasă”, cel care implica asigurarea unor condiții minimale pentru supraviețuirea rezidenților, a refugiaților și a răniților de război. Din această ultimă perspectivă, estimările istoricilor converg spre următoarea stare de fapt: populația Iașului a crescut brusc, în doar câteva săptămâni, de la 70.000 de locuitori la peste 300.000 de locuitori, fără a lua în considerare trupele

militare staționate aici. De asemenea, dacă, potrivit datelor obținute ca urmare a recensământului din 1912, Moldova avea 2.131.527 de locuitori, acestora li s-au adăugat, potrivit estimărilor, cei 1.500.000 de refugiați, civili și militari români, precum și cei 1.000.000 de militari ruși, ca și mii de prizonieri și internați civili. Surprinsă de memorialiștii epocii, dar și de fotografi, imaginea refugiului în Moldova este una „de infern”, fiind considerată, ca atare, una dintre cele mai tragice din istoria României. La nivel guvernamental, planul refugiului se ivise încă din luna septembrie 1916, astfel încât membrii Cabinetului, parte din parlamentari și alți reprezentanți ai autorităților, ca și ofițerii de rang înalt se refugiaseră în condiții aparent organizate. În mod firesc, acest lucru a fost valabil și pentru Familia Regală. Potrivit unor interpretări contemporane, însăși literatura de specialitate publicată până în prezent pe această problematică pare să se fi concentrat mai mult asupra refugiului armatei și al autorităților etatice, lăsând într-un con de umbră situația simplilor cetățeni. Aceasta din urmă se regăsește descrisă, pe de altă parte, în lucrările memorialiștilor, fie aceștia politicieni, jurnaliști sau diplomați. Ca atare, trebuie spus că situația oamenilor obișnuiți și a răniților de pe front a fost total diferită. Analize recente arată însă că, în contextul războiului, dislocări ale populației au avut loc chiar înainte de începerea refugiului efectiv în Moldova. În unele cazuri, a fost vorba de o opțiune voluntară, generată de frica de inamici, în altele, calea refugiului a reprezentat un efect al evacuarilor dispuse de autorități. Astfel, dacă e să ne raportăm la principalele „categorii” de refugiați ci-

vili, observăm că acestea îi includ pe cei câteva mii de locuitori ai Transilvaniei care, în toamna lui 1916, au urmat trupele armatei române în retragere (parte dintre aceștia stabilindu-se în București, iar o altă parte, în județele din estul Munteniei), pe cei care au urmat trupele române ce se retrăgeau din Dobrogea, urmare a dezastrului militar de la Turtucaia și a evacuării orașelor Constanța și Mangalia și, evident, pe cei care s-au îndreptat spre Moldova odată cu trecerea Dunării de către germani și a trecătorilor din nordul Bucureștilor de către austro-ungari. Acestor prime valuri de refugiați li s-au adăugat adolescenții din Asociația Cercetașilor, a cărei conducere a luat această decizie (urmare a căreia cei mai mulți au fost nevoiți să parcurgă drumul refugiului în Moldova pe jos, ceea ce s-a soldat cu numeroase victime) și, ca urmare al unui ordin al Ministerului de Război, tinerii încă neînrolați, vizați pentru anii 1917-1918-1919-1920, din care urma să fie reconfigurată viitoarea armată a României. Pe ansamblu însă, nu a existat un plan guvernamental care să permită gestionarea stării de refugiu a populației civile. S-ar putea spune că autoritățile române retrase la Iași nu au scăpat, în cele din urmă, de ceea ce le-a fost teamă. Dincolo de calvarul refugiului ca atare, s-a întâmplat că situației locative deosebit de precare – în pofida eforturilor substanțiale depuse de administrația orașului și, în special, de primarul Gheorghe Mârzescu (ce va fi numit, de altfel, ministru al Agriculturii și Domeniilor Statului în guvernul de coaliție) – i se vor adăuga chinurile unei ierni năpraznice, precum și tifosul exantematic și febra recurentă, boli care au determinat peste 300.000 de

decese în întreaga Moldovă. Fără îndoială, Iașul rămâne martorul istoric al unor evenimente cu adevărat cruciale atât din perspectiva „istoriei mari”, cât și din aceea a „microistoriei”, atât din unghiul raportării la „comunitatea imaginată”, cât și din acela al analizei dedicate „comunității organice”. Pe primul palier, este locul în care, sub aspect politic, diplomatic și militar, configurate și la momentul propriu-zis, dar și din perspectivă istoriografică s-au scris pagini importante ale războiului, în preambulul Marii Uniri. E locul din care a izvorât, în primăvara anului 1917, refacerea armatei române, sub directa coordonare a Misiunii Militare Franceze, condusă de generalul Henri Mathias Berthelot, e capitala în care s-a celebrat, în refugiu, ziua națională a statului român, pe 10 mai 1917, momentul în care Regina Maria consacră, în *Jurnalul* său, clipa „renașterii naționale”, e punctul de întâlnire al voluntarilor ardeleni și bucovineni care, pe 8 iunie 1917, au depus jurământul față de țară și Rege, este, nu mai puțin, punctul de plecare al reformelor agrară și electorală, prin dezbaterea și votarea, în perioada 14-20 iunie 1917, a modificării articolelor 19, 57 și 67 ale Constituției de la 1866. Este, în mod evident, locul în care s-au prezentat delegația românilor basarabeni și cea a românilor bucovineni în martie și, respectiv, noiembrie 1918, pentru a aduce veștile unirii Basarabiei și a unirii Bucovinei cu Regatul României. Pe cel de-al doilea plan, al „războiului necunoscut” resimțit la nivelul „comunității organice”, o serie întreagă de aspecte ale vieții cotidiene sunt de natură să întrească imaginea rolului jucat de acest oraș în Marele Război al României. Și, din

acest punct de vedere, este interesant de remarcat modul în care evenimente cu impact internațional și național și-au făcut resimțite efectele asupra acestei capitale de restricte și a oamenilor pe care i-a găzduit, fie aceștia din urmă rezidenți sau refugiați. Este, de asemenea, important să luăm în considerare și deciziile de impact internațional și național ce s-au luat, pe parcursul celor doi ani de părăsire, de către autoritățile statului stabilite în Iași, de natură să producă, la rândul lor, efecte care s-au conjugat cu efortul militar și diplomatic depus de România pe parcursul războiului și după încheierea acestuia.

– Din capitală ați venit înspre Iași, fiind coordonatorul Programului Centenar al Primăriei Municipiului. Ați reușit să creați o altfel de imagine a Iașului, conturând în culori vii trecutul istoric. Sunt obiective pe care municipalitatea și le-a propus și nu s-au realizat?

– Într-adevăr, imediat după demisia din Guvern, am primit onoranta invitație a primarului Mihai Chirica de a coordona Programul Centenar al municipalității ieșene pentru perioada 2017-2020. Am acceptat cu bucurie, spunându-mi că este o extraordinară șansă de a pune totuși în practică ceea ce proiectasem, de la nivel guvernamental, pentru Iași. Astfel, și cu ajutorul instituțiilor partenere și având sprijinul Consiliului Local, am conturat un program ce a inclus peste 30 de direcții tematice, 80 de proiecte cultural-academice, 9 proiecte de investiții și 180 de manifestări, evenimente și acțiuni. Structural, acestea au fost proiectate ca făcând parte din următoarele trei categorii: proiecte, manifestări

și acțiuni organizate de Primăria Municipiului Iași, proiecte, manifestări și acțiuni organizate de alte instituții publice în parteneriat cu municipalitatea, precum și 9 proiecte de investiții ale municipalității, constând în reabilitarea de monumente, restaurarea de morminte ale eroilor, reabilitarea și consolidarea unor clădiri-simbol, achiziția de imobile, realizarea și amplasarea unor statui. Privind înapoi la cei mai bine de trei ani în care s-a derulat acest program, constat cu satisfacție că nu există restanțe. Constat, de asemenea, că am fost foarte atenți cu bugetul, cheltuindu-se doar circa două treimi din cel alocat, întrucât am acordat o atenție sporită responsabilității în utilizarea banului public. Mai mult decât atât, pentru 7 proiecte ample incluse în program, din care 5 de investiții, am obținut finanțare guvernamentală, în valoare totală de 6 milioane de lei. Deloc întâmplător, realitatea că Iașul a avut cel mai consistent și mai coerent program din România dedicat Centenarului a primit recunoaștere și a fost apreciată de instituții fundamentale ale statului român. Astfel, Iașul a primit titlatura de „Capitală Istorică a României” din partea președintelui Klaus Iohannis, titlul de „Oraș Regal” (al doilea din țară, după Curtea de Argeș) din partea Majestății Sale Margareta, Custodele Coroanei Române, iar Academia Română ne-a decernat, prin președintele său, academicianul Ioan-Aurel Pop, domnului primar și mie, cea mai înaltă distincție a celui mai important for științific și cultural al țării, „Meritul Academic”. Pentru mine, a fost nu doar o oportunitate de a demonstra că Centenarul poate fi celebrat cum se cuvine la Iași, ci și un privilegiu pe care l-am plasat în

cadrul unui parteneriat onest cu primarul Mihai Chirica.

– La sfârșitul anului 2019, în prezența Majestății Sale Margareta, Custodele Coroanei, la Iași, a fost dezvelită statuia Regelui Ferdinand Întregitorul, aducând, astfel, un omagiu atât Majestății Sale, cât și actului înfăptuit la 1918. Prezentați-ne succint situația deloc ușoară pe care a avut-o Familia Regală înainte de Unire, dar și de după. Cui a aparținut ideea de a realiza un astfel de monument în târgul Iașului?

– Decizia refugiului în cea de „a doua capitală” a implicat, neîndoielnic, și Familia Regală, în cazul căreia tragedia națională era dublată de moartea Principelui Mircea, cel mai mic dintre fiii Regelui Ferdinand și ai Reginei Maria. În vârstă de numai patru ani, acesta a fost răpus de febră tifoidă pe 20 octombrie/2 noiembrie 1916. În perioada care a precedat refugiul autorităților și al Casei Regale, Regina Maria era deja implicată, pe „frontul de acasă”, în procesul de îngrijire a răniților. În acest context, înainte cu aproape o lună de refugiul propriu-zis, ea a făcut un drum în Moldova, inclusiv la Iași, unde a vizitat mai multe spitale, s-a interesat de starea acestora și a vorbit cu cei îngrijiți de medici. Părăsirea Bucureștilor cu un tren special, până la finalul lui noiembrie 1918, a survenit pe 13/26 noiembrie 1916. Vreme de aproape două săptămâni, întrucât, în condițiile date, nu se identificase o reședință pentru Familia Regală, Regina și suita sa au locuit în trenul staționat în gara Grajduri, lângă Iași. În acest timp, Regele Ferdinand s-a aflat în retragere, alături de

Cartierul General și de armată. Odată stabilizată linia frontului în sudul Moldovei, Cartierul General s-a stabilit la Zorleni, lângă Bârlad, acolo unde Regina a ajuns să-și revadă soțul, după plecarea din București, la 28 noiembrie/11 decembrie 1916. Între timp, pe 6 decembrie, Regina își alesese drept reședință clădirea Corpului IV Armată, Palatul Cantacuzino-Pașcanu, care va deveni, pe parcursul șederii sale, un veritabil centru de organizare a sprijinului acordat răniților și populației civile, dar și al implicării politice și administrative a Suveranei. Reședința Regelui Ferdinand și a Cartierului General, deopotrivă loc al ședințelor Consiliului de Război și de primire a politicienilor străini și români, precum și a reprezentanților diplomați ai altor state a devenit, la începutul anului 1917, micul palat de pe strada Lăpușneanu, în care locuise, între 1859 și 1862, domnitorul Alexandru Ioan Cuza. Preocuparea Reginei Maria pentru constituirea unei rețele de spitale în perspectiva războiului și pentru buna administrare a acestora data încă din perioada neutralității. Implicarea directă și totală a Reginei de pe „frontul nevăzut” va fi remarcată, între alții, și de conducătorul Legației Franței, stabilită de asemenea la Iași, contele de Saint-Aulaire, după cum rezultă din memoriile acestuia. Eforturile depuse de Suverană atât în ceea ce privește spitalele din spatele frontului, cât și cele aflate pe front vor face să se contureze o imagine a Reginei Maria ca „Mama Regină” sau „Mama Răniților”, care va persista multă vreme și după ce războiul se va fi încheiat. Însă, aceasta nu este singura dimensiune ce trebuie analizată atunci când avem în vedere rolul pe care Suverana l-a avut în

contextul războiului. I se adaugă cele referitoare la sprijinul pe care l-a acordat în permanență populației civile, precum și – deloc mai puțin important, dimpotrivă! – implicarea în aspectele esențiale din punct de vedere politic și diplomatic. Supranumită, mai ales de către soldați, „Împărăteasa românilor”, foarte îndrăgită și respectată, Regina Maria a insuflat atât populației, cât și soldaților, pe perioada refugiului la Iași, încredere și speranță, deși sunt suficiente paginile din *Jurnalul* său în care ea însăși se arată a fi deznădăjduită. Dincolo de construcțiile mitologice din jurul personalității sale, rămâne realitatea că Regina Maria a reprezentat unul dintre punctele de sprijin fundamentale de la nivelul elitei politice, rolul său fiind receptat ca atare și de către oamenii obișnuiți cu care, într-o formă sau alta, prin prezența sa în sfera publică, suverana a intrat în contact.

Tocmai din acest motiv, în cadrul Programului Centenar al Primăriei Municipiului Iași, a fost inclus și acest proiect de investiții, urmând ca, în viitorul apropiat, din câte cunosc, bagajul statuar al Iașului să fie întregit și cu o reprezentare sculpturală, de asemenea în mărime naturală, a Reginei Maria. Vă mărturisesc faptul că proiectul realizării statuii Regelui Ferdinand Întregitorul, amplasată astăzi în fața Palatului Roznovanu, s-a aflat printre proiectele trimise de municipalitatea către Guvern încă din perioada în care conduceam activitatea Departamentului Centenar, ca secretar de stat. Din ce am înțeles ulterior, ideea i-a aparținut domnului primar, ca și aceea care vizează proiectul realizării unei statuii a Reginei Maria. Cred că este un semn de re-

cunoaștere firesc, o reverență față de ceea ce Suveranii României Întregite au făcut pentru națiunea noastră.

– La 10 decembrie 2019, am participat la manifestarea Centenarul Tratatului Minorităților. Știm că pe câmpul de luptă s-au jertfit evrei, țigani, ruși lipoveni ș. a. Vă relatez, pe scurt, o situație pe care am aflat-o în ținutul Vasluiului: un etnic rus lipovean (starover) era aviator în armata regală. Din partea armatei ruse, a venit propunerea să trădeze. Vrednicul aviator a refuzat să treacă de partea inamicului, susținând că „nu-și trădează Regele!”. Care este rolul avut de minorități în prima conflagrație mondială?

– Din păcate, poate din ignoranță, poate din motive ideologice de neînțeles pentru mine, mai cu seamă astăzi, în secolul XXI, la nivel național nu a fost subliniat, în contextul celebrării Centenarului, rolul important jucat de minorități în ansamblul primei conflagrații mondiale și al Marii Uniri. Ceea ce spuneți este adevărat, reprezentanți ai minorităților au servit cu localitate țara și pe Regele lor în clipe de restriște, foarte mulți nu s-au mai întors acasă pentru a se bucura de România Întregită și pentru a dobândi meritata calitate de cetățeni ai acesteia. Este mare păcat că acest lucru a fost multă vreme trecut sub tăcere în istoriografia oficială, dar există semne încurajatoare că abordarea naționalist-etnicistă a vechii școli de istorie, mai ales aceea practică în zona militară, promite să devină perimată și să-și demonstreze caracterul inutilizabil, pur propagandistic. După cum, în epocă, au existat etnici români

care, în Transilvania ori în Bucovina, s-au declarat în dezacord față de unirea acestor provincii cu Regatul (și vorbesc, evident, despre intelectuali, nu despre neștiutori de carte!), au existat, pe de altă parte, nonetnici români care, trăind aici de câteva generații bune, au înțeles că întregirea Regatului este un obiectiv în beneficiul tuturor și că nimic nu înseamnă prea mult, sub aspectul sacrificiului, pentru realizarea acestuia. În fond, înainte de a fi o structură etnică, România a fost și rămâne, din perspectivă sociologică, un conglomerat al cărui liant trebuie să fie cetățenia politică (în sensul clasic al termenului) și patriotismul civic. Prefer patriotismul autentic al unui nonetnic naționalismului tribal, drapat doar în patriotism, al unui „român verde”. În fond, ne-am dobândit independența sub un domnitor german, după cum am întregit România, la 1918, sub conducerea nepotului acestuia, care, la fel ca unchiul său, nu s-a născut aici. E o discuție lungă, pe care o rezum spunând că aportul minorităților a însemnat foarte mult în istoria modernă a României și că, dacă suntem națiunea de azi, le-o datorăm în aceeași măsură și lor, tocmai pentru că sunt, asemenea nouă, cetățenii aceluiași stat.

– *Domnule profesor, cu prilejul împlinirii, în martie 2019, a 70 de ani de la nașterea Majestății Sale Margareta, respectiv împlinirii a 30 de ani (ianuarie 2020) de la venirea definitivă în țară, împreună cu istoricul Alexandru Muraru ați coordonat volumul Lumea Majestății Sale. Jubileul Custodelui Coroanei Române. Vă invităm să ne prezentați o opinie despre carte, reliefând*

rolul pe care l-a avut, în ultimii 30 de ani (o perioadă plină de frământări), Majestatea Sa în societatea noastră.

– Așa cum am scris și în contribuția mea la volumul pe care l-ați menționat, cred că există momente în care istoria pătrunde în realitatea obișnuită, transfigurând-o și permițându-i subiectului să fie pe deplin conștient de această metamorfoză. Obișnuim, mai cu seamă dacă nu suntem, așa cum e cazul meu, slujitori ai muzei Clio, să considerăm că istoria este, mai curând, o oglindă a trecutului. Nu este însă cazul atunci când ne referim la rolul jucat de Familia Regală a României în cei 30 de ani care s-au împlinit, pe 18 ianuarie 2020, de la sosirea în țară a – pe atunci – Altei Sale Regale Principesa Margareta, purtătoarea astăzi a imensei responsabilități istorice pe care a preluat-o de la Majestatea Sa Regele Mihai I al României. O responsabilitate care are în prim-plan custodia Coroanei Române, dar care merge cu mult dincolo de acest statut pe care îl merită cu prisosință și în asumarea căruia Majestatea Sa Margareta a fost, dintru început, demna continuatoare a unei slujiri începute la 1866, atunci când Principele Carol pășea pe pământ românesc spre a domni și a pune bazele modernizării și modernității noastre. Avem astăzi sinteza celor mai bine de 150 de ani de la întemeierea Dinastiei Române întruchipată în personalitatea Majestății Sale Margareta, cea care s-a implicat direct, alături de Rege și de Familia Sa, în recuperarea valențelor noastre identitare și în redefinirea noastră ca europeni, garantând totodată, pentru întreaga societate, pavăza Coroanei. Astăzi, după indefinibil de Trista trecere în eternitate a Ma-

jestății Sale Regele Mihai I, Majestatea Sa Margareta, însoțită în acest periplu istoric încărcat de responsabilitate de Altețele Lor Regale Principele Radu, Principesa Elena, Principesa Sofia și Principesa Maria, precum și toți acei români, mai mari sau obișnuiți, care au înțeles că sensul istoriei noastre moderne este imprescriptibil legat de Casa Regală, reprezintă certitudinea ontologică a unei comunități care se poate regăsi pe sine. O realitate aflată dincolo de ceea ce am redat în cele spuse mai sus este aceea că fiecare dintre activitățile întreprinse în acești 30 de ani de Majestatea Sa Margareta, Custodele Coroanei Române, incumbă o dublă dimensiune: social și cultural-educațională. Sunt cei doi piloni pe care, practic, Casa Regală a României a construit edificiul său din postcomunismul românesc - la fel de nedrept, ca și comunismul totalizator, cu reprezentanții Familiei Regale a României - tot așa cum îl construise și în antecomunism, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea până în fatidica zi de 30 decembrie 1947. Toate acestea mă încredințează cu privire la faptul că, sub pavăza Coroanei, asemenea generațiilor care au făcut posibilă România Întregită, generațiile noastre și cele care vor urma vor putea fi pe măsura așteptărilor societății și pe care Casa Regală a României, condusă de Majestatea Sa Margareta, nu pregetă să le împlinească. La 30 de ani de la sosirea sa în țară, continuăm a rămâne martorii onorați ai istoriei prezentului care se deschide spre viitor, fără a uita vreo clipă trecutul.

– *Țin să vă mărturisesc faptul că, de curând, am citit într-un text din revista „National Geographic” câte-*

va opinii din perioada interbelică ale Henriettei Allen Holmes în care împărtășea o „vrajă a României”. Ce atrage țara noastră? În ce găsim vraja de care amintește Henrietta Allen Holmes?

– Există, neîndoios, ceea ce eu consider a fi un mit al „paradisului interbelic”, care e întreținut în mentalul colectiv românesc nu doar de unii dintre intelectualii noștri reprezentativi, din trecut sau de astăzi, ci și de străinii care au vizitat, în epocă, țara noastră. Acest mit face parte din registrul excepționalismului și, din această perspectivă, eu mă situez, mai curând, pe o poziție moderată. Mai exact, recunosc o anumită strălucire, să spunem, pe care interbelicul românesc a avut-o, cu deosebire în zona culturală, însă nu pot să las la o parte excesele politice care au dus la crimă, eșecul procesului de democratizare și prezența pregnantă în discursul public a extremismului antisemit, înregimentarea unor personalități de excepție în zodia fascismului de factură legionară ori regimurile dictatoriale, cel al lui Carol al II-lea, cel propriu „statului național legionar” și cel al lui Antonescu. Dincolo de toate acestea, România rămâne o țară atractivă, așa cum sunt multe alte țări în lume. Sigur că, și atunci, ca și astăzi, partea aceasta de Europă atrage precum o „vrajă” mai ales occidentalii curioși să vadă și să înțeleagă un areal de intersecție a valorilor culturale, a tradițiilor, a unor specificuri societale care pot părea și poate chiar sunt, până la un punct, cumva „exotice”. Pe de altă parte, cred că depinde exclusiv de noi să putem promova și integra toate aceste elemente în concertul european, occidental în sens larg, să renunțăm la

nombrișismul pe care adeseori îl practicăm și care, de cele mai multe ori, e lipsit de orice corespondent în realitate și să înțelegem cu adevărat conceptul unității în diversitate. În aceeași măsură în care oferă condiții de potențare a specificului nostru social, cu tot ce presupune acesta, de la tradiții și până la noile dezvoltări tehnologice, lumea la care suntem conectați așteaptă de la noi, cum e firesc, să acceptăm o reciprocitate.

– *Împreună cu profesor universitar doctor Radu Carp de la Facultatea de Științe Politice din cadrul Universității București ați publicat Cine suntem și ce ne ține împreună? Reflecții post-Centenar despre natura democrației în România, volum apărut în 2019 la Editura Institutul European, deducând că „firul roșu” al cărții este democrația din țara noastră. Începe a prinde rădăcini democrația în România?*

– În mod indiscutabil, avem o societate cu mult mai democratizată decât puteam spera la începutul anilor 1990 sau decât a fost, spre exemplu, în interbelic. E adevărat că, din perspectivă politologică, aceasta s-a petrecut sub incidența „condiționalității europene” implicate de integrarea în Uniunea Europeană la 1 ianuarie 2007, când, să fim sinceri, nu eram pregătiți pentru acest pas. Eu cred că integrarea formală de atunci – poate cel mai important proiect de țară pe care l-am avut în ultima sută de ani – a început să aibă, în perioada ultimilor 13 ani scurși, și un conținut adecvat. Cred că, în acest moment, din perspectiva gradului de democratizare, societatea românească se află într-o fază de „pla-

tu": după ce am reușit, până în prezent, să trecem de faza de evitare a colapsului democrației (să ne amintim de mineriade) și de cea de evitare a erodării democrației (erodare ce a revenit recurentă între 2000 și 2004, între 2012 și 2015 și între 2017 și 2019), ne aflăm acum în cea de organizare a democrației, care, dacă lucrurile vor continua în această direcție, va fi urmată de una de dezvoltare a democrației, respectiv de una de fundamentare a democrației. Consolidarea democrației este un proces de fiecare zi și ea implică în primul rând cetățenii, cu mult mai mult decât politicienii care, în fond, sunt votați de aceștia. Cu o vorbă a lui Churchill, „democrația este cel mai prost regim de guvernare, cu excepția tuturor celorlalte”, marea problemă a statelor ieșite din regimuri totalitare, așa cum este și al nostru, e că democratizarea nu e un proces cu sens unic. Vedem ce se întâmplă, în perioada din urmă, în state care, asemenea nouă, s-au aflat aproape jumătate de veac sub tutela Moscovei comuniste, precum sunt Ungaria și Polonia, unde regimurile iliberale au deturnat sensul democratizării într-unul al de-democratizării. Este ceea ce s-a intenționat și la noi, dar nu s-a reușit, atât în anii 1990, cât și, mai aproape de noi, între 2012 și 2015, respectiv între 2017 și 2019. Eu sper că democrația românească a ieșit întărită din aceste încercări, că o altă generație de cetățeni a ajuns la o cultură politică de factură civică, depășind-o pe cea paternalistă, de dependență față de stat a generației anterioare și că vom avea destule resurse umane, instituționale și procedurale pentru a continua pe drumul spre o democrație consolidată.

– În final, vă invităm să transmiteți un gând generațiilor viitoare, gând care să fie cu o patină de optimism, încât acestea să nu repete greșelile la care am asistat cu toții în ultima perioadă...

– Lucrez cu tinerii și sunt părinte, așa încât sunt direct interesat de modul în care aceștia se raportează la istoria noastră. Evident, condiția esențială pentru ca erorile trecutului să nu fie repetate este informarea corectă și înțelegerea evenimentelor care au marcat societatea noastră. Din această perspectivă, consider că e important ca tinerii să înțeleagă faptul că secolul scurs de la Marea Unire nu a fost doar unul al succeselor, ci și unul al eșecurilor. Cunoașterea onestă a trecutului nostru ne permite și posibilitatea de a proiecta în mod pragmatic, atât cât ne stă în putință, România viitorului. Iar eu am convingerea că generația tânără de astăzi are pe deplin capacitatea de a contribui la această construcție. Pe lângă faptul că cei care îi aparțin au toate condițiile, dat fiind că România trece prin cea mai bună perioadă din istoria sa, eu cred că acest viitor le aparține și că ei sunt perfect conștienți de acest lucru.

**ISTORIA, IZVOR NESECAT DE CERCETARE,
ÎN DIRECȚIA NAȚIONALISMULUI
ȘI MINORITĂȚILOR, ÎN ISTORIA MODERNĂ
ȘI CONTEMPORANĂ, ÎN ISTORIA
CONSTRUCȚIEI EUROPENE**

Cătălin Turliuc s-a născut la 16 septembrie, 1962, Cătălin Turliuc în orașul Simeria din județul Hunedoara, fiind istoric, absolvent și doctor al Universității „Al.I. Cuza” din Iași. În prezent este cercetător gr. I și șef de departament la Academia Română, Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” și profesor universitar la universitatea ieșeană.

A publicat în țară și străinătate 18 cărți, manuale și cursuri, coordonând 14 volume, fiind coautor și colaborator la alte peste 80 de volume.

De asemenea, a publicat peste 50 de studii în reviste de prestigiu și peste 350 de articole în diverse reviste și jurnale. Are o prezență publică constantă la posturile de radio și televiziune. Domnia Sa a fost visiting professor la Oxford University (1992), University of Illinois at Urbana Champaign (1995), Universitatea de Stat a Moldovei (2001). A beneficiat de granturi și stagii de cercetare și specializare în state precum Marea Britanie, SUA, Germania, Italia, Ungaria, Polonia, Israel, Finlanda, China, participând la peste 60 de congrese, forumuri și conferințe internaționale.

A primit numeroase premii, medalii și distincții în țară și străinătate, inclusiv Premiul „Mihail Kogălniceanu” al Academiei Române.

Preocupările științifice ale Domniei Sale includ studiile cu privire la naționalism și etnicitate, istorie modernă și contemporană, procesul modernizării, istoria dreptului și istoria construcției europene, teoria și istoria relațiilor internaționale, subiecte pe care le găsim reflectate în lucrările pe care le-a scris și ni le creionează în următorul dialog.

– Domnule profesor, pentru început, vă invităm să ne amintiți când a fost prima întâlnire cu istoria? Care este cel important eveniment din istoria acestor ținuturi care v-a determinat să urmați acest drum?

– Prima întâlnire cu istoria a fost în mediul familial și în ciclul primar când am fost fascinat de legende și povestirile având drept subiect trecutul. Multe dintre ele se refereau la luptele noastre cu năvălitorii și la personalități ale istoriei noastre care m-au fascinat. Mai apoi, cred că pasiunea mea pentru istorie care a fost marcată nu doar ca sentiment, stare afectivă intensă, ci ca o realitate confirmată s-a manifestat prin participarea mea, când eram elev în clasa a VIII-a, în anul 1978, la Olimpiada Națională de Istorie de la Alba Iulia. Practic, de atunci a început să se materializeze o dragoste care s-a născut mai demult, și anume încă din intrarea mea în școlaritate. Așadar, istoria m-a fascinat dintotdeauna,

fiind o pasiune, simțind încă de la început că acesta este drumul pe care vreau să-l urmez. Astfel se și explică faptul că am participat la toate olimpiadele naționale de istorie din perioada studiilor gimnaziale și liceale. Am absolvit Liceul de Filologie Istorie „Mihai Eminescu” din Iași, fiind singura instituție de învățământ din acest areal al țării care, în acea perioadă, avea o astfel de secție. Apoi, în urma concursului de admitere în învățământul superior am fost declarat primul admis, încorporabil, la Facultatea de Istorie Filosofie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, concretizându-se, astfel, opțiunea mea mai veche pentru studiul istoriei.

– Ce ne puteți spune despre perioada facultății? Amintiți-ne câțiva dintre profesorii care au jucat un rol major în formarea dumneavoastră ca istoric. Relatați-ne câteva situații aparte din timpul studenției, trăite de dumneavoastră, bineînțeles care au avut legătură cu istoria.

– Dacă ar fi să-mi amintesc de cei pe care i-am avut ca magiștri și de la care am învățat foarte multe ar trebui să înșir foarte multe nume. Mulți dintre ei, din păcate, nu mai sunt printre noi. Încep prin a-i aminti pe profesorii Gheorghe Platon, Vasile Cristian, Vasile Rusu, Ion Ciupercă oameni care au știut să cultive și un discurs oral foarte frumos în prelegerile dumnealor și să insiste asupra unor teme care, fără îndoială, au preocupat istoriografia românească, în special înainte de 1989, dar și mai apoi. Toți aceștia, dar și cei pe care-i voi mai aminti au avut un rol major în formarea mea ca istoric. Trebuie să-l amintesc deopotrivă pe Mircea Petrescu Dâm-

bovița, dar și pe cei care susțineau seminariile Domniei Sale, domnii profesori Mihai Vasilescu și Dinu Marin. Plăcut impresionat am rămas de tinerii, pe atunci, asistenți universitari, care astăzi sunt profesori consacrați: Gheorghe Cliveti, Mihai Cojocar, regretatul Gheorghe Pungă.

Toți aceștia și mulți alții pe care nu i-am amintit au reprezentat o adevărată pleiadă de magiștri, care a avut un rol extrem de important în formarea unui grup restrâns de tineri. Știut este faptul că în acea perioadă eram doar 20 studenți în tot anul. Suntem, așadar, în anul 1981, atunci când am intrat la facultate, iar rigorile regimului au impus desființarea a două facultăți de istorie (din Suceava și Sibiu). Pe 18 locuri, în acel an, au fost înscriși circa 630 de studenți, iar două locuri erau rezervate pentru două studente originare din Grecia, care ni s-au alăturat.

Fiind puțini, profesorii au avut posibilitatea să ne cunoască foarte bine, situație valabilă și pentru noi, tinerii, să interacționăm, să dialogăm extrem de fertil și interesant, nu doar asupra unor aspecte profesionale, ci și în orizontul mai larg al culturii generale. Acest lucru a contribuit foarte mult la formarea multora dintre absolvenții Facultății de Istorie.

În acea perioadă exista o dublă licență, istorie-filosofie, și era rigoare politică în a prezenta „într-un anume fel” trecutul și „a interpreta” realitatea din perspectiva materialismului-dialectic, dar dincolo de această chestiune exista și foarte multă strictețe în ceea ce privește admiterea în învățământul superior. Știut este faptul că Facultatea de Istorie, pe lângă cea de Drept, era situată în „zona” care trebuiau să

producă, nu doar profesori sau specialiști în domeniu, ci și propagandiști, oameni activi ai regimului. Aceste „obiective” trebuiau îndeplinite de către cei care se înscriau la asemenea facultăți, iar mulți dintre colegii mei veneau din mediul rural, cu „origini sănătoase”. În istoria facultății pe care am terminat-o, sunt puține excepții de tineri care au provenit din familii de intelectuali, din familii de universitari – Florin Platon cred că este un exemplu, iar eu sunt următorul.

Atât pentru cei veniți în Iași, cât și pentru cei ai locului, facultatea a avut rolul de a-i forma în direcția de dobândire a unei culturi generale, fără de care nimeni nu se poate considera istoric, pentru că istoria este aluvionară, sedimentară, încât presupune acumularea a multor fapte, date, evenimente, fenomene și procese care dau măsura înțelegerii în timpul real în care lucrurile s-au întâmplat, iar toate acestea se petrec doar dacă ai capacitatea de a înțelege spiritul vremii.

Dacă ai puterea să renunți la realitățile prezentului și să te cobori în trecut pentru a înțelege cum se desfășurau lucrurile, pentru a înțelege ce se întâmpla, de fapt, în societate sau în microgrup, numai, astfel, puteai să filtrezi ceea ce este elocvent, normal, pentru societatea în care trăiești. Altfel spus, așa cum ne spunea Cicero – „*Historia magistra vitae*” –, trebuie să fii capabil să înțelegi, să înveți, să descoperi ceea ce este valid, iar ceea ce este redundant trebuie îndepărtat, pentru că numai astfel poți înțelege evoluția și destinul unei societăți sau națiuni.

– *Titlul lucrării dumneavoastră de licență se intitulează: Evoluția situației din Orientul Apropiat între anii 1917-1948. Atitudini și reacții pe plan internațional. Conturați-ne, în câteva fraze, subiectul pe care l-ați tratat în lucrarea de licență, un subiect deloc ușor...*

– A fost o preocupare inedită, pentru că literatura de specialitate din România și nu mă refer doar la istoriografie, a ocultat, în general, această temă. Era un subiect fierbinte, un subiect care a rămas, și astăzi, de interes. Se știe foarte bine problemele legate de ceea ce în antichitate se numea „Semiluna Fertilă”, mai târziu „Orientul Apropiat”, „Orientul Mijlociu”, astăzi „Marele Orient”, zonă care a constituit întotdeauna o preocupare pentru mediul internațional.

M-a pasionat și interesat să cercetez un astfel de subiect din punct de vedere istoric și în România, pentru că de foarte multe ori orice temă legată de Orientul Apropiat, de Orientul Mijlociu, era puternic politizată, instrumentalizată. Se știe foarte bine că România a avut o poziție distinctă în perioada post-belică și față de crearea statului Israel - în 1948- apoi în Criza Suezului (1956), „Războiul de șase zile” (1967), ș.a.m.d. în fine, sunt foarte multe situații conflictuale - extrem de interesante - cărora le trebuie explicate originile. Trebuie găsit răspunsuri la întrebările: Cum s-a ajuns la această situație? Ce s-a întâmplat în această zonă miraculoasă a întâlnirii a trei continente și a unor mari civilizații?

Aceasta este o zonă de o importanță geopolitică și strategică extraordinară, care trebuie înțeleasă din perspectiva modului în care au reacționat

marile puteri față de ea, o zonă apropiată nouă, spațiu cu care noi am avut interferențe puternice și acest lucru a constituit o provocare pentru mine. Provocarea era, fără îndoială, mai înainte de toate capacitatea de a aduna informații despre un asemenea subiect. Tocmai precizam că literatura, care era publicată la noi în acea perioadă, era „săracă”, lipsind traducerile din marile istoriografii ale lumii. Având acces la mai multe limbi străine și provenind dintr-o familie care și-a permis să-mi sprijine pasiunea, am putut achiziționa carte, am putut discuta cu oameni care la rândul lor au putut face rost de carte, și, astfel, mi-am început cercetarea. De aceea, am căutat să aflu originile acestui diferend uriaș care, iată, continuă până în ziua de astăzi, creând tensiuni în mediul internațional. Chiar dacă s-au propus multe planuri de pace, s-au acordat premii Nobel, știm foarte bine că situația nu-i calmă nici astăzi, iar în viitorul previzibil lucrurile nu vor fi liniștite. Aceasta a fost una din motivațiile pentru care am abordat o asemenea temă, care-mi permitea oarecum să ies și din canonul istoriografic al vremii, atât prin maniera de abordare, cât mai ales prin sursele de documentare, pentru că țara noastră, în acea perioadă, avea o poziție distinctă în lagărul socialist față de ceea ce se întâmpla în Orientul Mijlociu.

– *Ați absolvit mai multe cursuri postuniversitare în străinătate. Cum suntem percepuți de către celălalt/de către ceilalți?*

– În general am fost priviți ca o „plantă exotică”, pentru că nimeni nu știa foarte multe lucruri

despre noi. România, în general, nu a atras atenția marilor școli istoriografice decât tangențial, mai exact în legătură cu marile conflicte care s-au desfășurat în zonă. Există încă, din păcate, și astăzi, atunci cu atât mai mult, o perspectivă în care necunoașterea și stereotipiile au funcționat în ceea ce privește scrierea textelor istorice care au avut drept subiect țara noastră și trecutul ei. Au fost puțini cei care s-au aplecat – din interes real – asupra istoriei noastre. În acest context, trebuie amintit programul *Fulbright* al cărui prim reprezentant, venit din Statele Unite ale Americii în România, a fost profesorul Keith Hitchins, de la University of Illinois din Urbana-Champaign. Domnia Sa a fost unul dintre cei care au încercat să înțeleagă și să fie coerent în ceea ce privește discursul istoriografic despre chestiunea românească, lucru devenit important mai târziu. În acest context, trebuie să-i amintim pe cei care au avut prilejul ca după anul 1989 să călătorească – fie cu burse de studii, fie cu granturi de cercetare, fie să aibă calitatea de „visiting professor” – în marile universități occidentale, descoperind o anume curiozitate și un anume interes ale celor cu care au intrat în contact vizavi de România, de chestiunile românești. Concret, au fost cercetate și publicate subiecte legate de începuturile anilor 90, de schimbarea de regim din 1989, de ultima etapă a dictaturii comuniste, de modul în care ea a fost înțeleasă de lumea occidentală.

În general, însă, cred că foarte mulți din cei care au reprezentat școala istorică românească în străinătate au făcut o figură bună, pentru că am avut mulți specialiști din Statele Unite ale Americii,

acolo unde există o societate de studii românești, care s-au ocupat de teme românești și „altfel” decât din perspectivă strict politică. Istoriografia occidentală nu a găsit puncte extrem de importante care s-o intereseze și pe care să le abordeze în desfășurările legate de istoria noastră, așa cum ea s-a raportat la marile evenimente din Europa și din lume. Am fost într-o zonă de periferie, nu numai decât din punct de vedere geostrategic, ci din perspectiva istoriei noastre și a manierei în care am fost priviți de către lumea occidentală.

Știut este faptul că în secolul al XVIII-lea Europa se oprea la Viena, astăzi, în secolul XXI, Europa se sfârșește la Iași, pentru că suntem la 15 kilometri de granița Uniunii Europene. Firește, istoria noastră va trebui, probabil, redescoperită. Am avut o perioadă bună la sfârșitul secolului al XIX-lea cu bursieri ai statului român care au realizat studii serioase, dar acest lucru a încetat datorită lipsei resurselor financiare. În perioada interbelică, din păcate, nu am fost capabili să continuăm demersul amintit, deși a fost o perioadă extrem de fastă din punct de vedere al culturii. După al doilea război mondial lucrurile s-au schimbat cu totul prin venirea stăpânului de la Moscova cu realitatea ideologică, în care a încadrat, aproape în întregime, societatea românească, a schimbat-o, a transformat-o, iar demersul occidental nu a mai fost accesibil, fapt care a creat hiatusuri, rupturi, discontinuități, creionând o „altfel” de imagine a României.

Dacă ne referim la secolul în care trăim, așa spune că lucrurile s-au schimbat, iar lumea occidentală a descoperit valențele, nuanțele, care individua-

lizează istoria românilor, dincolo de chestiunile exotice și paradoxale pe care le știm cu toții.

Pentru că am amintit de chestiunile exotice, între care – „că suntem o insulă de latinitate într-un ocean de slavi”, „că suntem singurul popor ortodox de origine neolatină”... – acestea fac, de regulă, subiectul unor intervenții de tip jurnalistic sau care atrag atenția la rubrica „fapt divers”.

– *Din anul 1999 sunteți doctor în istorie al Universității „Alexandru Ioan Cuza” cu lucrarea Organizația României moderne. Statutul naționalităților 1866-1918. Am putut constata că ați întreprins o cercetare asiduă, folosind o vastă bibliografie. Creionați-ne o imagine a subiectului pe care l-ați abordat în lucrare.*

– Preocuparea mea pentru subiecte mai puțin cercetate în demersul istoriografic românesc a continuat, în sensul în care tema statutului naționalităților, după anii 90 ai secolului trecut, m-a preocupat din ce în ce mai mult. În contextul conflictelor de natură etnică, naționalistă, de exemplu din fosta Iugoslavie sau din alte spații europene, am fost preocupat de resurgența etno-naționalismului, de geneza și evoluția sa în arealul geopolitic căruia îi aparținem. Acest fapt, ca și încercările de explicare din literatura de specialitate occidentală a situațiilor generate de-a lungul istoriei de aceste evoluții din spațiul fostului lagăr socialist au generat, în cercetările mele, un interes sporit.

Atunci când am abordat acest subiect, firește, am avut o preocupare legată de modul în care în istoriografia noastră a existat o preocupare secundă

față de ceea ce s-a numit „chestiunea evreiască”, față de maniera în care cea mai importantă minoritate etnică la vremea aceea (pentru că puțină lume face distincția între minorități etnice și minorități naționale) a avut un rol, o influență în societatea noastră. Se știe foarte bine, etnicii evrei au fost cel mai numeros grup alogen în Vechiul Regat. Aceștia au fost investigați istoriografic, cel mai adesea, din posturi cu „parti-pris”.

Pe de o parte, fie de etnicii evrei care au scris despre propria istorie cu subiectivismul clar și necesar scopurilor urmărite de ei, încât în multe cazuri, chiar dacă istoria este despre investigarea „sine ira et studio”, au încercat să prezinte realitățile într-o anumită manieră, de cele mai multe ori lipsită de obiectivitatea generată de înțelegerea „celuilalt”, fiindcă au aruncat umbre asupra societății românești sau au manifestat neînțelegere în raport cu așa numitul contratimp în care noi ne-am aflat în această chestiune cu lumea occidentală, iar pe de altă parte întâlnim istorici români care au abordat marginal acest subiect și, evident, au încercat să justifice o serie întreagă de decizii politice, cu precădere în raport cu legislația, cu dezvoltarea instituțională a statului român, cu prezența activă a acestei minorități.

Istoricii evrei au vorbit bunăoară despre minoritatea evreiască de la noi în timpul Vechiului Regat ca fiind o clasă de mijloc, știute fiind preocupările comerciale ale acesteia, dar și meseriile liberale practicate de mulți dintre reprezentanții acestui grup etnic, aceasta și datorită legislației noastre care interzicea deținerea de proprietăți funciare, mai

târziu sistemul arendășesc a fost cel care a spart acest mecanism, ca urmare subliniind mai ales aspectul rolului modernizator al prezenței coreligionarilor lor în societatea noastră și poziționând implicit pe evrei în avangarda dezvoltării ei. În contextul unei asemenea abordări, eu afirm că, de fapt, această minoritate a fost o clasă de intermediari, nu o clasă de mijloc în sensul clasic al cuvântului, pentru că valorile pe care ea le-a cultivat, modul în care s-a putut manifesta în viața societății românești nu sunt cele specifice unei clase de mijloc. Cred că acest lucru este important și trebuie judecat în această perspectivă, așa cum și constituția noastră de la 1 iulie 1866 – care excludea pe necreștini de la dreptul de cetățenie, de la împământenire – avea rațiunile ei în epoca adoptării sale legate nu doar de minoritatea evreiască, ci de faptul că la acea vreme, așa cum bine se știe, România se afla sub regimul garanției colective al marilor puteri și sub suzeranitate otomană. Or, raporturile noastre cu lumea islamică erau de așa natură încât în procesul modernizării, sfârșitul perioadei Tanzimatului din Imperiul Otoman genera un potențial pericol asupra noastră. Puțini știu poate că România și Egiptul vor ajunge să fie considerate „provincii privilegiate” ale Imperiului și, de aici, potențialul unor consecințe negative greu de evaluat asupra destinului statutului nostru. Astfel de măsuri legislative, condamnabile din perspectivă contemporană, trebuie înțelese în contextul epocii, nu în mod neapărat ca fiind îndreptate împotriva unei minorități, ci în încercarea de a conserva un anumit grad de autonomie internă și de a favoriza elementul autohton în apriga competiție a

capitalismului triumfător. De altfel, lucrurile devin mult mai clare atunci când avem capacitatea să le contextualizăm în epocă, să le înțelegem impactul, relevanța, maniera în care ele au influențat modul în care societatea noastră a evoluat, deoarece „chestiunea evreiască” nu a fost doar una internă, ci a fost o chestiune cu amplă rezonanță internațională. Această situație poate fi pusă în contrapondere imediată cu ceea ce numim astăzi libertatea conștiinței, libertatea de a practica o confesiune, principii afirmate încă din secolul al XIX-lea. Din punctul de vedere al istoriografiei pe această temă a prezenței minorității evreiești de la noi se vede foarte bine că nu există doar antisemiți și filosemiți, ci există ceea ce academicianul Nicolae Cajal, plecat dintre noi, numea foarte frumos „realsemitism”, adică o abordare clară, reală, o distincție care se face și nu o afirmație generalizatoare față de destinul unei minorități sau vizavi de modul în care o societate reacționează în fața unor elemente care sunt din punct de vedere etnic diferite.

Titlul lucrării de doctorat poartă denumirea de „naționalități” pentru că termenul de minoritate s-a născut mai târziu. „Naționalitate” era un termen general care se folosea în epocă cu sensuri diferite însă și trebuie să amintim că în această perioadă evreii din România au fost primii care au stabilit o colonie pe teritoriul actualului stat Israel, că aici au fost sioniști activi, aici s-a militat pentru drepturi naționale, pentru fondarea unui stat al evreilor. Aceștia și-au dorit întotdeauna reîntoarcerea la Ierusalim, așa cum era firesc, fapt petrecut, în cele din

urmă, prin crearea statului Israel în siajul celei de-a doua conflagrații mondiale.

– *La Radio România Iași realizez emisiunile Viața Rromilor și Comunități Etnice/ Ruși Lipoveni. Observăm că, în lucrarea dumneavoastră de doctorat ne vorbiți despre termenul de etnicitate. Conturați-ne semnificația acestuia.*

– Trebuie să facem această distincție pornind de la modul în care „etnicitatea” se deosebește de modul în care a fost instrumentalizat politic termenul de „minoritate națională”. Etnicitatea este o modalitate „de dicto”, și nu e o modalitate „de re”. Ce vrea să însemne asta? Etnicitatea este asumată și îmbrăcată de fiecare dintre noi în funcție de dorința sa. Eu mă pot declara la orice recensământ ca aparținând oricărui grup etnic cu care mă identific în mod subiectiv. Pe de altă parte, dacă sunt „bantu”, recenzorul în vremea modernă este obligat să treacă această etnicitate pentru că așa mă simt și doresc eu. Deci, eu îmi declar etnicitatea, mi-o asum și acest lucru nu are legătură directă cu originea etnică. Astăzi, așa cum știți, în actele noastre de identitate nu mai avem rubrica „naționalitate” și rubrica „cetățenie”, ci doar pe aceasta din urmă. Schimbarea în acest sens, intervenită la noi după 1989, nu a fost întâmpinată de toți cu cea mai mare bucurie. Încercați să vă imaginați cum s-ar fi simțit românii la mijlocul secolului al XIX-lea să fie considerați oficial ca fiind otomani, habsburgi sau țariști în funcție de statul de zona în care locuiau.

– *Domnule Profesor, în același volum, am constatat că prezentați și termenii de naționalism versus capitalism, naționalism – stat, naționalism – modernizare, naționalism – religie, naționalism – societate civilă. Ce reprezintă naționalismul?*

– Există o pleoră de definiții ale naționalismului și nu există nici astăzi o majoritate a specialiștilor care să aibă o părere convergentă asupra uneia sau alteia dintre definiții. Există, pe de altă parte, o mulțime de variante ale naționalismului și nu avem o taxonomie limpede asupra acestuia. „Naționalismul” și „naționalitatea” îmbracă și o altă conotație, conotația aceasta este evident de ordin politic, de ordin instituțional și ea aparține lumii moderne în bună măsură, atunci când se nasc și națiunile, așa cum le cunoaștem noi astăzi, ele fiind „cărămizile” fundamentale ale sistemului internațional.

„Etnicitatea” a fost studiată mai profund începând de la jumătatea secolului trecut iar termenul acesta concept a avut la începuturile sale o conotație peiorativă. În anii 60 ai secolului al XX-lea au fost scrise câteva studii importante asupra acestui subiect, Frederic Barth fiind unul dintre primii care au investigat etnicitatea, aceasta trecând din domeniul sociologiei în domeniul istoriei, făcându-se, astfel, o distincție mai limpede între etnicitate și naționalism, naționalitate.

Pentru că ați amintit de romei, aceștia sunt o minoritate etnică, însă nu sunt o minoritate națională, pentru că nu există un stat-națiune care să confere, să reprezinte un ideal politic, o țintă pentru această minoritate, de altfel răspândită la nivel glo-

bal. Încă nu există în mod evident, clar, sigur nu putem generaliza, dar nu putem vorbi de o mișcare profundă la nivelul populației rrome de a crea un stat națiune „Roma” sau de a se reîntoarce – știindu-le originile etnice și așezarea lor geografică de unde au plecat – după cum susține atât Nicolae Gheorghe (n.n., filosof, sociolog de etnie rromă), cât și alți cercetători, în zona Punjab din India. Ceea ce știm este că această populație a fost împinsă de valurile de migrație și a ajuns – în cele din urmă – și în spațiul românesc, încă în medievalitatea timpurie. Lucrul acesta este important în măsura în care putem face distincții, precizări conceptuale care să lămurască modul în care folosim termenii, modul în care înțelegem realitatea acelei vremi de acum mai bine de un veac și jumătate.

De ce demersul meu nu s-a ocupat de rromi? Pentru că rromii au fost „tăcuți” n-au avut o poziție în sens instituțional. Ei au fost emancipați, eliberați din sclavie la mijlocul veacului al XIX-lea, după cum se știe. Rromii nu s-au manifestat în sensul politic, în timp ce minoritatea evreiască a început să cultive ideea emancipării sale juridice, sociale și politice să formuleze ideea necesității creării unui stat evreu, pentru că, nu-i așa?... condițiile în care a evoluat ea, aici, în spațiul est-european, unde erau foarte mulți evrei așkenazi, au impus odată cu emanciparea, odată cu Haskalah, așa cum s-a numit iluminismul evreiesc și o idee națională care a prins aripi și în rândul acestui grup etnic.

Așadar, avem de-a face cu situații particulare care reflectă modul în care au fost formalizate drepturile celor de altă origine etnică, confesiune și lim-

bă, așa cum se scria în tratatele de la Paris, care au pus bazele unei noi ordini internaționale după primul război mondial. Știm foarte bine că dreptul de autodeterminare națională a fost înscris în documentele internaționale, în dreptul public, având de-a face cu o situație paradoxală în care avem acest drept fundamental, dar, pe de altă parte nu avem o definiție a națiunii, fiind în fața unui paradox. De multe ori îl numim „paradoxul pietrei”: am o piatră, două, am trei pietre, de când am o grămadă de pietre? Pentru că în lume sunt peste 6000 de comunități care revendică un „homeland”, o vatră de formare, știind foarte bine că sunt doar 195 de state independente. Cine are voie să invoce acest drept la autodeterminare? Sunt îndreptățiți, astăzi, kurzii – care au o tradiție, o cultură, o limbă proprie, un spațiu geografic bine delimitat în care au trăit și trăiesc – la un stat național? Aceștia se află în aceeași situație, precum am mai întâlnit în anumite realități geo-politice construite la sfârșitul Războiului rece, prin așa numitele „conflicte înghețate” din Transnistria, Osetia, Abhazia, Nagorno Karabak. Este aceeași situație? Cum putem valida acest drept la autodeterminare? Iată, un exercițiu s-a și făcut în acest sens, prin crearea statului Kosovo, stat pe care România nu-l recunoaște. Un stat kosovar care este o realitate politică, care este locuit de către albanezi. Fără îndoială, acolo, mai devreme sau mai târziu se va dori crearea Albaniei Mari, pentru că, firește, aceste legături de ordin etnic, de ordin național capătă o astfel de instrumentalizare politică. Avem de-a face cu astfel de situații care încă, la nivel global, creează tensiuni. Problema este că modul în care aceste lucruri au fost

tratate în secolul al XIX-lea diferă total de modul în care ele au fost tratate în perioada interbelică și în perioada actuală. Naționalismul de secol al XIX-lea, în bună parte, a fost unul de tip „Risorgimento”. El a fost asociat cu liberalismul, a fost asociat cu propulsarea individului în avanscena istoriei, având o componentă progresistă și mai puțin o latură xenofobă. Evident, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, atunci când s-au dezvoltat teoriile rasiale, atunci când cercetările lucrărilor lui Darwin au început să fie privite altfel, în perspectiva teoriei evoluționiste, când avansul pe care Europa îl avea în raport cu celelalte continente ale lumii, a început să se justifice colonialismul și imperialismul. S-au pus atunci bazele social-darwinismului, o viziune care a marcat de atunci până astăzi destinele umanității.

Naționalismului i s-a atașat această latură antropologică, care v-a deveni dominantă în secolul al XX-lea, un secol al extremelor, al sârmei ghimpate, al totalitarismului, al excluziunii, al „curățirii etnice”, un exemplu fiind războaiele din fosta Iugoslavie. Complexul acesta ne pune în fața unei situații în care trebuie să judecăm lucrurile din perspectiva ideologizării societăților, constatând din acest punct de vedere că naționalismul s-a combinat cu toate celelalte mari ideologii ale lumii și le-a transces. Avem o doză de naționalism, sau naționalismul s-a combinat cu liberalismul, conservatorismul, socialismul, comunismul, iată, azi se manifestă într-o combinație foarte periculoasă cu populismul. Naționalismul le-a transgresat, naționalismul este o realitate transgenerațională și este o dimensiune fun-

damentală a lumii în care trăim, de aceea trebuie bine înțeles și contextualizat istoric.

Patriotismul a devenit, mai nou, la noi, o realitate desuetă. Încercările acestea de manipulare, de fapt de afectare a unei ramuri fundamentale din existența noastră și anume dimensiunea identitară, creează astfel de probleme.

Lucrurile pentru secolul al XIX-lea și mai ales pentru a doua lui jumătate, în ceea ce privește spațiul românesc, mi s-au părut extrem de interesante, încât m-am oprit asupra acestui subiect, având înțelegerea și coordonarea academicianului Gheorghe Platon, care a fost conducătorul tezei mele de doctorat, și în felul acesta am putut să scriu ceea ce eu am crezut despre acest subiect și continui să cred. În bună măsură, multe dintre afirmațiile pe care le-am făcut sunt valide și pot fi confirmate și documentar.

– Avem în față un alt proiect editorial al dumneavoastră, volum dedicat activității de dinainte de a fi domnitor Cuza, dar și epocii sale. Vă invităm să ne vorbiți despre activitatea lui Alexandru Ioan Cuza... înainte de a fi domnitor, o imagine puțin cunoscută publicului larg.

– E unul din personajele care ilustrează foarte bine afirmarea spiritului național și meliorismul social al epocii, respectiv maniera în care elita românească din acea vreme s-a format. Alexandru Ioan Cuza, ca și alte personalități ale epocii sale nu s-au dus în Occident pentru a veni înapoi cu o diplomă, ci s-au dus pentru a învăța, pentru a deprinde ritmurile epocii în care trăiau, pentru a acomoda realitatea de la noi cu cea la care, în mod legitim,

aspirau. De altfel, la vremea respectivă nici astfel de diplome obținute în străinătate nu erau puternic validate în Principate, în lipsa afirmării unei meritocrații la nivel social. Despre Domnitorul Unirii au scris A.D. Xenopol, Constantin C. Giurescu, foarte mulți alți istorici și nu numai, întorcându-se către figura sa emblematică, pentru că o perioadă destul de îndelungată acesta nu și-a găsit bine locul în pantheonul național. Figura și memoria sa au fost puternic instrumentalizate de clasa politică și regimurile vremii. Această lucrare pe care dumneavoastră ați amintit-o este un florilegiu de articole și studii, de valoare și extindere inegale, publicate pe parcursul mai multor ani. Nu este o monografie și nu mi-am propus un astfel de demers, ci doar o scriere ocazională prilejuită de cei două sute de ani scurși se la nașterea lui Alexandru Ioan Cuza, personaj în fața căruia se cuvine o reverență. Un studiu din volum face trimitere chiar la perioada tinereții lui Alexandru Ioan Cuza și cred că el este destul de elocvent și informativ pentru ei care vor să știe mai mult din această etapă a vieții sale. Îndemn deci curioșii să-l citească și astfel, cred eu, vor afla mai multe lucruri despre anii tinereții sale.

Alexandru Ioan Cuza a fost o personalitate fascinantă pentru că el deschide într-un mod aparte, evident împreună cu principalii lui sfetnici și nu-i mai înșir aici pe toți, e de ajuns să spun numele lui Mihail Kogălniceanu, pe care toată lumea îl cunoaște, o epocă a modernizării, o epocă în care puterea statului s-a instituționalizat, o perioadă în care începe prima noastră integrare europeană, o epocă în care albia modernității și-a croit drum, o perioadă în

care intrăm în sincronie treptată cu Europa, o perioadă în care occidentalizarea va lăsa loc treptat modernizării. Occidentalizarea este o teorie a dependenței, modernizarea este o teorie a dezvoltării, iar între cele două există acest raport care trebuie bine înțeles și analizat. Alexandru Ioan Cuza este cel care marchează acest debut spectaculos al tânărului stat național modern român în lume. El marchează o întreagă generație. Nu este un erou care moare strivit de fuzie, boală a epocii, asemenea lui Nicolae Bălcescu, tânăr și marcat de reclusiunea impusă de autorități pentru ideile sale reformatoare. Personajul nostru este singurul rănit la picior în evenimentele de la 27 martie 1848 din Iași, apoi cunoaște exilul asemenea întregii generații a părinților fondatori ai României Moderne. El este un personaj extrem de interesant și pe mine mă supără de multe ori faptul că sunt mulți, care astăzi încearcă să vadă latura sa privată, personală, caută detaliile „de alcov”, caută să-l coboare de pe soclul acesta, pe care îl merită, de fapt, de la națiunea noastră. Domnitorului i se reproșează căderile morale, faptul că-i plăcea biliardul, că a avut o amantă, că a avut o viață dezordonată, sarcasmul, lucruri care n-au nici o legătură cu moștenirea sa istorică lăsată națiunii române. Nu cele amintite mai sus trebuie să le judecăm cu grila moralei de astăzi, întrucât nu există om fără păcate, ci, în spiritul epocii, trebuie să înțelegem că el era conectat la deschiderea acesteia, pentru că, de altfel, toată generația sa a procedat la fel. Evident că nu avem de-a face cu niște oameni care nu și-au înțeles rolul și destinul în planul larg al istoriei naționale.

Ceea ce rămâne semnificativ pentru Alexandru Ioan Cuza este faptul că a pus mai presus de interesele sale, interesele țării. Ei n-a fost un corupt, chiar dacă la un moment dat a fost înconjurat de corupți, de o camarilă. Nu fost un iubitor de putere, nu s-a cramponat de ea, ci și-a înțeles locul, desti-nul, a avut măsura modului în care își putea exercita autoritatea.

Alexandru Ioan I a fost un „demofil”, de aceea avem atâtea legende. După Ștefan cel Mare, Alexandru Ioan Cuza este cel de al doilea personaj istoric pe care poporul l-a gratulat cu astfel de povestiri, cu legende, l-a ridicat pe un soclu înainte ca oamenii politici și istoricii să-l pună acolo unde trebuie.

Avem toate aceste dimensiuni pe care le-am creionat, care sunt extrem de relevante și care fac din Alexandru Ioan Cuza un model, pentru că, iată, și astăzi, trăim o epocă a reformelor, reforme care sunt costisitoare și, astfel, au fost și în cazul administrației lui.

În momentul când a fost îndepărtat – la 11 februarie 1866 – în visteria țării rămăseseră bani foarte puțini, dar puțină lume știe că acest om, acest Domnitor al Unirii, a avut capacitatea de a returna partea de salariu care i se cuvenea pentru luna februarie, pentru zilele care au urmat momentului 11 februarie. Așadar, a fost un om extrem de onest, înțelegându-și rolul. Apoi, a fost ales deputat. În perioada în care Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, noul Principe al României se urcase pe tron, Alexandru Ioan Cuza a refuzat să se întoarcă în țară în ciuda dorinței sale, înțelegând dificultățile pe care le-ar pune în fața noului Principe. Alexandru Ioan Cuza

este, cred eu, reprezentatul unei epoci, făcând parte din galeria părinților fondatori ai țării. Trebuie judecat din perspectiva posterității sale și a ceea ce a făcut la nivel macro pentru societatea și neamul românesc, pentru națiunea noastră, dincolo de chestiunile omenești, chestiuni care-i aparțin în calitate de persoană individuală. Distincția aceasta între public și privat trebuie făcută pentru că lumea modernă, dincolo de toate avantajele pe care le-a adus, ne-a pus în fața acestei situații, o situație în care spațiul public invadează spațiul privat și spațiul intim. Toate acestea le putem vedea și în politica curentă, vedem ce se întâmplă în societate, atunci când personajul și faptele sale sunt confundate cu lucruri care țin de viața personală, când elementele de „alcov” sau detaliile care țin de viața de zi cu zi devin mai relevante decât prezența în spațiul public, decât activitatea politică, decât activitatea în slujba cetății.

Revenind la Alexandru Ioan Cuza, trebuie să facem precizarea că figura lui a parcurs mai multe etape. A fost urât de o bună parte a clasei politice românești, iar statuia care străjuiește, astăzi, Piața Unirii, a fost ridicată prin subscripție publică, a fost „à contrecœur”, atât în fața liberalilor, cât și în fața conservatorilor, constituind un gest pe care l-a făcut, cum am numi astăzi, societatea civilă.

Documentele sale au fost predate Academiei Române foarte târziu, la începutul secolului trecut, de către Dimitrie A. Sturza, unul dintre cei care a participat la detronarea sa și, firește, lucrurile au fost prezentate într-o anumită manieră, însă în perioada interbelică lucrurile s-au mai temperat, apoi

regimul comunist l-a cultivat, mai ales în ultima sa parte.

A existat, apoi, o privire foarte diversă, nu doar din unghiuri diferite, ci și valorizate diferit, în diferite epoci, datorită regimurilor politice, datorită intereselor, datorită faptului că istoria întotdeauna a încercat să fie instrumentalizată de către clasa politică. Istoria este și „ancilla politici” (sclava politicii) pentru că ea face apel la o dimensiune fundamentală, mai exact la dimensiunea identitară. Cine este stăpân pe identitatea ta, este stăpân pe viața ta! Cine îți controlează trecutul, îți controlează prezentul! Toate acestea nu sunt afirmații gratuite, ci sunt realități.

Gândiți-vă că acești părinți fondatori și-au sacrificat nu doar averile personale și ale familiilor lor, ci și libertatea. Practic, niciunul din cei care sunt părinții fondatori ai României Moderne nu a scăpat de exil, de închisoare, de prigoană, mulți dintre ei au murit săraci, au fost îngropați din mila publică. Un exemplu este Dimitrie Bolintineanu. Avem astfel de personaje care au sacrificat totul pentru țară, faptă care, astăzi, pare incredibilă. Dacă îi spui cuiva de ce au fost capabili să facă acești oameni, prin ce rigori au trecut, prin ce regimuri carcerale, prin ce situații de viață au trecut, pare aproape incredibil. Toate acestea trebuie ținute minte, pentru că a judeca un personaj în posteritate doar prin latura sa omenească poate fi subiect de literatură, mai puțin un subiect care să poată fi validat istoric, care să aibă relevanță, care să poată avea conținut, substanță în așa fel încât cei care citesc să-și poată crea o imagine vizavi de rolul și contribuția lor în istorie.

– *Pe de altă parte, Domnule profesor, să ne gândim și la personajele din perioada lui Alexandru Ioan Cuza, mai puțin cunoscute, care au lucrat ca Domnitorul nostru să meargă la Constantinopol (pentru întâia oară un domn din Țările Române) cu sabia în mână. Cum comentați?*

– Sunt foarte mulți oameni care, din păcate, au rămas în conul de umbră al istoriei. Cei mai cunoscuți dintre ei sunt amintiți, printre altele, în volumul „Diplomații Unirii” aparținând istoricului ieșean Dumitru Vitcu. Dar și după vizitele la Constantinopol sunt de evocat personaje care au făcut lucruri excepționale pentru țară în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Amintesc aici pe Grigore Gănescu, Nicolae Bordeanu, oameni ale căror nume nu le întâlnim și nu le-am întâlnit niciodată în manualele de istorie, dar nici în multe alte părți. Mai putem aminti de Eugeniu Carada, dar și mulți alții care au avut roluri fundamentale în evoluțiile de la noi din acele vremuri. Din fericire, astăzi, îi redescoperim.

– *Nu demult, în incinta Muzeului Unirii, a fost lansat volumul Iașul – memoria vie a celor trei Uniri a domnului doctor Victor Bejan, volum pe care l-ați prezentat auditoriului. Creionați-ne „capitalul simbolic al memoriei unioniste la Iași”.*

– Fără îndoială, demersul întreprins a vrut să recupereze într-un fel poziția pe care Iașul a avut-o în cursul modernității noastre și, extinzând, așa spune chiar din momentul în care Alexandru Lăpuș-

neanu a hotărât mutarea capitalei la Iași, perioada în care Iașul a fost capitală fiind mereu invocată, cu atât mai mult cu cât după ce Iașul și-a pierdut acest statut, a rămas doar cu acest titlu, care nu este neapărat consolator, de capitală culturală a României. Recent a fost declarat „oraș regal” și „capitală istorică” așa cum toată lumea știe.

Iașul a fost asemuit în diferite etape cu Heidelberg-ul, socotit, apoi, Florența României, asemuit chiar cu Siena. În perioada interbelică se face trimitere chiar la „ieșenism” ca un curent despre care s-au pronunțat mulți, inclusiv criticul literar George Călinescu și alții. Din acest punct de vedere recuperarea momentelor fondatoare, nu doar pentru această parte a țării, ci pentru întreaga Românie, a fost un demers care merită a fi salutat. Același lucru l-a făcut cu propriile instrumente și cu alonja intelectuală specifică domnul doctor Victor Bejan, care continuă într-un fel preocupările tatălui Domniei Sale, cel care a pus bazele balneologiei la Iași, înființând stațiunea Nicolina, un om care și-a dedicat viața cauzei românești.

Victor Bejan a încercat să surprindă, într-un moment fără îndoială festiv, într-un moment de celebrare a celor 100 de ani scurși de la realizarea României întregite, care a fost rolul Iașului, de data aceasta din perspectiva monumentelor de for public, din perspectiva memoriei vizuale. Se știe foarte bine că a existat încă un demers înainte de 1989, care a mers cu ideea aceasta de a surprinde eforturile pentru realizarea unității medievale, apoi a unității moderne, un volum care însă s-a oprit în momentul Unirii Principatelor. Astăzi, Victor Bejan, prin aceas-

tă lucrare, încercă să propună un soi de recuperare în memoria afectivă a scenelor reprezentate - în principal - prin monumente de for public, prin artă vizuală, a acestui moment extrem de relevant pentru noi toți, pentru că nu-i așa?... va trebui corectată una din greșelile care au acompaniat anul 2018 și anume sloganul pe care ni l-a propus Guvernul. Astfel, sloganul a fost - „1918 - Sărbătorim împreună”, evitând formula de „Marea Unire” sau „România Întregită”, evitându-se marcarea unei realități istorice pe care noi românii o cunoaștem. Sloganul ales a creat în mintea unora, mai puțin informați, confuzie, și anume aceea că România s-a născut în anul 1918. Firește, noi știm că atunci a fost Marea Unire care a adus toți românii în granițele aceluiași stat, dar pentru neștiutori, pentru străini, evident am fost asociați cu Polonia, Cehoslovacia, cu statele Baltice, care și-au început existența în anul 1918.

E, poate, un efort de recuperare la care ar trebui să gândim mai mult atunci când propunem, proiectăm astfel de momente, care să recupereze trecutul, care să marcheze într-un fel memoria colectivă având în perspectivă și implicațiile pe care astfel de sloganuri nereușite, așa spune eu, prost gândite chiar, aduc în fond deservicii. Un alt exemplu este că la 11 noiembrie 1918 marcăm sfârșitul primei conflagrații mondiale, în ciuda faptului că acest lucru este valabil doar pentru frontul de vest și nici măcar acolo nu în întregime, dacă ne gândim că în Africa luptele au încetat la 24 noiembrie 1918. Pentru români războiul s-a încheiat odată cu retragerea din Ungaria, situație petrecută mult mai târziu. În octombrie 1919, generalul Mărdărescu, un ieșean, a

dat ordinul de retragere a trupelor române din Budapesta, iar procesul a continuat până în primăvara anului următor. Același lucru e valabil pentru poloni, care, așa cum bine știți, au intrat într-un conflict cu Rusia Sovietică, fiind valabil pentru greci și pentru Imperiul Otoman, care au continuat un război finalizat cu proclamarea Republicii Turcia. Situația din Irlanda este un alt exemplu în acest sens.

În cazul românilor, data de 11 noiembrie marchează intrarea trupelor noastre în Cernăuți și nu sfârșitul Războiului de Întregire a Neamului. Sărbătorim, la 11 noiembrie, ziua veteranilor din solidaritate cu Europa Occidentală. Iată că avem astfel de momente, care ar trebui poate recântărite, reasezate în balanța dreaptă a istoriei, pentru că generațiile mai tinere trebuie să afle aceste lucruri.

Un efort ca cel pe care l-a făcut domnul Victor Bejan și nu este un efort singular, pentru că au fost mulți alții care au scris, care s-au pronunțat – în fel și chip – față de acest moment, trebuie încadrat în seria demersurilor care încearcă să aducă generațiilor mai tinere istoria aceasta văzută ca un imbold, ca un stimul, ca o pildă pentru unitatea națională, un deziderat pe care românii încă îl au pentru că, știm foarte bine, sunt mulți români care trăiesc în afara granițelor firești ale țării.

Războiul rece nu ne-a adus unirea, cum a fost în cazul Germaniei, ci din contra, a marcat existența a două state românești – aceasta fiind doctrina oficială a statului român – Republica Moldova și România. Știut este faptul că mai sunt și alte minorități românești de jur împrejurul granițelor și nu numai, care, din păcate, au dorința aceasta de a realiza uni-

tatea națională, în fapt o dorință firească, născută încă de acum multe secole, o dorință care trebuie să ardă, pentru că este un deziderat pentru orice națiune modernă de pe cuprinsul acestei lumi.

– *Și dacă ați amintit de unirea tuturor teritoriilor locuite de români, fapt petrecut la 1918... din perspectiva istoricului, vă invităm să ne descrieți perioada de după, atunci când acest act trebuia recunoscut de către reprezentanții marilor puteri.*

– Fără îndoială, ceea ce românii au realizat „de facto” prin forța armelor, prin vărsarea de sânge, prin dreptul istoric, prin invocarea dreptului de autodeterminare, toate aceste elemente adunate la un loc au făcut ca, România Întregită, realizată la 1 decembrie 1918, să caute confirmarea „de jure” în plan juridic internațional prin această conferință a păcii desfășurată la Paris în anii 1919-1920. Această întâlnire a fost și a rămas cea mai mare conferință de pace din istoria umanității, fiind prezenți peste zece mii de delegați, reprezentând 32 de state, știind că cea de a doua conflagrație mondială nu s-a mai terminat cu o conferință generală de pace. Or, această conferință a păcii din 1919-1920, care avea să valideze aspirațiile, dorințele și realitatea românească, pentru că despre ea vorbim, a pus bazele unei noi ordini mondiale și aceasta s-a bazat pe câteva principii, unele dintre ele fiind valide până astăzi. Așadar, un prim principiu, firește, cel invocat de toată lumea a fost cel al autodeterminării naționale. Un alt principiu și o idee care până astăzi este importantă, fiind cea a unei păci indivizibile, încât lumea

nu mai putea concepe existența unui conflict care, într-o epocă tehnologizată, într-o Europă și într-o lume industrială putea să declanșeze o nouă confla-grație mondială, așa cum, din păcate, s-a întâmplat.

S-a vorbit despre principiul egalității de tratament al statelor, un deziderat care funcționează într-o anumită manieră până astăzi, având în vedere că în ordinea mondială avem un Consiliu cu membri permanenți de securitate a Organizației Națiunilor Unite, care au drept „de veto”.

Trebuie să amintim și despre principiul diplomației deschise, un principiu care trebuia să valideze relațiile bi- și multilaterale prin depunerea tratatelor la sediul Ligii Națiunilor, organism creat atunci.

S-a vorbit și se vorbește în continuare despre crime de război. Lumea nu asociază primul război mondial în mod necesar cu atrocitățile definite în dreptul internațional public, drept crime de război, ori trebuie să știm că înaintea procesului de la Nurenberg a existat un proces la Leipzig în care criminalii de război au fost condamnați, evident nu de amploarea care ar fi trebuit să constituie o pildă pentru cei care au declanșat cel de al doilea război mondial și au comis atrocități.

Toate aceste principii pe care le-am enumerat au fost discutate la Paris.

În ceea ce privește România, susținem că a vrut trei obiective majore. Primul dintre acestea a fost recunoașterea statutului de aliat, pentru că așa cum știți, marcați de evoluția din Rusia Sovietică, după lovitura de stat bolșevică, a trebuit să începem tratativele de pace la Buftea, să semnăm o pace se-

parată la București, o pace care n-a fost ratificată de Rege și atunci, evident, n-a devenit validă. România a înțeles să aștepte o perioadă scurtă pentru reintrarea ei în război, așa cum s-a întâmplat la 10 noiembrie, chiar cu o zi înainte de a se încheia armistițiul pe frontul de vest. A trebuit apoi, firește, să se realizeze marele obiectiv și anume recunoașterea actelor de unire de la 27 martie, 15 noiembrie și 1 decembrie. Un alt obiectiv, la fel de important, a fost acela al reparațiilor de război, pentru că mai bine de două treimi din teritoriul Vechiului Regat fuseseră ocupate și jefuite sistematic - ca să glumim, am spune „nemțește” - încât până și clopotele bisericilor și mănăstirilor au fost topite pentru a furniza materie primă mașinării de război a Puterilor Centrale. Iată că, din aceste trei obiective, cel care conducea România atunci, e vorba de cel care avea conducerea executivă, președintele Consiliului de miniștri, Ion I. C. Brătianu, a mers la conferința păcii (începută la 18 ianuarie 1919) și a pus pe masă, mai întâi tratatul semnat de noi, convenția din 1916, cea pe baza căreia am intrat în război alături de Antantă și firește au început negocieri. S-au purtat negocieri asidue, pentru că noi revendicam Banatul în întregime, ori, știm foarte bine, Serbia a participat la război din 1914, până la finalizarea lui, deci era vorba de a împărți un teritoriu între aliați, un lucru dificil, negocierile fiind foarte complicate. Așa cum știm cu toții, două treimi din Banat au revenit României. Au urmat, apoi, negocieri pentru Transilvania, negocieri care s-au desfășurat într-un context destul de dificil, amintindu-ne că trupele române, atacate fiind pe linia Mureșului de armatele maghiare și mai apoi din

nou pe Tisa, au declanșat o ofensivă care a dus în cele din urmă la răsturnarea regimului bolșevic al Republicii Sfaturilor Ungare, conduse de către Bela Kun, întâmplându-se, apoi, pe fondul acestei intervenții antibolșevice, ca revendicările României să fie privite cu alți ochi, chiar dacă încă din cursul războiului comisiile americană, britanică, respectiv comitetul francez au marcat clar dreptul românilor asupra unor părți importante ale acestui teritoriu, fiind nu mai puțin de 6 linii de frontieră trasate. În cele din urmă s-a ajuns la granița care este și astăzi valabilă, validată prin tratatul din 4 iunie 1920 de la Trianon.

Basarabia și Bucovina au fost pe agendă. Cu Bucovina am avut pregătit un tratat la Saint-Germain-en-Laye, cu Austria, pe care nu l-am semnat mai târziu, datorită clauzei minorităților care fusese introdusă acolo, amintind cazul Poloniei care stârni-se o astfel de dezbatere, având consacrarea unei realități politice care se finalizează prin pactul de la Paris, din octombrie 1920, cel prin care Basarabia era recunoscută ca aparținând României. Un tratat care, din păcate, n-a mai fost validat de Dieta Japoneză, se știu condițiile și de Congresul American care n-a validat niciunul din tratatele semnate la Versailles de către președintele american Woodrow Wilson.

Cu toate acestea, România a avut un succes chiar dacă a obținut 1,1% din despăgubirile de război, care n-au fost plătite în integralitate. În plan politic internațional în această nouă ordine mondială, România a devenit un factor de stabilitate și o putere subregională în zonă, iar acest lucru este

foarte important, încât teritoriul țării aproape s-a dublat sau mai mult (de la circa 137 de mii de kilometri pătrați până la peste 292 de mii), populația țării a crescut de la șapte milioane și jumătate de locuitori la aproape 17 milioane. E adevărat, cu o componentă etnică alogenă destul de puternică, aproape 28% din locuitorii României Întregite nu erau de etnie română, dar România a devenit în rândul națiunilor din centrul și estul Europei un stat puternic, un stat în plin avânt, un stat care se moderniza, cu o constituție, pe care a adoptat-o în anul 1923, modernă, iar toate lucrurile acestea sunt urmarea unui război pe care noi ar trebui să-l numim Războiul pentru Întregirea țării, în subsidiar, primul război mondial. Denumirea aceasta este de origine anglo-saxonă și trebuie pusă în contact cu cea ce alte națiuni marchează în desfășurarea primei conflagrații mondiale, francezii spun „La Grande guerre”, britanicii „the Great War” și așa mai departe. Cred că lucrurile acestea ar trebui bine știute și bine marcate, realizând, astfel, importanța și scopul, pentru care, de fapt, românii au intrat în această „vâltoare”, în această mare conflagrație mondială.

– *Împreună cu istoricul Dumitru Ioănescu ați coordonat volumul Confluente identitare și realități demografice la est de Carpați în secolele XIX-XX, carte care a văzut lumina tiparului la Editura Junimea din Iași, în anul 2010. Oferiți-ne o imagine a acestui proiect editorial.*

– Acest volum, împreună cu altele două fac parte dintr-un proiect mare, un grant pe care l-am

condus, un grant al Consiliului Național al Cercetării Științifice, care s-a desfășurat pe parcursul a trei ani. Ne-am propus realizarea unui corpus de studii și, deopotrivă, un corpus de documente care să suplinească această viziune, de multe ori trunchiată, vizavi de maniera în care s-au desfășurat lucrurile în România modernă și în perioada interbelică, legată de aspectul care ține de unul dintre subiectele cele mai relevante și mai importante în lumea contemporană și anume acela al dreptului grupurilor etnice, al minorităților naționale, al minorităților etnice și așa mai departe.

Trebuie spus că am încercat prin aceste volume să lămurim câteva din aspectele fundamentale legate de rolul, statutul, contribuția minorităților de toate felurile, mai puțin, firește, despre cele care se discută astăzi, ne referim la cele de gen, legate de maniera în care s-au integrat în viața României, ce a însemnat prezența lor pe teritoriul românesc, atât din punct de vedere cantitativ, cât și din punct de vedere al implicării lor în viața generală a societății românești din această perioadă.

– *În volumul de față, semnați textul Legea Mârzescu din 1924 cu privire la dobândirea și pierderea naționalității române. Care erau principalele obiective ale legii Mârzescu? Ce stabilea, în primii ani interbelici, legea?*

– Celebra lege Mârzescu, un ieșean și el, a fost o lege a cetățeniei, dacă vreți, pentru că termenul acesta „cetățean” a intrat târziu în vocabularul românesc, în vocabularul juridic propriu-zis. La înce-

put s-a vorbit de împământenire, naturalizare – lucruri care merită a fi discutate, dar știm foarte bine că în cazul României a funcționat, așa cum funcționează în multe țări ale lumii, odată fie „jus sanguinis”/„dreptul sângelui” ori mai nou alături de el și „jus soli”/„dreptul pământului”, dreptul teritoriului unde te-ai născut. La noi a existat această viziune a lui „jus sanguinus” cuplată cu „jus soli” pe care românii au adoptat-o în perioada desăvârșirii națiunii, în perioada consolidării tânărului stat național modern român. Astfel, în perioada la care facem referire calitatea de român, calitatea de cetățean, putea fi dobândită în anumite condiții. Aceasta a exclus necreștinii, știm foarte bine articolul 7 al constituției din 1866, care a fost modificat în 1879 ca urmare a Congresului de Pace de la Berlin, dar a rămas o categorie importantă, relevantă în viața Vechiului Regat, care prevedea că cei de religie mozaică, evreii, puteau dobândi naturalizarea pe cale individuală și prin votul Corpurilor legiuitoare, populație care, în bună parte, nu s-a bucurat de calitatea de cetățean, în fapt de drepturi politice. Această speță, împreună cu situația din Imperiul Țarist, ne-a singularizat în peisajul Europei acelei vremi, existând dispute, discuții legate de acest proces de emancipare, care trebuie înțelese într-un sens mai larg.

Ca să avem un exemplu concret, aș spune că în condițiile votului cenșitar și în condițiile în care marea majoritate a poporului român vota într-un sistem, care, practic era indirect, Colegiul 4, mai târziu după modificarea constituțională din 1884, Colegiul 3, în care 50 de alegători indirecti desemnau un alegător direct, care la rândul lui participa la

votul pentru Colegiu restricționa puternic accesul la viața politică activă a țării. În astfel de condiții capacitatea economică, abilitățile pe care minoritatea evreiască le avea, prin contact evident și cu coregionarii din afara granițelor, accesul la finanțare și așa mai departe... ar fi făcut ca probabil raportul politic din Parlamentul României să se schimbe. De altfel, această practică nu s-a îndreptat doar împotriva evreilor, dacă ar fi să o judecăm dintr-o perspectivă subiectivă. Să ne gândim că locuitorii Dobrogei au ajuns să voteze pentru Parlamentul României abia în 1909, chiar dacă Dobrogea a devenit parte a teritoriului național, a Vechiului Regat în urma Războiului de Independență.

A existat acest proces prin care oamenii politici ai vremii considerau că e nevoie de o anumită maturitate politică și de o anumită legătură care să îndrituiască anumite categorii ale populației la vot. Și așa cum știm că acest lucru a reprezentat în cursul timpului un subiect de dezbatere, atât în societatea românească, cât a facilitat și intervenții străine în ceea ce însemna modul în care statul român își administra propria politică, Legea Mîrzescu vine ca urmare a constituției din 1923, fiind o lege modernă, stabilind statutul și modalitatea dobândirii naționalității române. Precizăm doar că au existat Decrete anterioare acestei legi, în perioada imediat următoare războiului, care au emancipat din punct de vedere politic, au acordat naturalizarea, acelor considerați „supuși fără protecțiune străină”, adică evreilor locuitori în România Întregită.

– Alături de domnul profesor Mihai-Ștefan Ceașu ați coordonat volumul *Dilemele conviețuirii în procesul modernizării societății românești în spațiul est-carpatic (secolele XIX-XX)*, volum care a văzut lumina tiparului la Editura Junimea, în anul 2011. *Descrieți-ne din perspectivă istorică „jocul” cu identitatea pe care ni-l prezintă autorii textelor din volum. De ce acesta este riscant și periculos?*

– E riscant și periculos dintr-un motiv foarte limpede. Pentru că dimensiunea identitară este una din dimensiunile fundamentale, am mai insistat asupra acestui aspect și spun din nou, atunci când definirea identitară este coerentă, este clară, este coezivă, crește stima de sine și dincolo de aceasta, loialitatea pe care fiecare dintre noi o datorează cuiva, evident lui Dumnezeu, statului, națiunii, comunității din care facem parte, căpătând substanță.

Jocul manipulării la nivel internațional a fost întotdeauna un joc al identităților. A încerca să transformi identitatea unei persoane, fie prin mijloace coercitive, fie prin mijloace pe care astăzi le-am numi „soft-power”, este una din preocupările fundamentale și ele funcționează până în ziua de astăzi. De ce spun acest lucru? Pentru că gama aceasta a identităților succesive pe care un om le poate asuma, de exemplu – eu în Iași pot fi tătărașan, în Moldova pot fi ieșean, în România pot fi moldovean, în Europa pot fi român, în Americi europene, în general, eu sunt alb caucazian, am înălțimea de un metru optzeci și opt și o sută de kilograme... iar lucrurile acestea, evident, au coerența lor și mă simt bine în oricare din aceste haine. Dacă ne mutăm peste Prut

deja apare o tensiune între identitatea de moldovean și identitatea de român. Lucrurile nu se suprapun perfect și din acest punct de vedere, jocul identităților, este o miză, din păcate a manipulării.

Acest volum face parte din același mare proiect pe care l-am evocat anterior și vine printr-o colecție de studii să sublinieze acest amalgam și modul în care s-a realizat, de fapt, coeziunea, atât cât ea s-a realizat la nivelul societății românești, pentru că unul din principiile fundamentale ale lumii moderne este acela de a respecta identitatea celuilalt, de a respecta credința, de a i le pune în pandant cu ceea ce reprezintă o mare cucerire a modernității – și anume, drepturile și libertățile individuale.

Astăzi, drepturile omului au fost ideologizate. Știut este faptul că vorbim despre a treia și a patra generație a drepturilor omului. Din această perspectivă, contactul cu mediul în care fiecare dintre minoritățile care au trăit și au conviețuit sau au coabitat cu noi, pentru că există o diferență evidentă, ușor sesizabilă - între conviețuire și coabitare – sunt subiecte surprinse în acest volum.

Vedem că nu toate minoritățile au avut aceeași evoluție, că nu toate s-au integrat la fel de bine, că unele au avut aspirații naționale proprii, că altele au folosit instrumentele identitare – limba, cultura, etnia – pentru a marca alteritatea, diferența și nu neapărat pentru a dori integrarea cu societatea românească. Firește, societatea românească s-a dovedit mai mult sau mai puțin receptivă față de aceste minorități, în funcție de afinități istorice, de tradiție, legislație pentru că și ea trebuie adusă în lumină și

pusă în acest joc complex al unui aspect care este mozaicat.

Toate acestea, cu certitudine, au prins bine României în multe situații, pentru că diversitatea este văzută în unitate, după cum este și deviza Uniunii Europene de astăzi.

Pe de altă parte, realitatea acestei lumi reflectă că din cele aproape 200 de state independente, doar 11 sunt pure din punct de vedere etnic, locuite fiind, în exclusivitate, de oameni cu aceeași origine etnică, restul sunt state fie multinaționale, fie multietnice, având de a face cu o realitate diversă și complexă. Efectul acesta al omogenizării, al uniformizării este un apanaj al procesului modernizării și, mai tot timpul, a lăsat cicatrici, de foarte multe ori chiar răni deschise.

De multe ori în numele identității se poartă războaie, de exemplu identitatea religioasă a creat o groază de conflicte în istoria europeană și nu numai. Apoi, identitatea națională a devenit un factor care, dincolo de faptul că a fost coeziv la nivel de grup, a creat motive de diferend între state, revendicând teritorii, creând în felul acesta dorința naturală și firească, încât toți locuitorii de aceeași origine etnică, de aceeași naționalitate, să poată trăi în limitele unuia și aceluiași stat.

Dreptul minorităților a fost una din justificările pe care Adolf Hitler le-a folosit atunci când a vorbit poporului german spunând că, iată, avem conaționali, cosângeni care se află asuprașii pe teritoriul Cehoslovaciei, pe teritoriul Poloniei. Există un „Ianos” care nu numai că se uită înainte și înapoi în timp, are două fețe, un avers și un revers, totdeauna

găsim și o parte negativă în lucrurile acestea. Astfel, acest joc complex, caleidoscopic uneori în înfățișarea sa, a fost subiectul acestui volum.

– *O altă lucrare coordonată de către dumneavoastră se intitulează Din scrierile și cuvântările lui Ion C. Brătianu. Lupta pentru reînnoirea națională, apărută la Editura Vasiliana 98, din Iași, în anul 2009. Creionați-ne, în câteva fraze, portretul omului politic Ion C. Brătianu.*

– E vorba de unul din părinții fondatori ai patriei, omul care aparține, nu vorbesc de generația pașoptisă, ci vorbesc de generația emancipatorilor. Ei, cei care au făcut Revoluția de la 1848 în cadrul Primăverii Popoarelor la nivel european, cei care au realizat Unirea Principatelor și au fundamentat tânărul stat modern român, cei care ne-au adus Independența de la 1877 și care apoi, în mod firesc, au contribuit la dezvoltarea națiunii române în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, sunt niște emancipatori. Evident, emancipatori în sens național, pentru că toate aceste achiziții – urmare a unei revoluții, a unui act de unire, a unui război de independență, intră în zestrea națiunii române, fiind momente fondatoare, dar au fost și emancipatori în sens social, pentru că românii au avut această dimensiune a unei emancipări, care a fost graduală, începând cu „habeas corpus”, cu drepturi și libertăți individuale, reflectate, de exemplu și în aboliționismul care a dus la dezrobirea țăganilor.

Apoi, au fost cei care au introdus marile reforme cu limitele epocii respective și ne gândim aici

la desființarea clăcășiei, adică reforma agrară înlăp-
tuită prin legile din timpul domniei lui Alexandru
Ioan I, în anul 1864. Toate acestea au contribuit la
efortul de sincronizare a noastră cu realitatea euro-
peană a acelei vremi.

Raportat la toate acestea, aș spune că Ion C.
Brătianu a fost unul din personajele luminoase, unul
din oamenii care și-au înțeles destinul, făcând sacri-
ficii personale.

Așadar, volumul acesta pe care l-am editat
împreună cu prof. univ. dr. Cătălin Bordeianu, vine
să aducă în lumină principalele momente, așa cum
au fost gândite ele de Ion C. Brătianu în momentul
în care s-a pronunțat în Parlament asupra principa-
lelor chestiuni care țineau de avansul României, de
modernizarea ei, de viziunea liberală.

– *V-ați îndreptat atenția și către omul politic, avo-
catul, ziaristul Take Ionescu, cel care a deținut funcția de
prim-ministru al României în perioada 1921-1922, edi-
tând, astfel, lucrarea Take Ionescu Amintiri. Origini-
le războiului. Depoziția unui martor (Junimea, Iași,
2019). Conturați-ne acest proiect editorial.*

– Take Ionescu a reprezentat un model care
marchează tocmai tranziția spre modernitate. El a
făcut parte din clasa mijlocie („middle class”), un
om care s-a croit pe sine, care a ilustrat dimensiunea
meritocratică. El este fiul unui negustor, fiu care a
performat la nivel școlar, a făcut studii la Paris, in-
trând în cercul Hidropaților, preocupat fiind de
foarte multe domenii. Take Ionescu are scrieri ex-
trem de interesante. De exemplu, într-o scriere vizi-

onară din tinerețe vede România întregită. Toate acestea l-au marcat și i-au definit profilul. În mod normal, Take Ionescu face parte din galeria marilor oameni politici români, fără a putea fi etichetat drept un bărbat de stat, însă a fost un om politic important. A avut foarte multe calități și acestea au ieșit în evidență prin tact, prin talentul diplomatic, prin faptul că a fost bine privit în societatea europeană, având contacte foarte bune, mediind conflicte, precum a fost cel dintre Grecia și Imperiul Otoman.

Lui i se datorează și iradeaua care îi vizează și pe românii din sudul Dunării, pe cei pe care noi îi numim „armâni”, fiind un personaj care s-a implicat activ în viața țării.

Sigur, a fost acuzat de „takism”, o chestiune care viza oportunismul în politică, dar, așa cum bine știm, politica presupune oportunism, pentru că altfel n-ar exista.

El a fost la început un om de stânga, a fost afiliat Partidului Național Liberal și, mai apoi, Partidului Conservator din care s-a desprins făcând un Partid Conservator Democrat împreună cu o serie întreagă de fideli ai săi, de discipoli, de oameni care l-au însoțit pe parcursul carierei sale politice.

Cartea aceasta de amintiri vizează personalități pe care le-a cunoscut în perioada 1900 până la 1916, până în momentul intrării noastre în război, fiind evocate în medalioane chipuri ale unor mari diplomați ai vremii, ale unor ziaristi influenți, ale unor oameni care jucau pe scena politică a Europei roluri majore în acea perioadă. Stilul lui Take Ionescu este unul foarte plăcut iar condeiul său exprimă,

uneori cu mult talent literar, devotamentul său pentru cauza națională, ca și capacitatea sa de portretist și analist al marii politici europene.

Această ediție critică la care s-a adăugat un articol relevant pentru poziția lui Take Ionescu în ceea ce privea marea conflagrație din debutul secolului trecut este o traducere semnată de Simona Modreanu după exemplarul original care a fost scris în limba franceză, apărut la o importantă editură din Paris, Payot, în anul 1919. Eu am supervizat lucrarea, am realizat studiul introductiv, notele privind personajele evocate de autor, cronologia activității politice a lui Take Ionescu.

Take Ionescu a murit relativ tânăr în 1922, în condiții mai puțin lămurite în Italia, fiind înmormântat la Mănăstirea Sinaia.

A fost un personaj care și în timpul comunismului a fost oarecum bine văzut, tocmai datorită faptului că n-a apucat să facă o carieră politică îndelungată în perioada interbelică, fiind ușor de văzut rolul lui, doar ca om care a avut un anume set de idei, contribuind, fără să fie membru al delegației României la Conferința de Pace de la Paris, la negocierile de acolo și la realizarea României întregite, recunoscute „de jure” prin această mare reuniune internațională.

– Cum e în sufletului istoricului Cătălin Turliuc CENTENARUL? Ce sentiment vă încearcă atunci când vorbim de împlinirea a o sută de ani de la unirea teritoriilor locuite de români?

– Centenarul Marii Uniri este pentru mine un moment de maximă referință, el reprezintă aducerea în mintea și sufletul românilor a clipei cele mai importante pentru noi din istoria secolului trecut. Marea Unire este împlinirea unui vis împărțit de o întreagă națiune care însă l-a trăit doar două decenii, vis care așteaptă din nou momentul în care să devină realitate. Sentimentul pe care l-am trăit și îl trăiesc este acela de smerenie în fața generației care a realizat România Întregită prin sânge, sacrificiu, efort, abilitate diplomatică și imensă dragoste de semeni și de țară. Centenarul trebuie să fie pildă pentru unul din elementele fundamentale în existența fiecăruia. Fiindcă am vorbit de identitate, despre istorie, trebuie să avem în minte că ceea ce ne unește este mult mai mult decât ceea ce efemer ne desparte, că vorba Ecclesiastului „ce a mai fost, va mai fi”, că modul în care am ales să celebrăm veacul scurs de la Marea Unire este măsura în care cei care ne conduc și noi toți suntem capabili să ne onorăm și respectăm trecutul și locul în lume.

Fără îndoială nu trebuie exacerbat, nu trebuie scos în evidență, în sensul unui anume tip de excepționalism, momentul 1918 și consacrarea României Întregite, dar ideea aceasta a unității naționale, ideea fundamentală care se bizuie pe realitatea potrivit căreia e firesc, e bine, ca toți membrii unei națiuni să trăiască în limitele, în granițele unuia și aceluiași stat, constituie un argument valabil și viabil în ordinea mondială în care trăim. Consider că această dimensiune a lui – „Ubi bene, ibi patria” – atât de prezentă astăzi în societatea noastră trebuie pusă sub semnul întrebării, chiar dacă noi suntem într-un

proces de globalizare, într-un proces care are părți bune, așa cum are și un revers. Tribalismul, parohialismul trebuie înfrânte și trebuie acceptată diversitatea, dar fără a-ți pierde propria identitate care este un element fundamental. Din acest punct de vedere, faptul că România a vrut să marcheze cei 100 de ani, așa cum era firesc, așa cum au făcut-o toți, așa cum e natural să se întâmple, 100 de ani de la realizarea cea mai importantă din secolul al XX-lea, un secol scurt, o clipă numită astrală, ca să pasișăm un autor celebru, al destinului nostru, fără îndoială ține de maniera aceasta în care noi ne raportăm la realitatea națională, la faptul că avem o loialitate care transcende conjunctura.

Suntem cetățeni europeni, dar suntem români și acest lucru este important, așa cum el este validat de toate celelalte state, pentru că noi nu suntem vreo excepție, într-un fel sau altul. Condamnăm deopotrivă naționalismul gregar, xenofob, cu o dimensiune antropologică, care judecă pe cineva prin prisma nașterii, deoarece, în fond, naționalitatea e o chestiune întâmplătoare, nu alegem unde, când și cum să ne naștem. Dincolo de toate acestea, odată ce asumăm un set de valori și principii e important să știm să le cultivăm și e mai important ca ele să fie constante ale existenței noastre.

Dimensiunea națională, dimensiunea unității naționale este o constantă care va rămâne, cel puțin în viitorul previzibil, chiar dacă au fost mulți care au cântat prohodul naționalismului. Acesta s-a dovedit o realitate mult mai puternică decât au intuit unii și vedem în ziua de azi ce înseamnă, uneori cu aspecte contondente, pentru că a contrapune identi-

tăți, a nu vedea elementul de similitudine, a nu găsi concordia, armonia între ele, înseamnă a provoca un conflict, a provoca un diferend care poate evolua exploziv.

Pentru noi, pentru români, cred că marcarea acestui moment este și o cuvenită aducere aminte. Mai mult, avem o datorie care este încă neîmplinită, căci am pierdut teritorii pe care cândva le-am avut în virtutea dreptului națiunilor, și, astăzi, e firesc să aspirăm la realizarea unui stat al tuturor românilor, pentru că e o cerință normală, legitimă. Istoria noastră ne justifică un drept și nu un drept al forței, ci un drept natural, un drept care derivă din modul în care am evoluat în lume. Spuneam și mai înainte faptul că avem de recuperat o istorie pilduitoare, avem de recuperat o manieră în care trebuie să privim trecutul care să justifice locul și poziția pe care România, astăzi, o are în Europa și, mai ales, locul la care trebuie și este legitim să aspire.

**ISTORIA ÎN MII DE PAGINI DE CULTURĂ
ȘI ȘTIINȚĂ CU ILUSTRUL PROFESOR VITCU,
UN NUME DE REFERINȚĂ ÎN CERCETARE**

Dumitru Vitcu s-a născut la 2 martie 1940 în localitatea Ibănești din județul Botoșani, fiind absolvent, în anul 1962, al Facultății de Istorie-Filologie-Filozofie a Universității „Al.I. Cuza” din Iași. A parcurs toate treptele profesionale, ca cercetător științific, în cadrul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol” al Academiei Române (1962-2012), fiind între 1986 – 2006, șeful sectorului de istorie modernă. Este doctor în Istorie al aceleiași universități, din anul 1974, efectuând stagii de documentare în U.R.S.S., S.U.A., Canada și Israel, activând ca „Visiting Professor” la Emerson College și Boston College. Între anii 1995 și 2010 a fost profesor titular în cadrul Facultății de Istorie și Geografie a Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, conducător științific de doctorat (din 2000) și profesor consultant (din 2011).

Amintim volumele monografice semnificative:

- *Diplomații Unirii* (București, 1979 – distinsă cu Premiul „Nicolae Bălcescu” al Academiei) cu versiune în limba engleză (1989);
- *George Enescu în spațiul artistic american* (Iași, 1994 – Premiul revistei „Cronica”);
- *Între Revoluție și Unire. Pagini de istorie socială* (Iași, 1997);
- *Relațiile româno-americane timpurii. Convergențe-divergențe* (București, 2000);
- *Lumea românească și Balcanii în reportajele corespondenților americani de război* (Iași, 2005);
- *George Enescu în spațiul artistic americano-canadian* (Iași, 2007);

- *Precursori ai modernizării societății românești: Carol Mihalic de Hodocin* (Iași, 2015);
- *Caleidoscop istoriografic. Note, observații și sugestii doctorale* (Iași, 2017).

Cofondator al revistei „*Studia et Acta Historiae Judaeorum Romaniae*” (din 1996) tom I-XIII.

Pe parcursul interviului cu profesor universitar, doctor în istorie, Dumitru Vitcu, căruia îi dăm curs în paginile următoare, aflăm amănunte despre munca de cercetare reflectată în studii de înaltă ținută, dar abordăm și subiecte sensibile din istoria țării, aflând, într-o oarecare măsură, că în spatele a tot ceea ce s-a întreprins în ținuturile locuite de români au fost imense sacrificii.

– Avem onoarea de a discuta cu istoricul și omul de cultură Dumitru Vitcu, care și-a dedicat întreaga viață cercetării istoriei, cât și valorificării acesteia cu prioritate prin cărți de specialitate. Înainte de toate, domnule profesor, dorim să aflăm care sunt obârșiile dumneavoastră. Conturați-ne, în câteva fraze, locul de unde ați pornit în lume.

– Am văzut lumina zilei în urmă cu opt decenii, la început de primăvară, în Ibănești Dorohoiului, localitate cuprinsă administrativ pe atunci în plasa Herța, fiind al treilea băiat al familiei, după Octav (n. 1935) și Dionisie (n. 1937), urmat, după un cincinal, de mezinul Mihai (n. 1945). Despre părinții noștri, în afară de cinstirea memoriei și neuitarea ce le-o datorăm pentru jertfa lor pe altarul educației noastre, pot spune că au fost oameni simpli, dar cinstiți, respectuoși și vrednici. Tatăl, Gheorghe Vitcu (1909-2001), a fost un iscusit meșter lemnar, policali-

ficat, chiar dacă avea doar patru clase, practicând cu egală strălucire și dăruire tâmplăria, rotăria și dulgheria, motiv pentru care era foarte solicitat de clienții veniți, adesea, din satele din preajmă. Păstrez și acum în memoria vizuală și olfactivă imaginea atelierului său, inundat nu doar de mulțimea sculelor specifice practicării acelor meserii, ci și de mirosul lemnului proaspăt prelucrat și al elementelor reziduale (cârcei, surcele, rumeguș) ce luau drumul sobelor. Mama, Ilinca-Aneta Vitcu, născută Pușcașu (1916-1979), și-ar fi dorit mult să învețe carte, să depășească hotarul satului și pragul învățământului primar, dar, împrejurările generale, fiindu-i ostile sieși, au transformat-o într-o energică și admirabilă luptătoare împotriva oricăror obstacole, care ar fi putut afecta sau bloca drumul spre învățatură al propriilor copii. Cât despre copilărie, chiar dacă imaginea primilor ani e însoțită, îndeobște, de wași aduceri aminte, mi-a fost marcată de anii războiului, când, mai întâi, tata a fost concentrat pe frontul din răsărit, apoi, după încheierea conflagrației, de foametea ce a cuprins întreaga țară, cu deosebire Moldova, de pierderea fratelui mai mare din pricina unei meningite incurabilă în acea vreme și, în sfârșit, de începutul educației școlare, în satul natal, în anul în care istoria țării înregistra o dramatică metamorfoză: Regatul de până atunci ceda locul Republicii Populare Române! În noile circumstanțe politice, interne și internaționale, am urmat clasele primare (1947-1951) și, apoi, cele gimnaziale (1951-1954) la Școala elementară nr. 1 din Ibănești. Nu-mi amintesc cu exactitate anul în care mi-am văzut realizat un vis al copilăriei, acela de a deveni pionier.

Înclin să cred că trecusem deja în clasa a V-a, dacă nu cumva mai devreme, iar dobândirea cravatei roșii și a insignei de pionier – răsplătind îndeobște rezultatele frumoase la învățătură, dar și la purtare – a constituit, dincolo de semnificațiile politice și de ironiile unor netrebnici de mai târziu, un obiectiv școlăresc major și un real stimulent, pentru toți elevii angajați în procesul instructiv-educativ. Chemările la școală și programul pionieresc de vară ne diversifica și înfrumuseța copilăria, chiar dacă părinții – fără a privi cu același entuziasm sustragerea noastră de la treburile domestice – își îngăduiau, uneori, să ne reorienteze preocupările în conformitate cu al lor calendar.

– După ce ați terminat Școala generală cu clasele I-VII din Ibănești, județul Botoșani, mai târziu ați absolvit Liceul Teoretic „Grigore Ghica Voievod” din Dorohoi, pentru ca în toamna anului 1957 să deveniți student al Universității „Al.I. Cuza” din Iași, Facultatea de Istorie-Filosofie, specializarea Istorie-Limba și literatura română. Prezentați-ne, pe scurt, aceste două perioade din viața dumneavoastră. Ce amintiri vă leagă de liceul din Dorohoi, dar, mai ales, de perioada studenției?

– O privire retrospectivă asupra celor două etape formative ale propriei biografii, oricât de fugară, de sintetică și de obiectivă s-ar dori în acest caz, deși constituie apanajul profesiei pe care am îmbrățișat-o în urmă cu aproape șase decenii, rămâne tributară unei selecții subiective, prin excelență și, desigur, eliptică de detalii. Mai întâi, se cuvine să precizez că, în anul în care am schimbat ciclul gim-

nazial, prin examen de admitere, cu cel mediu sau preuniversitar, durata studiilor liceale a fost redusă pretutindeni, prin hotărâre guvernamentală, de la patru la trei ani, situație menținută neschimbată doar până la absolvirea promoției mele, în anul 1957. În ce mă privește, n-aș spune că schimbarea mediului pastoral (bucolic) s-a produs fără emoții, ori fără sentimente oarecum stranii pentru mine, un adolescent în vârstă de 14 ani, care, până la acea dată, ieșise de acasă de foarte puține ori, fie ca participant la „spartachiadele” sătești (întreceri sportive pe ramuri: oină, volei, handbal sau fotbal) ajunse în faza raională, fie însoțindu-și mama „la târg”, în zi de iarmaroc, pentru a o ajuta să ducă niscaiva produse la piață. Din noul peisaj „urban” descoperit în vara anului 1954, mi-au rămas proaspete în memorie două reperi: primul dintre acestea, aforismul definind cu maximă capacitate de sugestie menirea instituției pe care aveam să o frecventez în următorii trei ani: *Labor et Virtus*, plasat pe arcada de la intrarea principală în clădirea Liceului și a doua, imaginea sacagiului, a aceluși căraș și distribuitor de apă potabilă cu sacaua, pe care-i pomenea în scrierile lor V. Alecsandri, G.M. Zamfirescu sau M. Sadoveanu, dar pe care aveam să-i văd aieva, în plină acțiune, la Dorohoi. Poate că prospețimea imaginii mi-a fost întreținută, de-a lungul anilor și deceniilor, de consacrarea ei artistică – într-un foarte sugestiv tablou pe acea temă – de regretatul pictor și dascăl, fost coleg de liceu în clasa a VIII-a la Dorohoi, Mircea Ispir. Și nu este exclus, ba chiar foarte posibil, ca prototipul sacagiului, admirabil ilustrat de marele artist plastic, să fi fost chiar cel care apro-

viziona cu apă internatul și cantina școlii, un personaj mic și gras, cu înfățișare ușor caricaturală, cunoscut sub numele, de fapt porecla, Haliță. Iar dacă progresul tehnic, oricât de lent și de dependent politic în acea vreme, a făcut ca sacaua și breasla sacagiilor să dispară foarte curând din peisajul urban, nu doar la Dorohoi, chipul lui Haliță, ca și al altor personaje cu care mi-am intersectat destinul la liceu, mi-au rămas bine fixate în memorie. Aș mai adăuga și tentativa neizbutită, din vara anului 1955, de a mă transfera, în clasa a IX-a, la Liceul Militar din Iași, instituție care avea să-și schimbe locația un an mai târziu la Câmpulung Moldovenesc, ratând astfel – odată cu respingerea la vizita medicală preliminară – șansa de a îmbrățișa și urma cariera armelor, sau, de a deveni *oficeriu*, în expresia Chirițoaiei.

Și vremea vremuind, cum nota cronicarul, aproape că nici nu am observat când au trecut cei trei ani de liceu. Când începusem a ne cunoaște mai bine între noi, colegii, „a socializa”, în expresie contemporană, iată-ne ajunși în fața examenului de absolvire, a bacalaureatului, care, pe atunci, purta un nume sustras terminologiei și/sau ideologiei „burghezo-moșierești”, respectiv, *examen de maturitate*. Nu era vorba de un examen după tipologia celui de azi, etapizat, pe câteva discipline, ci unul complex, constând în susținerea orală, succesivă, a nu mai puțin de 7 (șapte) probe, la tot atâtea discipline, în cursul uneia și aceleiași zile: Matematica, Fizica, Chimia, Bazele Darwinismului, Limba română, Istoria și Limba rusă. Poate surprinde, desigur, absența Geografiei, sau prezența Limbii ruse. Explicația trebuie căutată și aflată în contextul politic al

vremii, ca și în modelul sovietic după care era organizat sistemul de învățământ la noi. Procedura era simplă: te prezentai la prima masă, trăgeai biletul, aveai timp de gândire limitat, răspundeai, după care, te ridikai frumos de pe scaun, salutai politicos examinatorul (indiferent de calitatea prestației) și repetai exact același scenariu, în distribuție intrând noul examinator, la următoarele șase mese. Când terminai de răspuns și la ultima probă, răsuflai – după caz – fericit, mulțumit, îngândurat sau clamând ajutorul divin și ieșeai din sală, spre a face loc altui coleg de clasă. Șapte examene susținute, succesiv, fără pauză între ele și fără... incidente majore! E drept, cu profesorii pe care-i cunoșteai, dar cu care nu-ți permiteai să glumești, nici să-i înfrunți și care nu făceau rabat la exigență indiferent de natura examenului. Doar președintele comisiei, cadru universitar, era numit din afara școlii. La noi, a fost numit, atunci, profesorul Ilie Bursuc, de la Facultatea de Fizică a Universității ieșene. Fiecare profesor era deplin stăpân pe domeniul pe care-l păstora, iar exigența era aceeași, indiferent de disciplină: matematică sau desen, română sau muzică, istorie sau educație fizică. În paranteză fie spus, în acei ani, existau corigențe și la obiectele aparent secundare, iar doi dintre colegi au rămas repetenți, în clasa a IX-a, din pricina desenului, disciplină predată atunci de cunoscutul artist plastic de mai târziu Constantin Radinschi.

După promovarea examenului de maturitate și o prea scurtă pauză „agricolă” petrecută în satul natal, în aceeași vară, am dat examen de admitere la Facultatea de Istorie-Filologie-Filosofie a Universității

ții ieșene, optând pentru secția de Istorie-Limba și literatura română, pentru simplul motiv că ambele discipline mi se păreau atractive, sau prietenoase. Concurența era însă foarte mare pe cele doar zece locuri scoase la concurs, după rezervarea altor 15 locuri, la aceeași secție, pentru așa-numiții „bursieri ai Sfaturilor populare” regionale. Procedeu, motivat prin nevoia de cadre instruite la nivelul fiecărei mari unități administrative, oferind burse studenților pe durata studiilor, cu condiția reîntoarcerii acestora la obârșie după absolvire, era discriminator în sine, pentru că, în lipsa concurenței, simpla notă de trecere asigura reușita candidatului; or, în condițiile concurenței „la liber”, ultima notă a fost peste 8 (opt). De altfel, și acest experiment – ca și cel privind reducerea duratei studiilor liceale la doar trei ani – avea să fie abandonat după puțină vreme. Au urmat cinci ani frumoși, din perspectivă formativă, incluzând și dimensiunea biologică, pentru că, în pofida oricăror constrângeri, începând cu cele politice și încheind cu altele, materiale, vârsta cuprinsă între 17 și 22 de ani, trăită într-un mediu dominat de aspirații comune, mi-a asigurat temeiul și confortul spiritual necesare primului pas în cariera profesională.

– *Domnule profesor, când s-a declanșat scânteia pentru a studia istoria? Ați avut pe cineva călăuzitor în liceu, care v-a creat impulsul de a vă apropia de studiul acestei științe?*

– Pasiunea mea pentru istorie, germinând latent în primii ani de liceu, s-a conturat abia în ulti-

mul an de școală, realizându-se, în chip natural așa spune, prin concursul nemijlocit al profesorului de specialitate, Gh. Romândașu. Cu siguranță, lecțiile domniei sale, veritabile prelegeri universitare salubrizate meșteșugit de canoanele sau virusările ideologice la modă, vor fi făcut nu doar util, ci și atractiv, un manual de istorie de tipul celui elaborat sub redacția „celebrului” academician Mihail Roller. Nu pot uita vreodată acele ore în care momentele de răscruce sau paginile de epopee ale istoriei naționale se constituiau în teme ale lecțiilor de predare, lecții pe parcursul cărora dascălul, transfigurat, lua parcă, succesiv, chipul lui Burebista sau Decebal, al lui Mircea, Alexandru, Ștefan sau Mihai, al lui Tudor, Cuza, Carol sau Ferdinand, dar și al țăranului răsculat, ori al ostașului român de la Rovine, Podu Înalt, Călugăreni, Plevna sau Mărășești, identificându-se cu trăirile și năzuințele personajelor și ajutându-ne, astfel, pe noi a le înțelege mai lesne mesajul. Sunt absolut convins că, grație însușirilor cumulate în proporții mai rar întâlnite la unul și același dascăl, istoria s-a impus, sub profesoratul lui Gheorghe Romândașu, nu doar ca un simplu obiect de studiu, dictat de cerințele programei școlare, ci și ca un admirabil și eficient mijloc de educație patriotică pentru generațiile de absolvenți, obiectiv statornic și fundamental al disciplinei, chiar dacă astăzi – în epoca și delirul globalizării – sintagma pare puțin (mai mult) desuetă. Nu întâmplător, așadar, după absolvirea școlii medii, aveam să mă hotărăsc a-i călca pe urme în privința domeniului și să optez pentru aceeași disciplină de studiu, îmbrățișată din tinerețe de al meu și al altor colegi de breaslă, școliți

la Șendriceni de același dascăl, precum regretatul Ilie Seftiuc, sau viitorii membri ai corpului academic, istoricii Ioan Caproșu și Alexandru Zub. Apoi, în anii studenției, descoperind izvoarele, adică sursele documentare cuprinse fie în nenumăratele volume ori colecții de documente publicate, fie în bogatele fonduri arhivistice existente din belșug și în fosta capitală a Țării Moldovei, pasiunea inițială a sporit în intensitate, evoluând pe măsura aprofundării temelor predate la orele de curs și seminarii și, implicit, a interesului firesc pentru cunoașterea mai nuanțată a trecutului nostru istoric.

– În anul 1909, la împlinirea a 50 de ani de la Unirea Principatelor, istoricul A.D. Xenopol susținea: „Să nu se uite un lucru: dacă unirea s-a făcut, ea s-a datorat în exclusivitate Moldovei și anume centrului ei, Iașul, care sângerează și astăzi de jertfa făcută pe altarul neamului.” Descrieți-ne măreția acestui act realizat la 1859 și prezentați-ne forțele care au dus la împlinirea lui.

– Nu ascund faptul că una dintre temele predilecte de cercetare, căreia i-am acordat atenție deosebită după parcurgerea acelei foarte necesare etape a uceniciei în cercetarea științifică, începută în toamna anului 1962, la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol”, a fost crearea statului național român modern. Dar, mai întâi, a trebuit să mă supun obligațiilor sau rigorilor cuprinse în planul de cercetare al sectorului de istorie modernă, din care făceam parte și, în același timp, urmând generosului îndemn venit din partea marelui istoric și coleg care a fost regretatul Leonid Boicu, să mă înscriu la docto-

rat cu o temă de istorie economică, suprapusă alteia (de plan curent) de istorie socială a Moldovei pre-moderne și moderne. Studiul preliminar, în biblioteci și arhive, focalizat pe problematica de ansamblu a societății românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea, în afara necesarei familiarizări cu izvoarele și instrumentele de lucru, mi-a înlesnit înțelegerea nuanțată a efortului plener, dirijat de „intelighenția” epocii și îndreptat spre adunarea, într-un singur corp politic, a tuturor românilor ce se aflau despărțiți prin hotare nefirești și fondarea propriului organism național-statal. Împrejurări istorice specifice au impus, la mijlocul aceluși veac, etapizarea aceluși proces, altminteri logic și legic, prin unirea Moldovei cu Țara Românească, unire admirabil motivată de Mihail Kogălniceanu în discursul său din Adunarea ad-hoc de la Iași, în ziua de 7/19 octombrie 1857, ca fiind izvorâtă din suma comunităților istorice ale celor două Principate, dublată de identitatea suferințelor, trebuințelor și speranțelor, trecute și de perspectivă.

Revenind la observația dumneavoastră în legătură cu afirmația – doar aparent hazardată – a marelui savant A.D. Xenopol, rostită în 1909 chiar în hemicicluul Academiei Române, cu prilejul jubileului de 50 de ani de la Unirea Principatelor, se cuvine să reiau câteva precizări sau argumente, asupra cărora am stăruit în repetate rânduri, vizând rolul istoric al Moldovei și, îndeosebi, al fostei sale capitale, Iașii, în înfăptuirea actului politic de la 24 ianuarie 1859. Contrastând, iarăși aparent, cu sintagma formulată de cel recunoscut ca arhitect al României moderne, M. Kogălniceanu („Unirea, națiunea a făcut-o”), ex-

clusivitatea atribuită de Xenopol Moldovei și Iașilor în realizarea Unirii Principatelor este perfect motivată, pe de o parte, de circumstanțele istorice imediat premergătoare actului politic în sine și, pe de altă parte, de sacrificiile multiple (economice, politice, sociale, administrative, strategice și spirituale) pe care și le-au asumat, conștient, moldovenii „pe altarul unității neamului”. Este drept, aspirația către unitate a fost întreținută și fortificată, prin ani și decenii de *națiunea română în întregul ei*, justificând astfel aserțiunea lui M. Kogălniceanu, dar asaltul final, incluzând victoria, a aparținut moldovenilor, organizați în binecunoscuta *partidă națională*, ale cărei *dorințe* fuseseră deja formulate de același ilustru om politic și patriot încă din vara anului 1848, numind Unirea drept „cheia de boltă fără de care s-ar prăbuși tot edificiul național”. Or, înnăbușirea revoluției pașoptiste în spațiul românesc, prin intervenția armatelor străine, a pus capăt, pentru moment, încercării – altminteri, încă timidă – de înfăptuire a obiectivului național, lăsând în seama foștilor revoluționari misiunea reorganizării și finalizării acțiunilor circumscrise aceluiași nobil țel.

Constrânși să ia calea exilului, militanții revoluționari moldo-munteni au avut o soartă net diferențiată: în timp ce regimul politic reprezentat de Barbu Știrbei, în Țara Românească, a blocat până târziu (1857) repatrierea foștilor pașoptiști, în Moldova, nou numitul domn Grigore Al. Ghica, cu vădite înclinații liberale, nu doar că a îngăduit întoarcerea pribegilor în țară (M. Kogălniceanu, V. Alexandri, Al.I. Cuza, C. Negri, P. Mavrogheni ș.a.), dar le-a și încredințat funcții importante în administra-

ția locală și centrală, asigurând premisele necesare organizării, dezvoltării și consolidării mișcării unioniste. Reluând tradiția culturală impusă, anterior, prin „Dacia literară” (1840), „Arhiva românească” (1841) sau „Propășirea” (1844), capitala Moldovei a redevenit, în noile împrejurări, centrul de iradiere nu doar a spiritualității comune, prin „România literară” (1852 și 1855) și „Steaua Dunării” (1855-1856), ci veritabile focare de răspândire a ideologiei unioniste. Concomitent, pe fondul politic învolburat al izbucnirii și desfășurării războiului Crimeii (1853-1856), când soarta Principatelor Române a fost înscrisă în „calendarul lumii” ca potențială soluție a îndelungatei „chestiuni orientale”, la Iași a luat ființă *Societatea Unirii*, al cărei program viza, între altele, „Unirea Principatelor sub un prinț străin, mai ales de o rasă latină, dintre familiile domnitoare din Europa, afară de dinastiile staturilor megieșite”, precum și „statornicirea unei capitale noi în mijlocul ambelor țări”. Liniile directe ale programului unionist, astfel formulate, aveau să se regăsească apoi și în rezoluțiile dezbătute și adoptate de Adunarea ad-hoc de la Iași din toamna anului următor, 1857, documente însușite integral și de Adunarea munteană, confirmând astfel ascendentul celei dintâi asupra acesteia din urmă. În plus, nu trebuie uitat faptul că, departe de a fi fost un simplu marș triumfal către izbândă, mișcarea unionistă și partida națională au fost confruntate cu cele mai mari obstacole și cu cei mai temuți adversari interni și externi ai Unirii tot la Iași, unde activa – cu suficientă priză socială și cu sprijinul interesat al caimacamilor Theodor Balș și N. Conachi Vogoride – un puternic centru separa-

tist, condus de cărturarul Nicolae Istrati. Momentele dramatice din vara anului 1857, prilejuite de falsificarea listelor electorale de către caimacamul Vogoride, cu concursul direct al consulului austriac la Iași, transformând „chestiunea română” într-o piatră de încercare a alianțelor europene, aveau să fie depășite, succesiv, grație energiei, lucidității și abilității politice a unioniștilor moldoveni, a căror contribuție, teoretică și practică, în realizarea marelui obiectiv național, *Unirea Principatelor*, s-a dovedit a fi decisivă și pe ultima turnantă.

Evenimentele și actele istorice binecunoscute, interne și externe, care au premers alegerii lui Alexandru Ioan Cuza ca domn al Moldovei, la 5 ianuarie 1859 și, ulterior, al Țării Românești, la 24 ianuarie același an, au conferit deplin temei declarațiilor solemne, voit reconfortante, făcute, mai întâi, de alesul națiunii, în septembrie 1862: „Nu voi cruța nimic spre a ridica precum merită orașul Iași, care a fost *leagănul Unirii*”; apoi, o lună mai târziu, de primul său sfetnic, M. Kogălniceanu: „Dintre toate orașele României, nici unul n-a făcut cauzei naționale sacrificii mai mari decât Iașii, acest *leagăn al Unirii*”, oraș care pierdea, iremediabil, nu doar statutul secular de capitală, dar și mulțimea instituțiilor și a funcțiilor aferente, rolul sau rostul economic, social, politic, strategic și administrativ. Și, în pofida preocupărilor cu tentă reparatorie manifestate, cu oarecare cadență, în primii ani de existență a tânărului stat național, pe măsura trecerii timpului și a insuficienței mijloacelor materiale, asociate dezinteresului factorilor politici decizionali, Moldova și fosta-i capitală aveau să suporte, cu mereu sporită amărăciu-

ne, costul sacrificiului de sine în favoarea aceluia măreț ideal. Încât, spre a concluziona, aprecierea istoricului A.D. Xenopol făcută la împlinirea a 50 de ani de la Unire, nu doar că își păstrează nealterată substanța, dar dobândește noi valențe și evidențe, astăzi, după scurgerea a mai bine de 160 de ani de la fondarea statului național român modern.

– Una dintre cărțile de referință pe care ați scris-o se intitulează „Diplomații Unirii”, volum distins, în anul 1981, cu Premiul „Nicolae Bălcescu” al Academiei Române. Vorbiți-ne despre acest volum. Observăm că în spatele Unirii de la 1859 au fost oameni pe care, poate, prea puțin îi pomenim, însă aceștia au trudit la înfăptuirea acestui măreț act.

– Mă reîntorc, așadar, la aceeași temă, judecând însă din altă perspectivă, predilect externă, focalizată pe acțiunile și contribuțiile principalilor colaboratori, pe tărâm diplomatic, ai domnitorului Cuza, pe durata mandatului său istoric. Cartea, apărută la Editura Academiei în 1979, s-a dorit a fi (și a fost) un omagiu adus întregii generații pașoptist-unioniste cu prilejul împlinirii a 120 de ani de la Unirea Principatelor. Buna ei primire nu doar de specialiști, ci și de marele public (cartea fiind difuzată atunci într-un tiraj de 7.500 de exemplare), m-a îndemnat ca, după exact patru decenii de la apariție, să o reeditez, adăugând textului primar încă un consistent segment, deplin justificat, o ilustrație superioară și două rezumate pentru cititorii străini. Provoacat fiind de expresia aforistică a unui expert al teoriei și practicii în domeniu, l-am numit astfel pe Harold

Nicolson, precum că „o viață de diplomat este o lumină aruncată asupra unei epoci” și că marile teme conduc la o concentrare deosebită de virtuți intelectuale, propulsate de un puternic combustibil pasional, am oferit, în cuprinsul lucrării, câteva sugestive evocări ale unor destine umane, identificate, în majoritatea cazurilor, nu în persoana diplomatului de profesie, ci a celui de conjunctură. Dacă în prima ediție am renunțat voit – din exces de precauție, generată de primejdia repetiției posibile – la cuprinderea unificatorului de țară, Al.I. Cuza, în suita militanților politici moldo-munteni, activând pe durata mandatului și pe tărâm diplomatic, pentru înfăptuirea obiectivului național major, de astă dată, experiența profesională acumulată în răstimp, asociată plusului de informații și nevoii de a „rotunji” ansamblul, m-a îndemnat să dau Cezarului ce-i aparține și să-l includ în rândul celor care au contribuit efectiv, orchestrând în fapt soluționarea gravelor și complicatelor probleme interne și externe cu care tânăru organism național s-a trezit confruntat încă de la naștere.

Cartea am conceput-o ca o galerie de portrete consacrate atât colaboratorilor diplomatici efectivi ai domnitorului, agenților oficiali sau oficioși acreditați pe lângă cabinetele politice europene (în ordinea înființării acestora: Constantinopol, Paris, Belgrad), cât și împluterniciților cu misiuni speciale în Apus, cărora li s-a acordat, în măsură diferențiată, oarecare independență de acțiune. În funcție de importanța misiunilor încredințate și de contribuția fiecăruia în transpunerea faptică a obiectivelor politicii externe românești în anii Unirii, am urmărit și evidențiat

trăsăturile distinctive ale personalității lui Costache Negri, principalul sfetnic al domnitorului în domeniu, Ion (Iancu) Alecsandri și Teodor Callimachi, cei trei agenți oficiali ai Principatelor Unite la Constantinopol, Paris și, respectiv, Belgrad, ale lui Vasile Alecsandri, Dumitru Brătianu și Ludovic Steege, nu atât ca miniștri de externe în cabinetele moldo-muntene, ci ca trimiși extraordinari ai lui Cuza la curțile suveranilor Europei (Paris, Londra, Torino, Viena, Berlin), precum și a lui Ion Bălăceanu, pentru misiunea lui diplomatică în Italia și Franța.

Structura voit unitară a lucrării, reclamată și întemeiată pe comunitatea înalțelor comandamente ce stăteau în fața tinerei diplomații românești în anii Unirii, a impus demersurilor biografice – ordonate în funcție de succesiunea în timp a misiunilor sau acțiunilor îndeplinite – accente particularizante, cu evidențierea antecedentelor, a părții de contribuție ce a revenit fiecărui sol oficial sau oficios al intereselor naționale, cu sublinierea căilor și mijloacelor de acțiune, a dificultăților, a reușitelor sau eșecurilor, toate racordate, deopotrivă, împrejurărilor interne și internaționale, generale și specifice. Mesajul pe care am dorit să-l subliniez și să-l transmit cititorului, în afara subînțeleșelor și necesarelor reconstrucții biografice din perspectivă diplomatică, constă în capacitatea extraordinară de coagulare a energiilor unei generații vizionare – unică în analele istoriei naționale – dispusă a renunța la orgolii și interese personale sau de grup în favoarea unui obiectiv devenit cardinal la mijlocul aceluia veac: Unirea Principatelor! Vizionarismul foștilor revoluționari pașoptiști, admirabil ilustrat, bunăoară, în cu-

prinsul manifestului publicat, sub semnătura lui Dumitru Brătianu, în primul număr al revistei „Republica Română” (Paris, 1851), avea să fie confirmat și întărit de misionarii diplomați moldo-munteni trimiși de Cuza la curțile europene pentru a obține recunoașterea internațională a actelor istorice deschise de evenimentele politice din Principate în ianuarie 1859. Raționali, răbdători și abili pe parcursul contactelor nemijlocite cu mult mai titrații și mai experimentații lor interlocutori, solii diplomați ai lui Cuza au apărut cu vigoare interesele naționale românești, conectându-le adesea celor comune, bilaterale și/sau europene, spre a le atrage sprijinul, ori, măcar bunăvoința. Rememorând, de pildă, episodul întrevederii de la Palatul Tuileries cu Împăratul Franței, Napoleon al III-lea, în ziua de 13 februarie 1859, Vasile Alecsandri nota: „Vreme de un pătrar debitați un curs întreg de geografie românească, arătând pe hartă Principatele Unite și provinciile românești aflate sub stăpânire străină, vorbind de omogenitatea poporului ce locuiește aceste părți ale Orientului, de rodirea pământului, de desimea pădurilor, de bogăția minelor, de tăria Carpaților, ca punct strategic, de mulțimea râurilor etc. și sfârșii astfel: vedeți, Sire, cât e de întinsă *adevărata Românie* și ce Regat important ar constitui cu ale sale 9 milioane de români, dacă providența ar realiza visul și aspirațiile lor? Pus de o mână puternică în cumpăna politicii moderne, el ar hotărî pentru totdeauna soluția atât de grea a chestiei Orientului”. Existentă și afirmată până atunci, prin pana cărturarilor, doar ca noțiune lingvistică, *România* se naștea, astfel, ca stat modern, cu aspirații mult mai înalte și mai generoa-

se, grație unei echipe de vrednici apărători ai cauzei naționale, dispusă a acționa consensual în fața adversităților externe.

Deși menținute sub suzeranitatea Porții și sub regimul garanției colective a celor șapte puteri, noul organism național, Principatele Unite ale Moldovei și Țării Românești, a cutezat și izbutit să-și afirme pe cale diplomatică și în relațiile sale cu statele deplin suverane o politică externă de sine stătătoare, activă, plină de curaj, dar și de măsură. Practicată de acei oameni „noi” ceruți de Kogălniceanu în memorabilul său discurs rostit la înscăunarea lui Cuza, politica externă a Principatelor Unite a purtat mereu pecetea demnității naționale, servind exemplar obiectivelor impuse de însuși sensul firesc al evoluției societății românești în epoca modernă: desăvârșirea Unirii, prin „legalizarea”, în prima fază, a dublei alegeri și apoi prin înfăptuirea Unirii administrative; apărarea fermă a autonomiei Principatelor în fața repetatelor încercări de amestec străin (turcesc, rusesc ori austriac) și, în perspectivă, asigurarea premiselor pentru dobândirea independenței naționale și pentru realizarea unității întregului popor român.

– *Mihai Eminescu afirma despre Cuza Vodă că „este o personalitate istorică exemplară”. În ce a constat exemplaritatea lui Cuza? Ce au însemnat reformele domnitorului pentru țară?*

– Să spunem, mai întâi, că genialul poet Mihai Eminescu și-a descoperit vocația pentru journalism încă din vremea studiilor la Viena, manifestând predilecție pentru teme politice, atacate, succesiv,

în ziarele antidualiste românești din Pesta („Albina” și „Federațiunea”), ulterior, ca redactor al „Curierului de Iași” (1876-1877) și al cotidianului bucureștean „Timpul” (noiembrie 1877- iunie 1883). Tot la Viena, l-a și cunoscut pe ex-domnitorul Cuza, în prima zi a anului 1870, când, însoțit de câțiva colegi, i-a făcut o vizită la reședința temporară de la Ober-Döbling, spre a-i prezenta omagiul tinerimii. Iar primirea de către gazdă, consemnată memorialistic, îi va fi sporit emoția și întărit sentimentele preexistente față de cel pe care avea să-l considere un autentic reper al moralității politice și al demnității umane, o *personalitate istorică exemplară* pentru o epocă definită ca *piatră de hotară* în evoluția societății românești; iar acea epocă fusese deschisă de *Adunare-mumă a țării*, care a fost, în opinia sa, Adunarea ad-hoc a Moldovei din 1857. Fără să-și fi propus a oferi contribuții originale în materie de cercetare istorică, deși atât Nicolae Iorga, cât și George Călinescu, spre a cita doar două autorități, i-au remarcat implicațiile și valoarea demersurilor, Eminescu a exploatat intensiv producția istoriografică a vremii, valorizând-o cu neasemuit talent în creația artistică, cu rigoare, decență și expresivitate în publicistica politică, dimensiune de neocolit a ansamblului operei sale.

Marile înfăptuiri politice, economico-sociale, culturale și instituționale datorate întâiului domnitor al Principatelor Unite și-au aflat un fericit corespondent în actele de întemeiere culturală realizate de poet, la nivelul universalității. Acele înfăptuiri ale lui Cuza se constituiau în cerințele sau necesitățile națiunii, aplicând conceptele poetului de filosofie a istoriei, de rezonanță hegeliană, el ca „agent

credincios al istoriei", ele ca parte însemnată din „suma vieții noastre istorice”. Dintre actele, faptele și evenimentele circumscrise glorioasei domnii a lui Cuza Vodă, patru au reținut cu predilecție atenția și judecata poetului: secularizarea averilor mănăstirești, lovitura de stat de la 2 mai 1864, legiuirea agrară din 14 august același an și, îndeosebi, complotul detronării din 11 februarie 1866. În privința secularizării, analistul găsea similitudini în Occidentul european, acolo unde biserica catolică era mult mai puternică și mai unitară decât cea ortodoxă din Orient. Or, „dacă secularizarea s-a îndeplinit în țări catolice, cu atât mai mult era și naturală și justă față cu autorități ecleziastice străine și poporului și statului nostru. (...) Dreaptă sau nedreaptă, bună sau rea, secularizarea – declara sentențios analistul – s-a aplicat în toate țările Apusului european”, motiv pentru care respingea, ca neavenit, litigiul creat și amplificat artificial prin numeroasele ingerințe externe.

Dacă secularizarea l-a preocupat ca o chestiune de ordin politic, privită în reflexele ei interne și internaționale, prelungite vreme de aproape două decenii după săvârșire, următoarele două momente istorice majore, aflate în relație de cauzalitate, lovitura de stat și reforma agrară, au prilejuit analistului subtile observații asupra aceluiși spațiu, dar din perspectiva relațiilor sociale aduse la zi. Polemizând mereu cu preopinienții săi de la „Românul” și, pe fond, cu realitățile sociale din vremea sa, cărora le contrapunea clarviziunea și oportunitatea inițiativelor reformatoare circumscrise actului Unirii, Eminescu constata: „Legea rurală, regulând o mare

chestie socială, a pus un capăt și neobositelor intrigi ale agitatorilor, care izbutiseră a aduce în țară o anarhie devenită intolerabilă. Onoarea rezolvării acestei mari chestii revine domniei lui Cuza, sub auspiciile d-lui Kogălniceanu. Aplicarea s-a făcut, lucru extraordinar, fără zguduire.” În repetate rânduri el a evidențiat sensul progresist al reformei agrare, aflându-i corespondent în alte zone ale lumii și o explica prin necesitatea soluționării gravelor contradicții sociale preexistente în lumea satelor îndeosebi. Refuzând, argumentat, eticheta de apologet al loviturii de stat, cu care îl gratulase preopinientul său V. Boerescu, Eminescu se arăta extrem de caustic cu ai săi contemporani, afirmând că „incapabil, absolut incapabil ar fi fost un venetic ca C.A. Rosetti, un bizantin ca [I.C.] Brătianu și toată seria de stârpituri etnice și intelectuale ce formează partidul lor, să rezolve măcar una din chestiunile pe care le-a rezolvat Vodă Cuza. Le-a rezolvat, e drept, ca Alexandru [Macedon] nodul gordian, dar a curățit atmosfera de toate sofismele de temporizare și n-a cumpărat nici o reformă dinlăuntru cu concesii în afară.”

Apreciindu-i mandatul istoric, pe ansamblu și, evident, din perspectiva moralității politice, ca un „răsărit de soare” în spațiul românesc, nu aceeași opinie exprimă analistul asupra epilogului acelei domnii și a consecințelor derivate pe același plan. Eminescu a îndreptat veritabile filipice împotriva făptuitorilor și a beneficiarilor complotului din 11 februarie 1866, când, în expresia sa, „o samă de natură criminală a ridicat cu lașitate mâna lor nelegiuirea contra domnului țării (...), a unuia dintre domnii

cei mai patriotici dintre câți au fost vreodată în țările Dunării române”. Acel nefericit episod al istoriei naționale, asupra căruia a revenit aproape obsesiv în coloanele „Timpului”, semnifica pentru el o pia-tră de hotar despărțitor între domniile pământene, „econoame, modeste și harnice” de după restaura-rea lor în urma revoluției lui Tudor Vladimirescu, continuate cu epoca lui Cuza Vodă, pe de o parte, și ceea ce numea poetul „a doua ediție a fanarioșilor”, adică regimul politic al monarhiei constituționale, în care se regăseau cei mai mulți dintre conspiratorii de la 11 februarie, pe de alta.

Desigur, dacă admirația poetului, în ipostaza-i de jurnalist și analist politic, fără a căpăta expresie hagiografică, s-a întemeiat, cu predilecție, pe mo-mentele mai sus amintite și apreciate ca fundamen-tale pentru deplina înțelegere a biografiei și operei omului politic Alexandru Ioan Cuza, nu lipsite de importanță sunt proiectele, inițiativele, măsurile și acțiunile complementare înscrise în suita largă, par-că nesfârșită, a marilor reforme modernizatoare, înfăptuite - nota bene! - într-un context intern și internațional nu tocmai prietenos. Între acestea, amintim sau, după caz, reamintim câteva rămase în conul de umbră al reușitelor externe, privilegiate istoriografic, precum: înființarea, succesivă, a birou-rilor de statistică în Țara Românească și Moldova; organizarea și unificarea forțelor armate și efectua-rea primului recensământ modern în Principatele Unite; introducerea grafiei latine în școli și instituții; introducerea sistemului de măsuri și greutate; înfiin-țarea Camerelor de comerț, a Casei de depuneri și consemnațiuni și a Corpului inspectorilor agricoli;

reforma justiției prin elaborarea și promulgarea Codurilor Civil și Penal; reforma administrației și cea a instrucțiunii publice, prin introducerea – într-o țară covârșitor analfabetă – a învățământului *primar* obligatoriu și gratuit, a celui secundar și universitar, fondarea primelor Universități la Iași (1860) și București (1864); adoptarea legii pensiilor pentru funcționarii civili și pentru gradele militare; pachetul de acte și norme legislative complementare secularizării, începând cu legea călugăriei, sau a „schimei monahicești”, legea sinodală, semnificând nu doar „înfăptuirea unificării bisericești din România”, ci însăși afirmarea autocefaliei; înființarea Direcției centrale a Poștelor și uniformizarea sistemului penitenciar; instituirea monopolului statului asupra sării și a tutunului etc.

Privită global, dar și sectorial, într-o perioadă extrem de scurtă, Cuza, secondat de principalul său sfetnic în politica internă, M. Kogălniceanu, și de devotații colaboratori pe tărâmul politicii externe, a realizat o operă de vaste proporții, numită construcție națională și semnificând temelia statului român modern. Conduita-i politică ce i-a singularizat traiectul la scara istoriei naționale, cumulând virtuțile *reformatorului*, de-a lungul celor șapte ani de domnie, cu cele ale *exilatului-pribeag* pe durata ultimilor șapte ani de viață, avea să-i sporească faima printre proprii concetățeni și să-i aureoleze imaginea chiar înainte de a deveni postumă. Rezumând, epoca Unirii, deși foarte scurtă și personificată îndeobște prin numele și faptele întâiului ales al națiunii, s-a impus (și a rămas) în istoria națională ca etalon pentru ritmul, bogăția, varietatea și profunzimea prefa-

cerilor înnoitoare pentru societatea românească, proces din a cărui dinamică nu puteau lipsi disputele, dezacordurile, derapajele sau abuzurile, uneori previzibile, alteori și regretabile, influențând diferențiat, ca durată sau consistență, ansamblul împlinirilor.

– *Actul de la 11 februarie 1866, atunci când Cuza a fost îndepărtat de la domnie, a fost sau nu o lovitură de stat? Cum comentați acest fapt istoric?*

– Vă voi răspunde direct, fără a detalia argumentele științifice invocate deja într-un studiu analitic publicat, în urmă cu aproape trei decenii, în „Anuarul Institutului de Istorie «A.D. Xenopol»” din Iași. Dacă în privința locului și a rolului domnitorului Unirii în procesul inițierii și dezvoltării structurilor moderne ale statului național român opiniile și judecățile analiștilor de profesie – mai puțin ale celor de ocazie – converg, nuanțat, spre aceleași concluzii, pozitive, dacă nu și elogioase, în schimb, epilogul acelei scurte, dar rodnice etape evolutive a societății românești, marcat prin actul abdicării silite a lui Cuza, în noaptea de 10/11 februarie 1866, a prilejuit numeroase comentarii în istoriografia românească și străină, oferind puncte de vedere diametral opuse, fără excluderea nuanțelor: de la glorificarea acțiunii conspirative, calificată drept *revoluție*, ba chiar și *națională*, până la vehementa ei condamnare, sau punerea sub acuzare de înaltă trădare a făptuitorilor. Evident, mare parte din punctele de vedere, pro sau contra, exprimate sunt parazitare de interese politice partizane, menite fie a justifica acți-

unea pusă la cale de adversarii domnitorului, grupați în faimoasa „monstruoasă coaliție”, fie a le exacerba vinovăția și a le ridiculiza efectele, extinse în timp și spațiu. Justificate în epocă, atunci când protagoniștii culegeau roadele propriilor reușite sau dezamăgiri, astfel de opinii „virusate” politic au continuat să-și facă loc și în posteritate, motivate de același partizanat, străin, desigur, spiritului tacitian, de care trebuie să fie pătruns istoricul de profesie.

Este de notorietate faptul că, la începutul anului 1866, Cuza era decis a părăsi tronul, mărturisindu-și în scris și prin viu grai intenția, încă din finalul anului precedent. Hărțuit mereu de agresivitatea unei opoziții ce unise împotriva-i toate personalitățile politice proeminente, cu excepția lui Kogălniceanu, Alecsandri și Negri, rău consiliat de personaje strecurate în cercul intim, ponegрит printr-o campanie internă și externă fără de scrupule, dezgustat de machiavelismul unora, ca și de indiferența altora, cu sănătatea serios șubrezită, domnitorul era hotărât a abandona tronul, pe care nu-l visase și nici căutase, dar pe care i-l încredințaseră compatrioții, acceptându-l temporar ca pe o grea povară, cum însuși se spovedea epistolar împăratului Napoleon al III-lea. Numai că adversarii săi, călăuziți de interese politice imediate, personale ori de grup, n-au avut răbdare să aștepte retragerea benevolă a lui Cuza de la pârghiile puterii (programată pentru ziua de 8 martie) și, îngrijorați de consecințele nefavorabile ale gestului voluntar, au organizat acțiunea conspirativă, sau lovitura de Palat, din 10/11 februarie 1866. Răspunzând motivațiilor sau aprecierilor hilare ale făptuitorilor, potrivit cărora „nația întregă și arma-

ta erau indignate de purtarea domnitorului și do-reau a lui răsturnare”, ori că în acea noapte ar fi avut loc „un spectacol sublim al unei națiuni con-du-se de drepturile și datoriile ei”, istoricul A.D. Xenopol, căruia îi aparține prima și cea mai importantă (până azi) monografie consacrată lui A.I. Cuza, face o precizare, pe care o întâlnim mult dezvoltată și comentată de analistul politic M. Eminescu: „Dacă lovitura a izbutit, s-a întâmplat numai datorită ghibăciei cu care conjurații au știut să pună mâna, în acea noapte, pe toate elementele cărora domnul încredinșase paza lui personală”. Pe scurt, așadar, Cuza a fost trădat tocmai de membrii Gărzii Palatu-lui, cei care juraseră credință nu doar tronului, ci și drapelului și țării. Deloc revoluționară în formă, acțiunea conspirativă desfășurându-se la adăpostul întunericului, fără știrea, necum participarea mase-lor, în condițiile unei discreții totale (sugerate și de înfășurarea cu fân a roților tunurilor), a avut finalul dorit, grație și reacției nonviolente a captivului, în-dreptățind observația istoricului american T.W. Ri-ker că Vodă Cuza „era prea mare patriot pentru a nu ceda cu eleganță”.

Îndreptând ascuțișul criticii, împinsă până la aversiune, împotriva celor făcuți responsabili pen-tru brutala înlăturare a lui Cuza de pe scena politică și pentru degradarea morală progresivă a societății românești, sugerată ca una dintre consecințe, Emi-nescu făcea distincție clară între adversarii politici naturali, cărora le îngăduia oarecari circumstanțe și trădătorii fostului domn, respectiv militarii impli-cați în complot. Urmărindu-le ascensiunea în cariera publică, gazetarul condamna cu extremă duritate pe

toți eroii nocturni de la 11 februarie și, mai ales, pe acei cărora Cuza le încredințase statutul de gardă personală. Or, dintre cei vizați, doar unul singur, „având sentiment de soldat” și cuprins de remușcări, făcuse pasul înapoi, ca ultim gest reparator și hotărâse, în aceeași expresie, a se sinucide cetățenește: colonelul N. Haralambie, care, potrivit unor informații de mai târziu, ar fi mărturisit regretul de a se fi înșelat și de a fi participat la un act de trădare. Victima, în mărinimia sa, își iertase, verbal ori în scris, pe toți adversarii, cu excepția unuia, a colonelului D. Lecca, comandantul batalionului de vânători care „asigurase” în acea noapte fatidică garda Palatului domnesc. Încălcarea jurământului de credință semnifică, în opinia sa, o crimă pe care nici scurgerea timpului și nici succesiunea generațiilor n-o puteau face uitată.

„Vor trece veacuri – scria el, la 27 februarie 1882 – și nu va exista român căruia să nu-i crape obrazul de rușine ori de câte ori va răsfoi istoria neamului său la pagina lui 11 februarie și stigmatizarea acelei negre felonii va răsări pururea în memoria generațiilor, precum în orice an răsare iarba lângă mormântul vândutului domn”. Evident, culpabilizarea generală nu se oprea aici, doar la momentul istoric al trădării, 11 februarie 1866, și nu opera selectiv, doar în rândul făptuitorilor, ci viza pe absolut toți conaționali reprezentând, deopotrivă, societate civilă, armată și clasă politică.

Sintetizând, actul politic de la 11 februarie 1866, realizat prin acțiunea conspirativă a tuturor adversarilor domnitorului Unirii, reuniți și organizați în acea coalitiție numită chiar de contemporani

monstruoasă, cu sprijinul elementelor trădătoare ale Gărzii Palatului, a fost o autentică lovitură de stat, marcând nu doar înlăturarea forțată a lui Alexandru Ioan Cuza de la tronul României, ci și sfârșitul unei etape istorice de dezvoltare a societății românești moderne, cea a *domniei pământene* electivă (1822-1866) și, respectiv, începutul alteia, a *monarhiei străine* ereditare (1866-1947).

– *Ce a însemnat instaurarea monarhiei pentru România și pentru viața politică ulterioară?*

– Deloc revoluționar în formă, cum au pretins, până târziu, chiar unii istorici cu pretenții, dar „virusați” de monarhism, actul detronării lui Cuza – săvârșit de conspiratori în numele vechiului postulat al Adunării ad-hoc de la Iași, care clamase soluția „prințului străin” – nu a avut nici în conținut radicalismul propovăduit de făptuitori. Manevrelor politice, interne și externe, care au urmat imediat după săvârșirea loviturii de stat, au dezvăluit inexistența unui proiect viabil comun și persistența combinațiilor conjuncturale, dominate de multiple interese ascunse, ce au primejduit, deopotrivă, însăși ideea Unirii și existența statului național, ilustrată concludent prin mișcarea separatistă de la Iași din 3/15 aprilie 1866. Refuzul, altminteri, lesne de anticipat, al lui Filip de Flandra de a accepta oferta tronului României, făcută de noile autorități politice de la București, asociat cu falsitatea dovedită a unuia dintre principalele capete de acuzare la adresa lui Cuza, după cercetarea arhivei personale a presupusului „trădător”, în loc să limpezească, tulburase și

mai mult atmosfera politică în țară. Alternativa, la care se gândeau atunci chiar unii dintre foștii conspiratori, rămânea reîntoarcerea la spiritul *Convenției* din 1858, adică alegerea unui domn pământean, soluție agreată tacit de nu puțini aspiranți la tron. „Țara Românească este a românilor și numai a românilor”, sublinia cu accente naționaliste inspirate, parcă, din celebra doctrină Monroe, ziarul „Trompeta Carpaților” al lui Cezar Bolliac, ziar ce reproducea și pasaje interesante din presa europeană. Unul dintre acestea, „L’Europe”, din 16/28 februarie, comentând refuzul principelui belgian, consemna insidios: „Rămâne de văzut ce vor face românii acum. Vor da ei o a doua reprezentațiune a tristei comedii jucată de către greci, plimbând din Curte în Curte oferirea unei coroane refuzată, lepădată, sau vor avea încredere în propriile lor forțe, ca să urmărească îndeplinirea destinelor lor?”

Deși, nu puțini dintre partizanii soluției „prin noi înșine” i-au cerut, epistolar, „grăbitului negociator”, cum l-a numit N. Iorga pe I.C. Brătianu, aflat în misiune la Paris, să renunțe la implicarea străinilor în chestiunea pacificării politice din țară, acesta din urmă a reușit, precum se știe, mai întâi, să obțină consimțământul casei de Hohenzollern și al principelui Carol pentru tronul refuzat anterior de contele de Flandra și, apoi, acordul locotenenței domnești și al guvernului provizoriu pentru organizarea plebiscitului național. Realizat în manieră și prin mijloace obișnuite unui asemenea sondaj de opinie în epocă, legale în teorie, dar nelipsite de abuzuri în practică, plebiscitul organizat în prima decadă a lui aprilie 1866, asigurator adeziunii populare la ideea princi-

pelui străin, a deschis calea materializării finale: noua Adunare a consacrat oficial proclamarea ca domn al României a Principelui Carol de Hohenzollern, care, ajuns în țară, a și depus jurământul de credință făcut noii sale patrii, la 10/22 mai același an. În felul acesta s-a împlinit și ultimul punct din programul unionist formulat, în 1857, de Adunările ad-hoc ale Principatelor, program la care subscrise însuși Cuza, fără a se deroba de clauză până în ultima clipă a gloriosului său mandat, instituindu-se astfel monarhia constituțională (reprezentată de Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen), care avea să conducă destinele României vreme de 81 de ani. Evenimentele politice interne din acea primăvară, generate și motivate - în opinia conspiratorilor - de „fărădelegile” vechiului regim, au avut și o componentă externă, rezultată din statutul juridic internațional al Principatelor Unite, subordonat garanției colective a puterilor europene, care, în aceeași opinie, ar fi fost ignorată de români. Exacerbarea victoriei interne și „sfidarea” protectoratului european (prin nominalizarea unui principe străin la București), cum își calificau isprăvile protagoniștii în presa partizană, au îngăduit unor analiști să aprecieze *actul de autoritate* al românilor, „bine chibzuit, bine executat și la timp venit” (Al. Lapedatu), sau *revolta națională* „hotărâtoare împotriva acestui protectorat în 1866” (T.W. Riker), ori chiar „*revoluția din 1866* consacrată de concertul european” (Gh. Platon). Privită, însă, în afara prejudecăților de orice natură, în cel mai pur spirit tacitian, instaurarea monarhiei străine în România, la 10 mai 1866, nu a asigurat și liniștea promisă, ori numai sperată de protagoniști.

Trăsăturile esențiale ale vieții politice interne aveau să fie definite, ca și până atunci, de aceeași dispută aprigă pentru putere între „partidele” sau grupările rivale, deloc stânjenite de prezența „arbitrului” străin, ori de rigorile autoimpuse ale noului cadru constituțional.

Moraliștii, adversarii și criticii domnitorului înlăturat, beneficiind și de lipsa oricărei forme de rezistență din partea acestuia, ori a foștilor săi apropiați colaboratori, au transformat de îndată – potrivit observației unui contemporan – războiul principiilor într-un război al portofoliilor, cu rezultatele cunoscute în planul mult trâmbițatei stabilități politice. Păcate mai vechi aveau să fie săvârșite, în noile condiții, tocmai de cei care le condamnaseră cu mai multă vehemență, diferența între discursul și practica politică se va adânci, iar alianțele strategice vor întregi involburatul tablou politic general în anii imediat următori. Criza politică declanșată la începutul anului 1866 nu numai că n-a fost stinsă, dar s-a adâncit și prelungit încă un lustru, până în 1871, culminând cu inițierea unor acțiuni antimonarhice și exprimarea unor opțiuni politice *republicane* (cazul „Republicii” de la Ploiești), pe fondul proiectului de abandon, mărturisit scriptic de nou numitul domnitor, în corespondența cu personajul fictiv Auerbach. Nici din perspectivă politică externă, situația nu s-a schimbat, chiar dacă, pentru moment, evenimentele de la București au tulburat raporturile României cu puterile garante, generând adversități declarate, proiecte coercitive, dar și atitudini dublitate sau complice. Garanția colectivă europeană, măcinată cu timpul de interesele, orientările și acți-

unile disjuncte ale puterilor alcătuitoare, a continuat să rămână și după 1866 instanța politică tutelară, de exigența și de rolul căreia, în formularea propriului discurs, românii au trebuit să țină cont. Este drept, prin abila exploatare a contradicțiilor lăuntrice din cadrul numitei garanții, ei au și continuat să-i submineze autoritatea, în profitul programului național, în manieră și prin mijloace consacrate deja de domnul Unirii. Dar, s-au menținut limite peste care, oricât de curajoasă va fi fost angajarea noilor forțe și factori politici, nu s-a putut trece. Imixtiunea externă a continuat să prejudicieze interesele naționale românești, garanția colectivă dovedindu-se la fel de păgubitoare pentru români ca și „tradiționala” suzeranitate otomană. Abia după consumarea noii ediții a crizei orientale (1875-1878) și desfășurarea războiului ruso-turc, cu participare românească, după cucerirea și recunoașterea independenței de stat, instituția monarhică și-a putut afirma atribuțiile specifice și rolul de mediator în viața politică din România, consolidându-și poziția și prestigiul odată cu transformarea țării în Regat, la 14 martie 1881.

– *Domnule Profesor, în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, dar mai ales după aceea s-a constituit ideea de patrie în cultura noastră. Sub acest crez s-au jertfit generații întregi pentru unitatea țării. Astăzi, din păcate, dacă vorbim de patrie, patriotism se crede că suntem naționaliști. Ce ne puteți spune despre acest subiect?*

– Ideea de patrie este mult mai veche în cultura română, îngăduind analiștilor să-i sesizeze chiar permanența, atestată fiind printr-o bogată literatură

din perspectiva celor mai variate domenii: antropologie, istorie, sociologie, filozofie, politologie, artă etc. Începuturile ei coboară în timp, chiar în antichitate, traversând apoi Evul de mijloc și modernitatea, spre a ajunge până la noi, în perpetuă metamorfoză, generată de evoluția firească a sensibilității umane și a mentalităților. Fără a-i urmări geneza, ori a face apel la „seria” de cugetări privitoare la noțiunea și rostul *patriei*, deschisă încă la începutul secolului XVI de cărturarul Nicolae Olahus (care-l apostrofa pe Erasmus din Rotterdam: „cum poți fi fericit și cum te poți bucura că ești sănătos, câtă vreme trăiești departe de *patrie*?”) și continuată de cronicarii de mai târziu, se cuvine – pentru un răspuns mai sintetic – să mă opresc asupra câtorva reflecții ale generației „începutului de drum”, formulate în contextul unui interes mai larg pentru problematica națională și pentru definirea spiritului românesc. Potrivit corifeilor generației pașoptiste (N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, Al. Russo, V. Alecsandri, I. Ghica, Al.I. Cuza, Fl. Aaron, G. Barițiu, S. Bărnuțiu ș.a.), evoluția patriotismului s-ar fi identificat cu însăși afirmarea *duhului național*: de la eroica exprimare în vremea domniilor glorioase ale lui Mircea, Ștefan, Vlad, Iancu, sau Mihai, la o controversată amorfizare în secolul fanariot, spre a cunoaște o puternică revitalizare după 1821. Am în vedere, desigur, și observația lui A.D. Xenopol, care, definind patriotismul prin iubirea neamului, a țării și a trecutului, s-a detașat oarecum de clișeele istoriografice lansate de pașoptiști și validate de N. Iorga, care, ulterior, și-a nuanțat opinia, apreciind că ideea de patrie s-a născut la români tocmai „într-un moment de aparență

stingere a sentimentului național”, cum a fost veacul luminilor. Prezența ideii în climatul spiritual al epocii fanariote se vedește, bunăoară, în cuprinsul anaforalilor domnești, dar și al memoriilor, al proiectelor de reformă sau scrisorilor boierești, care invocau *patria comună*, ori datoriile către ea, ilustrându-le ambiția de a se raporta nu la o simplă vocabulă, ci la un concept acoperitor realității înconjurătoare. Dacă la începutul veacului al XIX-lea boierul Lupu Balș amintea semenilor săi din Divanul țării, aflată sub ocupație țaristă, că „fiecare patriot trebuie să-și servească patria în mod adevărat”, juristul Andronache Donici consacra, în prefața unei importante culegeri de pravile din 1814, că „a sluji cineva patriei sale și a păzi dreptățile ei și a iubi pe patrioții săi este una din datoriile cele neapărate”. Prin urmare, *patria* și *patriotismul*, nu reprezentau inovații lexicale, ci idei sau concepte flexibile, izvorâte din preocupările cotidiene, dar și din frământările politice, sociale și spirituale ale societății, fără a avea un caracter teoretic unitar. De reținut ar fi că, sub impulsul evenimentelor din 1821, noțiunea de patrie a cunoscut o accepțiune socială mai largă, consacrată prin cunoscuta declarație-sentință a lui Tudor Vladimirescu: „Patria este norodul, iar nu tagma jăfuitorilor”. Iar în deceniile care au premers revoluției pașoptiste și, apoi, Unirii Principatelor, idealul comun al unei singure patrii, promovat tot mai stăruitor prin presă, corespondență, publicații, societăți de cultură sau prin viu grai, s-a transformat în prezență obsesivă în concepțiile și trăirile afective ale marilor vizionari și patrioți mai sus-amintiți.

Nemărginita iubire de țară a lui N. Bălcescu nu l-a părăsit nici în ultimele clipe de viață, când, într-un efort contagios, formula datoria propriei generații: „De om vedea că nu putem fi patriei folositori, slujind-o în politică, i se adresa, epistolar, lui Al.G. Golescu, ne vom întoarce cu mulțumire, eu la ocupațiile mele istorice, tu la cele de filosofie morală și tot vom putea fi folositori și ne vom putea mângâia”. Iar lui V. Alecsandri, dezolat de pierderea Elenei Negri, îmbărbătându-l, îi scria: „De ce să nu întoarcem dragostea noastră toată asupra unui obiect mare și nepieritor? Și ce e mai mare pentru om decât țara? România va fi iubita noastră. Cântă-mi dar, iubite prietene, cântă-mi România ca Kollar, bohemul, patria sa!”. Apoi, aflat în mijlocul tulburărilor și al deziluziilor, nu puține și nici repede trecătoare, C. Negri, care, în expresia unui congener, „era mereu gata să se sacrifice pentru patria sa”, avea să-i insuflă curaj și bărbăție hărțuitului Al.I. Cuza, ajuns domn, când acesta se gândea să demisioneze, scriindu-i să abandoneze ideea, pentru că „aparține țării sale mai mult decât lui însuși, urmând să dea seama de un asemenea act în fața istoriei”. Și ca să încheie seria mult prea scurtă, evident selectivă, a exemplilor mai semnificative de dăruire și credință patriotică a acestei generații vizionare, reamintesc pe „arhitectul” României moderne, M. Kogălniceanu, pentru care patria însemna „toată acea întindere de pământ unde se vorbește românește”, dar care nu uita să invoce și dimensiunea socială a patriotismului militant: „numai acolo unde este răspândită iubirea pământului este răspândită și iubirea patriei. Astăzi însă, se întreba retoric tribunul, pentru ce ță-

ranul și-ar iubi și și-ar apăra o patrie, unde el n-are niciun drept, ci numai îndatoriri și sarcini?". Nu s-a oprit la vorbe, ci, împreună cu domnitorul Cuza și cu apropiații săi colaboratori, a trecut la fapte, iar rezultatele marilor reforme înfăptuite sub guvernarea sa, între care s-a regăsit și reforma agrară din 1864, aveau să fie ilustrate atât prin dăruirea și spiritul de jertfă a ostașului român pe câmpul de luptă din Balcani, în vremea războiului pentru independență, cât și prin devoțiunea, răbdarea și capacitatea de sacrificiu ale celor rămași acasă, cu toții pătrunși de dragostea de țară, fără de care neatârnamarea ar fi rămas o simplă și frumoasă năzuință.

Procesul de modernizare a structurilor societății românești a coincis, așadar, cu primenirea gândirii și ideologiei naționale, pe parcursul căruia, discursul patriotic a exprimat nu numai un motiv cu sporită audiență la nivelul conștiințelor, ci chiar un model de slujire a procesului în cauză. Deplin fundamentat conceptual în peisajul cultural și spiritual reprezentat de generația pașoptist-unionistă, același proces avea să fie preluat și extins, de la o generație la alta, prin noile înțelegeri, nuanțe și semnificații, puse în circulație de M. Eminescu, B.P. Hașdeu, I.L. Caragiale, B. Delavrancea, Al. Vlahuță, I. Slavici ș.a., care nu au ocolit accentele critice ale discursului patriotard, dimpotrivă. Ceea ce Kogălniceanu ironizase prin sintagma „patriotism de clopotniță”, se va regăsi la Eminescu biciuit în percepția sa întemeiată pe principii etnice: „Patrioții, virtuoșii, ctitori de așezăminte/ Unde spumegă desfrâul în mișcări și în cuvinte (...) Tot ce e perfid și lacom, tot Fanarul, toți iloții/ Toți se scurseră aicea și formează patrioții”

(*Scrisoarea a III-a*). Multiplele semnificații ale conceptului de patriotism, apărute și difuzate către sfârșitul veacului al XIX-lea, au reprezentat apoi sursa din care elitele politice și culturale ale României s-au inspirat în secolul al XX-lea, fie prin recursul direct la precursori, fie prin adaptări sau prelucrări originale, în funcție de varii orientări, conjuncturi, cerințe sau interese, proprii noilor generații.

Astăzi, ca să închei, totuși, răspunsul la întrebarea dumneavoastră, după ce am traversat paranteza „democrației populare” și etapa socialistă de dezvoltare a țării, cu accentele naționaliste atribuite aceluiași concept sub regimul ceaușist, noțiunile de *patrie* și de *patriotism* tind, parcă, să fie excluse din vocabularul curent al limbii române. Preceptele globalizării, prea repede răspândite după evenimentele din decembrie 1989 și mult prea lesne acceptate *tale quale*, fără necesarul filtraj, de factorii politici decizionali de la noi, au avut și au efecte perverse pe multiple planuri. Cel mai dramatic și mai expus malformațiilor este, în opinia mea, domeniul învățământului și al educației școlare, tot mai afectat de marginalizarea disciplinelor umaniste în frunte cu istoria, care, chipurile, a trebuit rescrisă în spiritul „adevărului”, adică al noilor cerințe, devenite imperative. Or, istoria, care, alături de limba și literatura română, ca și de geografie, contribuie în mare măsură la formarea și dezvoltarea sentimentelor patriotice, a dragostei de țară, de pământul și poporul căruia îi aparții, a „beneficiat”, de-a lungul anilor de libertate postdecembristă de un tratament cel puțin inadecvat, ca să nu spun vitreg: din suita manualelor alternative de istorie, care a invadat piața cărții

didactice, au fost scoase, ori comprimate excesiv, evenimentele și faptele marilor personalități ale istoriei naționale din cele mai vechi timpuri până la al doilea război mondial, spre a face loc unor personaje obscure și comentarii „originale”, voite a ilustra noua paradigmă didactică și virtuțile ideologiei globaliste. Concomitent, programele de învățământ, la toate nivelurile, au înregistrat o diminuare contra-productivă și evidentă a orelor de istorie în școală, iar facultățile de profil, respectând legislația în vigoare și reducând durata studiilor de licență de la patru, la trei ani, au contribuit la degradarea continuă a calității învățământului istoric și la scăderea tot mai accentuată a interesului pentru o disciplină consacrată cândva de Cicero ca *magistra vitae* (învățătorul vieții). Iar soluțiile recuperatoare, menite a asigura, chipurile, înalta specializare în domeniu, masteratul și doctoratul, urmând trendul descendent al studiilor de licență, s-au transformat, din păcate, printr-o extensie necontrolată, lipsită de necesara exigență științifică la nivelul „magiștrilor”, într-o tolerată și păgubitoare rutină. Încât, nu mai este de mirare faptul că noțiunile de *patrie* și *patriotism* au devenit, prin contribuția directă și decisivă a contemporanilor noștri, desuete, iar împrejurările politice și sociale specifice celor trei decenii de libertate postdecembristă au metamorfozat dragostea de patrie, atât de frumos cântată, slăvită și slujită de generațiile care au înfăptuit România modernă, independentă și Mare, în deviza îndeobște cunoscută a emigranților, preluată lexical fie de la dramaturgul grec Aristofan, fie de la poetul latin Pacuvius: *Ubi bene, ibi patria* (Unde este bine, acolo e patria)!

– Cum ar trebui să ne raportăm la valorile trecutului? Care sunt reperatele de mâine? Întrebăm, pentru că, astăzi, din păcate, vorbim, spre exemplu, din ce în ce mai puțin despre Cuza, Kogălniceanu, Hașdeu, Iorga, Petru Caraman. Cum plantăm sămânța, pentru ca tinerele generații să cunoască trecutul?

– Ca să ne raportăm, firesc, la valorile trecutului este nevoie, ca, mai întâi, să le cunoaștem. Iar ca să le cunoaștem, trebuie să apelăm la istorie, nu doar în sens cognitiv, ci și atitudinal. Or, atitudinea față de trecut a evoluat considerabil în ultima vreme, pe linia unor multiple reacții nu doar de tip hermeneutic. „Istoria – aprecia marele savant Nicolae Iorga – nu numai că ne lasă în mijlocul vieții, dar o lărgește prin perspectiva imensă a trecutului, prin presimțirea viitorului fără capăt”. Năzuind să recompună și să restituie evenimente, figuri, stări de spirit, idei și mentalități, adică tot ceea ce poate dimensiona un popor sau o cultură, un personaj ori o epocă, el își mărturisea generoasa intenție în paginile finale ale uriașului proiect numit *Istoriologia umană*: „M-am oprit asupra oricărui eveniment, oricărei situații, oricărei psihologii, ca și cum întâia oară ar fi fost vorba de dănsule. Am căutat a convorbi cu ele și cu și fără interpret și astfel socot că nu o dată le-am smuls măcar o parte dintr-o taină pe care, întregă, n-o vor destăinui nimănui. Chiar dacă m-am oprit la părerea obișnuită, ea s-a înnoit prin aceea că am căutat să aflu ceva nou întrânsa”. Trecutul, nota nu de mult istoricul și omul de cultură Alexandru Zub, oferind răspuns propriei interogații (cum să-l pri-

vim?), nu este numai complex, imprevizibil, ci și multiplu, sursă continuă de neliniști identitare. Iar dacă orice criză în sfera umanului implică o maladie a memoriei, consemna același cărturar preluând expresia lui Pierre Chaunu, „datoria istoricilor, ca gestionari ai memoriei colective, este să vegheze la buna rânduială în domeniul respectiv” (*Clio sub semnul interogației*). S-a afirmat, cu deplin temei argumentativ, că pătrunderea românilor în modernitate a fost rezultatul germinării și dezvoltării unui complex de factori, dominat de ideea națională, care, pe durata unui secol și mai bine, a asigurat contururi ferme conștiinței naționale românești într-un climat resurecțional extins asupra întregului spațiu geopolitic central și est-european. Pentru definirea aceluși climat au fost invocate, precumpănitor, istoria și literatura, dar, la fel de importante sau eficiente s-au dovedit textele politice, care au luat forma cunoscutelor memorii și proiecte de reformă boierești, puse în valoare de regretatul istoric Vlad Georgescu. Numai că tendințelor de exaltare a sentimentului național, desigur justificate și circumstanțiate politic nu numai în cazul reprezentanților generației romantice, ci și mai târziu, riscând a transforma istoria într-un panaceu universal, sau în Biblie (în expresia lui Hașdeu), le-a fost opus primatul adevărului, de sorginte tacitiană, imperativ necesar fiecărui domeniu.

Istoric și om politic fără egal între congeneri, Kogălniceanu își îndemna camarazii de idei și fapte, spre sfârșitul unei cariere fabuloase, să nu înceteze a lupta pentru apărarea intereselor și drepturilor țării, spre a fi pildă celor care veneau din urmă: „acești puțini ce am mai rămas să murim cum am trăit în

tinerețile noastre, să dăm ultimul exemplu generațiunii viitoare, ultimul consiliu, că primele condițiuni de izbutire sunt calitățile care le-am avut noi în tinerețe: patriotismul, energia, entuziasmul și încrederea în stela României". În același timp, cărturarul a respins maniera de interpretare a istoriei prin prisma intereselor (politice) de moment, apreciind, bunăoară, că în estimarea oricărui individ sau comunitate, nu obârșia, ci meritele se cuvin să primeze. Același principiu, meritocratic, avea să fie invocat și de Eminescu, consonant cu A.D. Xenopol și împărtășind punctul de vedere al mentorului său, exprimat în cel de al doilea volum din *Critice*: „Secolul al XIX-lea - nota Maiorescu - se va numi în istorie cu drept cuvânt secolul naționalităților. În el s-a lămurit și se realizează ideea că popoarele sunt chemate a se întări în cercuri etnografice, deosebindu-și fiecare misiunea istorică după propria sa natură. Pe lângă tezaurul comun al popoarelor civilizate, mai are fiecare țărâmul său aparte în care își dezvoltă în mod special individualitatea și, separându-se aici de toate celelalte, își constituie naționalitatea sa. Astfel se cere ca poporul modern să aibă o formă de stat națională și, mai ales, o literatură și o limbă națională...".

Celor câteva spicuri aflate la îndemână, sugerând și/sau ilustrând înțelepciunea și alesele virtuți patriotice, cărturărești și civice ale înaintașilor noștri, indiferent de profesia lor și de partea baricadei politice pe care s-au situat într-un moment sau altul, putem adăuga încă o mostră de cugetare ce le devoalează concepția misionară și le prezumă perenitatea faptelor: „În mâinile noastre, li se adresa Ko-

gălniceanu unioniștilor munteni în 1859, stă ca să ni se înscrie numele pe tabelele de bronz ale istoriei, în mâinile noastre stă ca să facem să zică posteritatea că, sub chetrele sub care avem a fi culcați, zac inimi mari și nobile. În mâinile noastre stă ca, deși împlinindu-ne misia pe pământ, deși morți, dar încă din morminte, să dăm urmașilor noștri sfaturi de mântuire și să dictăm legi generațiilor viitoare". Iată de ce întoarcerea la istorie, la cunoașterea marilor personalități sau valori ale vieții politice, economice, științifice, artistice sau culturale din trecutul mai îndepărtat ori mai apropiat constituie nu doar o opțiune pentru tinerele generații, ci o datorie sfântă, o obligație elementară pentru actualul și viitorul cetățean al României, derivând din admirabila axiomă eminesciană: „Fără cultura trecutului nu există dragoste de țară!" Iar întoarcerea la istorie, imperativ necesară, este posibilă prin educație, prin școală și lectură, prin promovarea și cultivarea tradițiilor naționale, printr-o politică culturală adecvată, sustrasă mimetismelor și feluritelor ispite extraculturale, care au invadat, odată cu progresul tehnologic, peisajul românesc postdecembrist.

– *În contextul unor relații internaționale destul de agitate în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, se prefigurează Independența de stat și Marea Unire de la 1918. Am știut să profităm de aceste convulsii pentru a pune cărămidă peste cărămidă întru realizarea unui stat puternic la gurile Dunării?*

– *Într-un studiu de dată recentă, consacrat jubileului prilejuit de centenarul Marii Uniri, afirmam*

și argumentam că destinul istoric al statelor mici a stat mai mereu în cumpăna jocului de interese, ori al strategiilor marilor puteri; reușitele sau eșecurile politice ale celor dintâi au depins, în bună măsură, uneori chiar decisivă, de știința sau neputința compatibilizării propriilor interese naționale, prin mijloace diplomatice în esență, dar și militare, cu obiectivele granzilor. Însă nici hazardul, configurat de contextul internațional, nu poate fi ignorat din asemenea ecuație, iar „cazul” românesc se constituie într-un sugestiv și convingător reper în acest sens. Spre exemplificare, observam, mai întâi, că statul național român modern a luat naștere la mijlocul veacului al XIX-lea, ca urmare a strădaniilor desfășurate pe parcursul mai multor generații, strălucind prin cea pașoptist-unionistă, dar pe fundalul crizei orientale și al războiului Crimeii (1853-1856), care, prin jocul schimbător al intereselor dintre puterile europene, devenite garante pentru Principate, au înlesnit, dacă nu și asigurat, materializarea unui ideal național, *unirea*, ce putea fi – în lipsa convulsiilor externe – încă multă vreme amânat.

Al doilea obiectiv politic major al statului român modern, *neatârnnarea*, a fost atins nu ca urmare imediată a eforturilor diplomatice desfășurate cu vigoare, pricepere și consistență mereu sporită atât înainte, cât și după Unirea Principatelor, ci pe fondul izbucnirii și desfășurării noii ediții a crizei orientale (1875-1878), ilustrată prin războiul ruso-turc – cu participare românească – încheiat prin tratatele de pace de la San Stefano și Berlin în 1878. Pentru România, atât cedarea sudului Basarabiei, cât și recompensa teritorială primită la schimb, Dobrogea,

acțiuni ce au însoțit epilogul războiului, s-au efectuat în pofida protestelor (oficiale) vehemente ale părții considerată vătămată, în primul caz, dar și privilegiată, în cel de al doilea, chiar dacă încorporarea provinciei dintre Dunăre și Mare semnifica și primul pas pe calea desăvârșirii unității naționale. Iar proclamarea independenței de stat a României, la 9 mai 1877, putea rămâne un act politic intern, lipsit de efectele sale firești în plan internațional, fără recunoașterea (fie și condiționată a) neatârării sale de către conclavul diplomatic berlinez.

În sfârșit, al treilea mare obiectiv românesc, configurat în același „secol al naționalităților”, dar temeinic cristalizat și propovăduit la începutul celui următor, *desăvârșirea unității naționale*, s-a materializat în împrejurările binecunoscute astăzi – după mai bine de un veac de la consumarea evenimentelor – circumscrise Marelui Război. Știm bine că atât în perioada premergătoare conflagrației, cât și în vremea neutralității, cu atât mai mult după decizia înregimentării alături de puterile Antantei, clasa politică românească și factorii decizionali au optat pentru soluția dătătoare de speranțe în direcția aducerii la matcă a românilor din cuprinsul Imperiului Austro-Ungar, dar nu și a confrăților basarabeni! Schimbarea de macaz în politica externă românească către sfârșitul secolului XIX, prin abandonul Triplei Alianțe, urmat de orientarea către puterile Antantei, incluzând alianța cu Rusia, excludea din start orice iluzie, ori speranță, în această direcție, chiar dacă voci singulare din interior (precum Constantin Stere ori N. Basilescu), sau din afară (fostul ambasador american la București, Horace Knowless)

apreciau ca posibil un astfel de epilog, anticipând, probabil, victoria Triplei Alianțe, cu abandonul firesc al visului transilvan. Or, în chip paradoxal, față de grelele încercări prin care a trecut țara în vremea războiului, culminând cu înrobitoarele condiții impuse României prin pacea separată de la Buftea-București, finalul acestuia s-a dovedit apoteotic pentru românii înstrăinați, deopotrivă, în teritoriile stăpânite anterior de foștii adversari sau aliați, sfidând, parcă, cele mai optimiste proiecte, năzuințe sau așteptări ale autorităților politice de la București. Logica elementară nu îngăduia, la începutul anului 1918, anticiparea dublului câștig teritorial (și național) spre vest, ca și spre est. Și totuși, fără a-i ignora contribuția și sacrificiile din vremea războiului, prin concursul fast al împrejurărilor, parafat ulterior de marile puteri ale vremii, micul Regat de la Dunărea de Jos – apreciat îndeobște ca stat de rang secund la începutul conflagrației – a putut deveni România Mare din finalul aceluiași an.

– *În războiul ruso-turc din 1877-1878, Domnule Profesor, ni s-a solicitat ajutorul, iar Carol I nu a stat pe gânduri și a intervenit. Solicitarea a fost făcută prin intermediul unei telegrame, expusă astăzi la București, în incita Arhivelor Naționale. De ce vorbim atât de puțin despre eroismul armatei noastre? De ce unii nu vor să recunoască faptul că, la un moment dat, au primit ajutor? De ce această telegramă, mai târziu, după anul 1945, s-a dorit a fi distrusă?*

– Deși există o foarte bogată și diversificată literatură istorică consacrată războiului, pe care noi,

românii, îl numim de *independentă*, dar pe care istoriografia generală îl identifică, deplin motivat, *rusoturc*, au rămas suficiente spații albe în explicarea unor aspecte, acțiuni, stări de spirit sau conduite, circumscrise evenimentelor din acei ani, de către analiștii profesioniști, fie aceștia istorici sau diplomați, politologi sau juriști, militari ori civili, generatoare de tot atâtea controverse, dezacorduri și nuanțe, menite, parcă, a descumpăni pe cititorul mai puțin avizat. Între chestiunile ce reclamă un spor de atenție și de limezime analitică pe marginea evenimentelor politico-diplomatice care au prefațat operațiunile militare din Balcani în anii 1877-1878, se înscriu, evident, obiectivele majore ale viitorilor cobeligeranți, i-am numit pe români, raportate, firesc, năzuințelor imperiale ale Rusiei țariste, spre deplina înțelegere nu doar a circumstanțelor și a condițiilor cooperării ruso-române pe teatrele de luptă, ci și a consecințelor în plan național, zonal și continental. Fără a detalia momente, aspecte, atitudini, inițiative sau acțiuni focalizate pe direcțiile deja enunțate, asupra cărora am stăruit în cuprinsul mai multor studii analitice, precum și într-un volum de sinteză (*Lumea românească și Balcanii în reportajele corespondenților americani de război, 1877-1878*) publicat la Junimea, în anul 2005, voi rezuma doar câteva dintre concluziile desprinse, cuprinzând, sper, răspunsurile punctuale la întrebările dumneavoastră.

În ipostaza de mare putere europeană, păgubită în urma războiului Crimeii, era absolut firesc pentru Rusia să urmărească, în împrejurările politice deschise de noua etapă a crizei orientale, a-și redobândi vechile posesiuni pierdute în 1856, care-i

blocaseră accesul la gurile Dunării, respectiv, cele trei județe sud-basarabene: Cahul, Bolgrad și Ismail. Evoluția raporturilor internaționale după 1871, ilustrată și prin cunoscuta alianță a celor trei împărați din 1873 (Rusia, Austro-Ungaria și Germania), sau prin înțelegerea secretă ruso-austriacă de la Reichstadt (1876), consacrand primatul forței în detrimentul dreptului, asigura Imperiului țarist cadrul optim pentru materializarea obiectivului strategic. De acest lucru, atât media (în speță, „Românul”), cât și diplomația românească erau deplin conștiente, iar primul ministru Ion C. Brătianu avusese chiar prilejul de a se convinge personal în privința deciziei gazdelor, după întvederea de la Livadia (august, 1876) cu țarul Alexandru II și cu cancelarul A.M. Gorceakov. În plus, conflictul iminent cu Imperiul Otoman transforma România în zonă de trecere a armatelor țariste spre Balcani, motiv de îngrijorare pentru autoritățile de la București, care au încercat din răsputeri să prevină ambele primejdii: pierderea județelor sud-basarabene (deși li se avansase ideea schimbului teritorial cu Dobrogea) și violarea teritorială, după declanșarea operațiunilor militare. Cum toate eforturile diplomatice românești vizând câștigarea puterilor occidentale, încă garante, de partea unei râvnite și necesare neutralități a țării în acel conflict au eșuat și cum ideea potențialului schimb teritorial era respinsă principial de guvern și domnitor, s-a ajuns, finalmente, la semnarea acelei *Convenții* bilaterale româno-ruse din 4/16 aprilie 1877, act politic heteroclit lipsit de valoare practică, acceptat de imperiali doar pentru a menaja orgoliile partenerilor; de altfel, acea convenție, semnată din partea

rusă doar de consulul D. Stuart, nicidecum de cancelar, ori măcar de un ambasador, „garantând” integritatea teritorială a României, n-a mai apucat să fie validată de Duma de Stat a Rusiei, nici de Parlamentul de la București, pentru că armata țaristă a și pătruns în țară, mărșăluind către Dunăre, în pofida perplexității și a protestelor oficiale ale oficialităților române, rămase fără rezultat.

Cum ideea cooperării trupelor române cu cele ruse fusese respinsă din start de Înaltul Comandament al armatei țariste, situația critică în care s-a aflat aceasta pe frontul balcanic, în vara lui 1877, ar fi constituit un bun prilej, pentru guvernul Brătianu, de negociere profitabilă a sprijinului militar solicitat, în regim de urgență, de marele duce Nicolae și acordat, cu prea mare grabă, de România. Flatat, pe semne, de oferta ce i-a fost făcută, în cadrul întâlnirii de la Gorni-Studen, de către țarul Alexandru II, de a i se încredința comanda tuturor forțelor militare concentrate la Plevna, Carol I n-a forțat șansa de a obține avantaje politice pentru țară, în perspectiva negocierilor de pace. În plus, n-a pretins încheierea unui document oficial, a unei convenții militare scrise, mulțumindu-se doar cu un formal „gentleman's agreement”, lipsit de elementarul suport juridic. Decizia asumării conducerii operațiunilor ofensive ruso-române la Plevna, întemeiată nu pe experiența necesară în arta războiului, ci doar pe calcule înguste și pe orgolii, s-a dovedit profund greșită, generând serioase rezerve sau neliniști chiar în rândul colaboratorilor apropiați, care, spre lauda lor, nu au dezavuat viciul de „procedură” și au acceptat, respectat și susținut termenii acelei înțelegeri

ad-hoc. În plus, Carol I și-a făcut iluzii disproporționate, atunci, în legătură cu statutul României la viitoarele negocieri de pace. Ce a urmat se știe: amintita lipsă de experiență l-a determinat să opteze pentru soluția contraindicată a *asaltului* la Plevna, soldată cu respingerea atacurilor și cu pierderea miilor de vieți omenești; a trebuit să fie rechemat de urgență bătrânul strateg de la Sevastopol, din timpul războiului Crimeii, generalul Eduard Totleben, care, aplicând tactica *asediului*, a izbutit să cucerească Plevna și să încline balanța victoriei finale în favoarea aliaților. Și chiar dacă, după căderea Plevnei, trupele române – care-și dovediseră vitejia, dăruirea și spiritul de jertfă, cu asupra de măsură, în asaltul redutelor turcești – au continuat să execute misiuni de luptă pe direcții secundare ale frontului balcanic, la încheierea armistițiului și, apoi, la negocierile de pace, autoritățile politico-diplomatice românești nu au avut reprezentanți. Ceea ce era și de așteptat, de vreme ce războiul a fost și a rămas în analele istoriei ca un conflict militar între cele două Împărății: Rusia și Turcia. Interesele românești, ca de altfel și ale popoarelor balcanice antrenate în conflict, au fost „apărate”, așa cum anunțaseră, în ajun, învingătorii, desigur, în limitele îngăduite de statutul imperial, implicit de promovarea propriilor obiective politico-strategice. Nemulțumirile, protestele și cererile punctuale prilejuite de cele două momente ale epilogului războiului, culminând cu admirabila prestație diplomatică a lui M. Kogălniceanu în timpul și cadrul „conclavului” berlinez (1/13 iulie 1878), acutizând raporturile bilaterale între foștii aliați, nu au modificat optica inițială a învingătorului, rămânând solu-

ția nuanțată și validată de foștii garanți europeni, după ce interesele fiecăruia fuseseră satisfăcute.

Iar dacă Imperiului țarist i se va reproșa mereu și justificat, din partea română, raptul teritorial săvârșit, în dauna Moldovei, în 1812 și, apoi, în dauna României, în 1878, în schimb, nu i se va recunoaște nicicând contribuția efectivă în dobândirea de către statul român a Dobrogei, act istoric și politic deopotrivă, atribuit în exclusivitate Europei; exact aceleași Europe care validase pretenția Rusiei asupra sudului Basarabiei, la Congresul de la Berlin, după ce tot ea o „văduvisé” de același teritoriu cu 22 de ani în urmă. La 15 septembrie 1878, corpurile legiuitoare de la București luau act de verdictul Congresului de la Berlin, care hotărâse, încă de la începutul lunii iulie, ca, pe lângă recunoașterea condiționată a independenței naționale a României, Delta Dunării cu insula Șerpilor și Dobrogea, de la Rasova la Silistra și la sud de Mangalia, să intre în componența, statului român, deposedat de cele trei județe sud-basarabene: Cahul, Bolgrad și Ismail. Momentul istoric, recuperator și păgubitor, din perspective preferate de comentatorii evenimentelor politico-diplomatice și militare asociate, a semnat cu certitudine primul pas pe calea întregirii naționale, desăvârșită la 1918.

– După toate aceste perioade zbuciumate, ajungem la un moment crucial pentru suflarea românească, Marea Unire de la 1918. Pentru cititorii noștri, vă rugăm să ne prezentați documentele, prea puțin cunoscute (prea puțin promovate), care au stat la baza certificării statului modern român.

– Fiind vorba de un moment cardinal al istoriei naționale, consumat în împrejurările convulsive ale primei conflagrații mondiale, despre care s-au scris, poate, tone de cărți de către autori aparținând multor profesii și generații, nemailuând în calcul studiile analitice, publicațiile periodice și neperiodice, comentariile, notele și documentele risipite în cuprinsul acestora de-a lungul timpului, presa cotidiană sau ocazională și, desigur, sub ochii noștri, internetul, nu m-aș hazarda să mă pronunț că un document sau altul – dintre cele considerate fundamentale, desigur – este puțin, sau mai puțin, cunoscut cititorului ispitit de istorie și de cunoașterea trecutului, în ansamblu. Asta nu înseamnă că toți, ori măcar o parte, știm totul, pentru că istoria a fost, este și va rămâne o știință dinamică, adică un domeniu de necuprins chiar și pentru profesioniști. Nu întâmplător, un clasic al istoriografiei românești, luând ca exemplu ilustrativ pe cel supranumit „arhitect” al României moderne, afirma, deplin îndreptățit, că „noutatea oamenilor mari nu se mântuie niciodată. Ceilalți sunt o picătură, ei un izvor”. Un izvor, pentru că fiecare generație are propria-i percepție asupra trecutului mai îndepărtat, ori mai apropiat. Dar, nu doar oamenii mari, incluzând atitudinile, țelurile, moravurile și faptele lor, perpetuează interesul și demersul istoric, ci și cadrul sau împrejurările în care se manifestă, cu atât mai mult în vremea evenimentelor de largă rezonanță națională și internațională.

Despre Marea Unire, nu doar ca act istoric sau ca eveniment politic, ci ca proces încheiat prin desă-

vârșirea unității naționale românești la 1 decembrie 1918, există, așadar, o imensă bibliografie, din care nu lipsesc colecțiile de izvoare documentare apărute, deopotrivă, în perioada interbelică și postbelică, până la zi, cu limitele impuse de cenzura comunistă în etapa „democrației populare”. Dar și acele limite, neutralizate prin accesul celor interesați la sursele externe de informare, s-au cantonat, îndeobște, pe problematica basarabeană sau bucovineană, cu statut de teme *tabù* în aceeași etapă, dispărând definitiv pentru istorici după 1989. Încât, astăzi, dacă ne raportăm la momentul istoric al cărui jubileu de un secol tocmai l-am depășit cu mult prea puțin fast decât ar fi meritat, putem afirma că recolta istoriografică românească și străină se întemeiază pe cunoașterea actelor și documentelor fundamentale prin care a luat naștere România Mare și că nelipsitele sau falsele controverse ce i se circumscriu sunt reductibile la nuanțe și la interpretări. Pentru cele dintâi provincii românești reunite la Patria-mamă, Basarabia și, respectiv, Bucovina, istoriografia românească, văduvită în vremea parantezei comuniste de contribuții mai substanțiale din motive lesne de înțeles, a recuperat cu sporită consistență în deceniile postdecembriste, grație eforturilor individuale, dar și unor inițiative de colaborare transfrontalieră ale istoricilor români din Chișinău, Cernăuți, Iași, București, Suceava, Cluj-Napoca, Târgoviște ș.a., încât, astăzi, putem afirma că, prin strădania restitativă comună, istoriografia se îmbogățește mereu pe seama sporului documentar, a extensiei de orizont epistemic și, nu în ultimul rând, a primenirii metodologice.

Am lăsat la urmă Transilvania, pentru că trecutul acestei vetre a românismului, incluzând momentul apoteotic al Marii Uniri, a stat mereu în atenția istoricilor clujeni, care au adunat și publicat de-a lungul anilor o întreagă suită de colecții și volume de documente, de studii monografice sau tematiche, articole și note științifice consacrate luptei pentru emancipare socială și națională a românilor ardeleni. Desigur, și în acest caz, ca și în precedentele, cercetătorul de profesie, recte istoricul, sfidând primejdia discursului monoton și repetitiv generată, uneori, de asemănarea situațiilor ori tipologiilor aferente, caută mereu surse alternative de informații documentare, fiind convins că poate descoperi adevăruri și sensuri noi, ori măcar nuanțe observațiilor anterioare, fără sacrificarea elementelor de continuitate și permanență. Iar în acest travaliu, orice informație, orice document, oricât de lipsit de importanță, în aparență, nu poate fi ignorat de analist. O mențiune specială aș face, totuși, în final, pentru documentele cartografice aferente fiecărei provincii istorice, ilustrând mobilitatea fruntariilor pe etape – în raport direct cu statutul lor politic, juridic și etnic – și înlesnind astfel percepția superioară, de către cititorul mai puțin avizat, a semnificației și consecințelor desăvârșirii unității naționale românești la 1918.

– În anul 2018, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei”, prestigioasă publicație științifică, ați publicat studiul „Centenarul Marii Uniri (1918-2018). File de epopee”. Am constatat că ați cercetat arhive din întreaga lume și ați prezentat documente inedite în ceea ce priveș-

te înfăptuirea unirii teritoriilor locuite de români. Conturați-ne, succint, o imagine a României și a „Marelui Război”, cu accent pe recuperarea Basarabiei, Unirea Bucovinei cu Patria-mamă și Unirea Transilvaniei cu România.

– În momentul declanșării Marelui Război, cum a mai fost definită prima conflagrație mondială, România era, în expresia juristului și universitarului Nicolae Basilescu, singura putere europeană care nu punea în discuție simple pretenții teritoriale, ci drepturi istorice întemeiate pe evidențe. Invocând principiul libertății popoarelor, apelat cu predilecție de statele antantiste, către care se îndreptau cvasitalitar simpatiile românești în ajun, el se dovedea printre puținii oameni politici și de spirit din țară pătrunși de necesitatea aplicării celebrului principiu al Codului Justinian, *Restitutio in integrum*, spre a legitima astfel drepturile sacre ale statului român asupra tuturor provinciilor înstrăinate. Pentru că, este știut, la 4/17 august 1916, primul-ministru român Ion I.C. Brătianu și miniștrii Franței, Angliei, Rusiei și Italiei la București semnau, după anevoioase negocieri, Tratatul de alianță și Convenția militară privind intrarea României în război alături de Antanta și recunoașterea dreptului statului român de a reuni la Patria-mamă toate provinciile românești din cuprinsul monarhiei Austro-Ungare, nu și pe cea de dincolo de Prut, rămasă sub stăpânirea... aliatului țarist! Pe temeiul acelor documente, ratificate de Consiliul de Coroană, întrunit la Cotroceni în ziua de 14/27 august același an, au fost reglemen-

tate și urgentate condițiile participării României în război.

Declanșată într-un moment neprielnic militar pentru armata română, dar extrem de oportun pentru aliați, operațiunea ofensivă din Transilvania, din noaptea de 14 spre 15 august 1916, în pofida eroismului și a spiritului de jertfă dovedit de ostași și a solidarizării cofraterne a localnicilor, a trebuit să fie foarte curând oprită, pentru a încerca organizarea rezistenței pe fronturile nou deschise de forțele inamice în Dobrogea și Muntenia, unde acestea dispuneau de o covârșitoare superioritate numerică și tehnică. Din motive binecunoscute și anume: nerespectarea angajamentelor asumate de aliați de a declanșa concomitent operațiunile ofensive pe fronturile din Galiția (generalul Brussilov) și Salonic (gen. M. Sarrail), dotarea tehnică necorespunzătoare, insuficienta pregătire a rezerviștilor, greșelile de comandament ș.a., până la sfârșitul anului, România a pierdut aproximativ 2/3 din suprafața țării și același procent din efectivul combatant. Acest tragic bilanț al campaniei militare din primele patru-cinci luni ale războiului n-a putut uicide, nici zdruncina speranța poporului român în victoria cauzei sale naționale. De la tribuna Parlamentului, în presă, în diferite întruniri publice, personalități de frunte ale spiritualității și ale vieții politice românești, au combătut resemnarea și defetismul, au îmbărbătat opinia publică, menținându-i trează încrederea în izbândă. În acel cadru s-a procedat la reorganizarea armatei române, la refacerea efectivelor, completarea armamentului și echipamentului și o instruire corespunzătoare, sub directa coordonare

a Misiunii militare franceze condusă de generalul Henry M. Berthelot. Reintrarea în luptă a trupelor astfel refăcute a avut loc în prima decadă a lunii iulie 1917, când bravii ostași ai armatei române au înscris acea pagină de epopee pe care tradiția a preluat-o sub numele de „triunghiul eroic Mărăști-Mărășești-Oituz”. Elogiindu-le spiritul de jertfă, Marele Cartier general reafirma încrederea fermă în înfăptuirea idealului național: „Vom avea Ardealul, vom avea Bucovina, vom avea Banatul. Vom fi încă o dată România de sub Mihai Viteazul și slava țării va străluci de-a pururi”. Temeinicia încrederii în realizarea aceluia obiectiv, pe când războiul și suferințele erau încă departe de a se fi încheiat, izvora nu doar din legitimitatea istorică a cauzei apărute, ci și din prefacerea sufletească a soldatului-țăran după victoriile din acea vară. Dar, împrejurările politico-militare de la sfârșitul anului 1917 și începutul celui următor aveau să complice datele problemei, pentru aliați, în general și pentru România, în special.

Izbucnită la 25 octombrie/7 noiembrie 1917, revoluția bolșevică de la Petrograd a îngăduit noului regim să adopte, între altele, celebrul *Decret asupra păcii*, document în virtutea căruia Rusia a încheiat, în scurt timp, la Brest-Litovsk, pacea separată cu Germania, lăsând astfel România descoperită în fața armatelor inamice. În acele împrejurări critice, Consiliul de Coroană, întrunit la Iași, la finele lui noiembrie, a hotărât, după dezbateri aprinse, inițierea tratativelor de armistițiu, la Focșani, urmate de încheierea păcii de la București, în primăvara anului 1918. Condițiile înrobitoare impuse României prin acel dictate, sau „pace punică”, știrbeau grav suve-

ranitatea de stat, rațiune pentru care regele Ferdinand a refuzat să sancționeze tratatul, deși Parlamentul nou ales îl ratificase, iar reprezentanții puterilor antantiste, acreditați la Iași, i-au apreciat clauzele ca „nule și neavenite”. Ajuns a fi confruntat cu primejdia destrămării, statul român a primit o infuzie de energie și speranță de la fiii săi basarabeni, uitați până atunci din rațiuni... strategice. Angajați într-un admirabil efort emancipativ, pe fondul convulsiv al revoluției bolșevice din Rusia, Congresul ostașilor moldoveni de la Chișinău, reunind circa 800 de delegați, reprezentând aproape 250.000 de ostași (majoritatea țărani) de pe toate fronturile, a proclamat, în octombrie 1917, autonomia teritorială și politică a Basarabiei și a hotărât convocarea *Sfatului Țării*, ca reprezentanță națională, care să imprime acelei autonomii pecetea legitimității. La 2/15 decembrie 1917, Sfatul Țării a proclamat Republica Democratică Moldovenească și pe Ion Inculeț președinte al ei, puterea executivă fiind încredințată unui *Consiliu* sau *Sfat al Directorilor*, avându-l în frunte pe Pantelimon Erhan. Cum după semnarea armistițiului ruso-german de la Brest-Litovsk, armata rusă inundase în retragere Basarabia, comițând tot felul de abuzuri, jafuri și asasinat, Consiliul Directorilor a cerut, la 8 decembrie, prin mijlocirea unei delegații trimisă la Iași, sprijinul guvernului român și al reprezentanților Antantei, dublat de concursul militar, pentru stabilirea anarhiei bolșevice din țară. În situația critică în care se afla, guvernul român, prezidat de Ionel Brătianu, a dispus, cu oarecare întârziere, trimiterea unei divizii peste Prut, sub comanda generalului Broșteanu, care, în ziua de 13 ianuarie 1918, restabi-

lea calmul și încrederea în zonă, fiind întâmpinat la Chișinău cu toate onorurile și entuziasmul localnicilor.

Dar, în aceeași zi, guvernul provizoriu bolșevic de la Petrograd a hotărât, în replică la acțiunea militară românească, ruperea relațiilor diplomatice cu România, arestarea reprezentanților ei acreditați în Rusia și sechestrarea întregului tezaur depus spre păstrare în depozitele Kremlinului. La 24 ianuarie, Sfatul Țării a adoptat *Declarația de independență*, document prin care semnatarii consfințeau că, „începând cu ziua de astăzi (...) nu ne mai socotim ca până acum: ardeleni, basarabeni, bucovineni ș.a. m.d. și nu ne mai socotim numai ca fiii aceluiași popor, ci ca *cetățenii aceluiași stat unitar românesc, ca cetățeni ai României nouă a tuturor românilor*, cu aceleași datorii de fiecare parte a ei și cu aceleași drepturi”. După proclamarea independenței, convingerea celor mai mulți dintre patrioții moldoveni era că noua formulă statală constituia doar un expedient vremelnic, nu și soluția definitivă a chestiunii basarabene. Văzută și înțeleasă din start de către elita intelectuală, sprijinită constant de cărturarii români din Regat, Ardeal și Bucovina, soluția logică era unirea Basarabiei cu vechea Moldovă, din trupul căreia fusese desprinsă cu peste 100 de ani în urmă. Parcurgând, apoi, etapele preparatorii ale acestei recuperări istorice, petrecute concomitent, pe de o parte, cu presiunile Radei ucrainene asupra Basarabiei și, pe de alta, cu negocierile acelei oneroase păci (din fericire, vremelnice) de la Buftea-București, înțâlnirile și dezbaterile fruntașilor moldoveni de peste Prut cu guvernanții și cărturarii români, la Iași,

i-au prilejuit marelui savant N. Iorga sugestiva observație inclusă în cuvântul de întâmpinare: „Ați venit la o mare durere a noastră și ne-ați adus o mare mângâiere.” Pentru că hotărârea solemnă adoptată de Sfatul Țării, la Chișinău, în ziua de 27 martie/9 aprilie 1918, consfințea că Basarabia, „de azi înainte și pentru totdeauna, se unește cu mama sa, România”. Se repara astfel o mare injustiție, ce dăinuia de peste un secol și se înfăptuia un pas la fel de mare pe calea împlinirii supremului ideal național: reunirea românilor la matcă.

Următorul pas l-au făcut românii din Bucovina, acolo unde autoritățile imperiale habsburgice, îngrijorate de intensificarea mișcării naționale îndeosebi prin cultură, au impus, după izbucnirea războiului, regimul unei crunte dictaturi militare. Furia austriacă împotriva românilor – chiar dacă numeroși tineri aparținând acestei etnii fuseseră înrolați în armata austro-ungară – era sporită de faptul că nu puțini intelectuali bucovineni, profesori, învățători, preoți, magistrați, studenți și chiar țărani își părăsiseră vetrele și plecaseră în Regatul liber, unde au găsit teren fertil pentru propagarea, prin scris ori numai prin viu grai, a unității naționale și a eliberării Bucovinei de sub ocupația străină. În plus, ostașii români din armata austro-ungară, căzuți prizonieri pe frontul rusesc, începuseră să se organizeze în vederea sprijinirii luptei pentru unitate națională. Apelul ferm subscris de ei la Darnița (lângă Kiev), în ziua de 13/26 aprilie 1917, a fost urmat de constituirea primului detașament de voluntari bucovineni și transilvăneni, în număr de 1500 de oameni, care a ajuns la Iași, la 26 mai/8 iu-

nie, unde i s-a rezervat o primire entuziastă. Și chiar dacă întregul context militar și politic era extrem de primejdios pentru provincia bucovineană, intrată în varii proiecte fanteziste de reorganizare, sau „amanetată” Ucrainei de ministrul austriac de externe, deputații români din parlamentul de la Viena s-au organizat într-un Club, în frunte cu Constantin Isopecu-Grecul, afirmând răspicat necesitatea soluționării chestiunii bucovinene în comun cu cea a românilor transilvăneni. Acel Club al parlamentarilor români din Viena s-a transformat, apoi, în *Consiliul Național Român*, decis a începe preparativele pentru „a uni într-un teritoriu național toate provinciile românești din Austria și Ungaria”, comunicând Parlamentului vienez voința compatrioților ca „Bucovina să fie restituită patriei”. Ulterior, același organism, la inițiativa lui Sextil Pușcariu și a lui Iancu Flondor, a convocat la Cernăuți o adunare a reprezentanților poporului român din Bucovina, în ziua de 14/27 octombrie 1918

Desfășurată într-o atmosferă solemnă și proclamându-se *Constituantă*, Adunarea a hotărât „unirea Bucovinei cu celelalte țări românești, într-un stat național independent și va purcede, în acest scop, în deplină solidaritate cu românii din Transilvania și Ungaria”. Totodată, a fost ales un *Consiliu Național* lărgit, în frunte cu Iancu Flondor, investit cu responsabilitatea guvernării Bucovinei. Respingând ferm încercările secesioniste, *Moțiunea* de unire prezentată de Flondor, exprimând disponibilitatea conviețuirii în bună înțelegere cu aparținătorii altor etnii, a fost votată în unanimitate. După adoptarea documentului, Consiliul Național a trimis la Iași mai

multe delegații, spre a găsi, împreună cu autoritățile politice românești, căile și mijloacele cele mai potrivite pentru îndeplinirea obiectivului comun, unirea cu patria-mamă. Prezența acestora în vechea reședință a domnilor Țării Moldovei a generat nu doar interes major, ci și o stare euforică în rândul tuturor localnicilor, reținută în memorialistica și presa vremii. Concomitent, I. Flondor a respins propunerea secesionistă a guvernatorului Josef von Ezdorf, comunicându-i că, pentru a apăra drepturile românilor împotriva oricăror încercări de uzurpație și pentru a asigura liniștea în țară, solicitase guvernului de la Iași intervenția armatei române. Contracărând, apoi, gestul de compromis al lui Aurel Onciu în privința viitorului provinciei, autoritățile române au răspuns apelului Consiliului Național, trimițând o divizie de infanterie sub comanda generalului Iacob Zadic, care, la 29 octombrie/11 noiembrie, intra în Cernăuți, întâmpinată fiind cu entuziasm de populația orașului. În ziua imediat următoare, același organism adopta *Legea fundamentală provizorie asupra țării Bucovinei*, iar ulterior, după vizita și dezbaterile comune cu autoritățile guvernamentale de la Iași, Sextil Pușcariu, Ion Nistor și alți câțiva refugiați bucovineni, au elaborat, împreună cu Iancu Flondor, planul concret de acțiune pentru materializarea generosului proiect național. În ziua de 15/28 noiembrie 1918, în sala Sinodală a Palatului Mitropolitan din Cernăuți, sub președinția acestuia din urmă, s-au desfășurat lucrările Congresului General al Bucovinei, în cadrul căruia, I. Flondor a prezentat cunoscuta moțiune, consacrand în esență următoarele: „...noi, Congresul General al Bucovinei, întrupând

suprema putere a țării și fiind investiți singuri cu puterea legiuitoare, în numele suveranității naționale, hotărâm: Unirea necondiționată și pe vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu Regatul României.” Atât delegatul Consiliului Național al polonezilor, cât și cel al germanilor, s-au pronunțat clar pentru unire, fapt ce a asigurat apoi unanimitatea voturilor Congresului pentru adoptarea moțiunii. Congresul a desemnat apoi membrii delegației care avea să prezinte la Iași *Actul de Unire*, primit, nu doar de destinatari, ci și de întreaga suflare românească, cu un entuziasm și însuflețire specifice doar marilor victorii obținute prin grele sacrificii și jertfe de sânge. Încă un pas hotărât și ferm pe calea desăvârșirii unității naționale românești era astfel înfăptuit.

Despre momentul apoteotic al Marii Uniri, cel consumat la Alba Iulia în ziua de 1 decembrie 1918, voi reaminti doar câteva repere cronologice și factuale, întrucât tema, privilegiată istoriografic chiar și sub regimul comunist, este mult mai bine cunoscută cititorilor și iubitorilor de istorie. Pe când țara încă nu intrase în război, un reprezentant de seamă al *Ligii pentru unitate politică a tuturor românilor* (fosta *Ligă culturală*) aflat la Iași, N. Filipescu, oferea sieși răspuns întrebării: „Ce este Regatul român fără Ardeal? O absurditate geopolitică (...) În granițele actuale suntem o țară fără viitor (...) De aceea, ațintim către cetatea naturală a Ardealului, către Acropolea românismului”. Ca el gândea întreaga elită politică românească, susținută cu arma scrisului și prin viu grai de elita intelectuală, obiectiv suprem ce a însuflețit apoi pe ostașii și ofițerii români pe

fronturile de luptă din Transilvania, defileul Jiului și Oltului, Dobrogea și Turtucaia, Nămolosa, Mărăști, Mărășești și Oituz ș.a. Revoluția burghez-democratică din februarie 1917 din Rusia și implicațiile ei asupra evoluției ulterioare a ostilităților pe frontul oriental au condus la o radicalizare a acțiunilor în spatele frontului din ambele tabere. Iar *Declarația drepturilor popoarelor din Rusia*, proclamată de guvernul sovietelor, a contribuit la impulsivitatea acțiunilor în direcția autodeterminării nu doar în Basarabia, ci și în Bucovina și Transilvania. De mare însemnătate și cu implicații profunde asupra evoluției evenimentelor politice la scară generală s-a dovedit a fi declarația, în 14 puncte, a președintelui american Woodrow Wilson, din 8/21 ianuarie 1918, document în cuprinsul căruia organizarea lumii postbelice era condiționată, între altele, și de necesitatea unei dezvoltări autonome a popoarelor asuprite din Austro-Ungaria. Modificarea politicii SUA în raport cu Viena și adoptarea, la 24 iunie 1918, a *Memorandului asupra politicii Statelor Unite față de naționalitățile din cadrul Imperiului austro-ungar*, document care recunoștea, de astă dată, necesitatea abolirii monarhiei dualiste, a favorizat lupta națională a românilor.

Sub raport organizatoric, un rol important a revenit membrilor emigrației române în Apus, care, la sfârșitul lui august 1918, întruniți la Paris, au hotărât organizarea *Consiliului Național Român* (provizoriu), cu misiunea de a apăra interesele majore ale țării, pe lângă guvernele aliate. Peste puțin timp, acel organism s-a transformat *Consiliul Național al Unității Românești*, având ca președinte pe Take Ionescu, iar

ca vicepreședinți pe Vasile Lucaciu, Octavian Goga, Jean Th. Florescu și dr. Constantin Angelescu. Recunoscut oficial și succesiv de cabinetele politice ale puterilor Antantei, Consiliul a desfășurat o susținută activitate în profitul cauzei naționale, menținând o strânsă și permanentă legătură cu fruntașii mișcării de eliberare a românilor din Bucovina și Transilvania, combătând, totodată, încercările disperate de federalizare ale Imperiului austro-ungar, ori de conservare a așa-numitei „Ungaria Mare”.

La 29 septembrie/12 octombrie, Comitetul executiv al Partidului Național Român (PNR), întrunit la Oradea, în deplin acord cu Partidul Social Democrat (PSD), a adoptat o *Declarație*, prin care era proclamată independența națiunii române din cadrul Imperiului bicefal. Cu același prilej, a fost ales un comitet de acțiune, ce-și avea sediul la Arad, în componența căruia intrau: Vasile Goldiș, Ștefan Cicio Pop, Iuliu Maniu, Al. Vaida-Voevod, Teodor Mihali ș.a. Declarația, marcând intrarea mișcării de eliberare națională în faza sa decisivă, a stat la baza tuturor acțiunilor întreprinse de românii din Transilvania până la Adunarea istorică de la Alba Iulia. La 17/30 octombrie 1918 s-a constituit la Budapesta, *Consiliul Național Român Central* (CNRC), în care au intrat șase reprezentanți ai PNR și șase ai PSD, sub președinția lui Ștefan Cicio Pop. Noul organism de conducere și-a asumat deîndată sarcina de unic for decizional într-o problemă complexă: organizarea administrației cvasiinexistentă în urma alungării primarilor, pretorilor, notarilor și jandarmilor maghiari, soluționarea statutului militarilor români aflați în varii regiuni ale Imperiului, încetarea tulbu-

rărilor și liniștirea spiritelor în focarele unde izbucniseră violențe etc. Iar imediat după reintrarea armatei române în acțiune, alături de statele Antantei, la 27 octombrie/9 noiembrie 1918, CNRC a remis guvernului maghiar de la Budapesta o *Notă ultimativă*, cerându-i să predea guvernarea teritoriilor locuite de români în Ardeal și Țara Ungurească, în virtutea dreptului la autodeterminare și în scopul apărării ordinii publice. Cum tratativele între delegații români și reprezentanții Consiliului Național Maghiar și ai guvernului de la Budapesta au eșuat, contactele cu capitala de război a României, Iașii, s-au intensificat, iar soluția proclamării imediate a unirii cu Regatul devenise iminentă. Spre a face cunoscut opiniei publice mondiale voința nestrămutată a românilor, la 5/18 noiembrie *Marele Sfat Național din Transilvania și Ungaria* (denumire luată în răstimp de Consiliul Național Român), a adresat un manifest *Către popoarele lumii*, în cuprinsul căruia era afirmat și legitimat dreptul populației românești de a înființa, pe teritoriul locuit, propriul stat liber și independent. Concomitent, a fost publicat textul pentru convocarea Marii Adunări Naționale a românilor și *Regulamentul* pentru alegerea deputaților. Convocarea Adunării, pentru ziua de duminică, 18 noiembrie/1 decembrie 1918, s-a făcut cu zece zile înainte, prin mijlocirea presei, deși n-a fost nevoie de o deosebită pregătire a opiniei publice, cum preciza unul dintre participanți, Lucian Blaga: „Pregătirea se făcuse vreme de sute de ani.”

În ziua de 18 noiembrie/1 decembrie 1918, pe „Câmpul lui Horea” din Alba Iulia, oraș cu o populație de 10.000 de suflete, s-au adunat peste 100.000

de români din toate ținuturile transilvane, bănățene, bihorene, maramureșene și ungurene, spre a susține, prin prezența lor, voința liber exprimată a celor 1228 de delegați împuterniciți a-i reprezenta în sala mare a Cazinoului, unde fuseseră invitați și reprezentanții provinciilor istorice deja unite cu Regatul român, Basarabia și Bucovina. După cuvântul de deschidere rostit de Ștefan Cicio Pop și desemnarea ca președinte a lui Gheorghe Pop de Băsești, discursul solemn a aparținut lui Vasile Goldiș, care, în final, a supus aprobării cunoscutul document istoric: *„Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba Iulia în ziua de 18 noiembrie/1 decembrie 1918, decretează unirea acestor români și a tuturor teritoriilor locuite de dânsii cu România. Adunarea națională proclamă îndeosebi dreptul inalienabil al națiunii române la întreg Banatul, cuprins între râurile Mureș, Tisa și Dunăre.”* Teritoriilor respective li se rezerva autonomia provizorie până la întrunirea Constituantei, aleasă pe bază de vot universal. Totodată, Adunarea saluta eliberarea națiunilor subjugate din monarhia austro-ungară și se înclina cu smerenie în memoria românilor care își dăduseră viața pentru înfăptuirea idealului național. După acele cuvântări, Gh. Pop de Băsești a supus spre aprobare textul rezoluției pentru unire, document ce a fost adoptat în unanimitate. Se înfăptuia astfel Unirea cea Mare, act care a concentrat eforturile, speranțele, dar și sacrificiile a zeci de generații. Făcând elogiul poporului român de pretutindeni, Nicolae Iorga aprecia că actul săvârșit la Alba Iulia n-a fost „un act politic ieșit dintr-o chibzuire rece, după cum nici războiul nostru, al celor

de aici, n-a fost rezultatul unui calcul îngust. A vorbit atunci voia elementară a veacurilor de avânt zdrobit și de speranțe împiedicate". În ziua imediat următoare, a fost ales *Marele Sfat Național*, al cărui președinte a fost desemnat Gh. Pop de Băsești. Iar la propunerea lui Alexandru Vaida-Voevod, a fost aprobată componența unui guvern provizoriu, sub titulatura de *Consiliu Dirigent*, sub președinția lui Iuliu Maniu, menit a gestiona treburile administrative până la deplina integrare a noilor teritorii la Regatul Român.

În istoria națională, Unirea cea Mare nu poate fi și nu trebuie apreciată doar prin modificarea dimensiunilor teritoriale ale țării; ea a făcut necesare, a determinat și impus transformări adânci, de structură, în acord cu stadiul specific de dezvoltare a societății românești în fiecare dintre provinciile istorice, dar și în raport cu noua situație internațională, cu nevoia de omogenizare administrativă și socială, de democratizare a vieții politice, creând condiții pentru dezvoltarea forțelor de producție în cuprinsul pieței naționale unice. Din păcate, România Mare sau *dodoloață*, în fericita expresie a unui copil din Lancrăm, n-a rezistat ca entitate atât cât au dorit și au promis făptuitorii, adică o veșnicie, ci doar 22 de ani; pentru că, în fatidicul an 1940, pierderile teritoriale înregistrate, cumulate cu degingolada politică generată de cea de a doua conflagrație mondială, au impus țării – odată cu dramatica restrângere a fruntariilor – un cu totul alt regim decât cel visat de vrednicii noștri înaintași. Mai trist este faptul că astăzi, după mai bine de un secol de la Marea Unire și după trei decenii de pretinsă democrație, autorită-

țile politice centrale se jenează, parcă, a aminti de tratatul de la Trianon, din 4 iunie 1920, act care a consfințit, la nivel juridic internațional, ceea ce românii din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș au hotărât, în ziua de 1 decembrie 1918, la Alba Iulia: unirea cu Patria-mamă. Este și acesta un reper de conduită morală și politică pentru o altă generație, ce va fi supusă, îndubitabil, judecății timpului și istoriei.

– *Pe fondul înfrângerilor succesive ale armatei române din toamna anului 1916 și a înaintării armatelor Puterilor Centrale spre București s-a pus problema retragerii administrației centrale la Iași. Descrieți-ne această perioadă întunecată pentru români. Prezentați-ne și rolul Iașilor, „capitală de război”, din acele vremuri.*

– La foarte bogata și diversificata bibliografie deja existentă pe această temă, s-a adăugat, în ultima vreme, lucrarea coordonată de venerabilul istoric și dascăl ieșean Ion Agrigoroaiei și la care însumi am colaborat, *Orașul Iași – „capitala rezistenței până la capăt” (1916-1917)*, apărută la Editura Junimea, în 2016, marcând centenarul intrării României în Marele Război. Evoluția dramatică, pentru români, a operațiunilor militare din toamna anului 1916, când trupele Puterilor Centrale, după deschiderea celui de al doilea front în sudul țării, se apropiau amenințător de capitală, a impus guvernului Brătianu să decidă, în ziua de 11/24 noiembrie, evacuarea în Moldova, la Iași, mai întâi, a Ministerului Afacerilor Străine și a celui de Război cu arhivele aparținătoare (unele ministere păstrându-și anumite servicii în Bucu-

rești), a Parlamentului, a tezaurului Băncii Naționale și a principalelor valori artistice, urmând ca Regele și miniștrii să părăsească ultimii capitala, fapt petrecut exact o săptămână mai târziu. Între timp, valuri de călători, locuitori din București, dar și din alte localități ale Olteniei și Munteniei, folosind trenuri de persoane, de marfă sau militare, camioane și căruțe, s-au îndreptat spre Moldova și, îndeosebi, spre Iași, copleșind cu numărul lor pe cel al localnicilor și depășind cu mult posibilitățile de găzduire ale acestora din urmă. În lipsa unei statistici oficiale, informația oferită de N.A. Bogdan, autorul cunoscuței monografii a Iașilor, cum că Moldova a primit, atunci, 1,5 milioane de civili și militari români, circa 1 milion de militari ruși, plus miile de prizonieri și internați civili, pare credibilă. Numai în fosta capitală, deloc privilegiată economic și edilitar după Unire, populația a sporit de la 70-75.000 de locuitori, la aproximativ jumătate de milion de suflete, în condițiile extrem de critice ale unei ierni aspre, asociată cu lipsa alimentelor, a medicamentelor, a combustibilului și a mijloacelor de transport. Supraaglomerația urbană, care a impus autorităților să raționalizeze toate resursele, a condus la izbucnirea molimelor, a febrei recurente și a tifosului exantematic, luând proporțiile unui flagel. Potrivit mărturiilor contemporane, zilnic se înregistrau la Iași 400-500 de decese, iar în restul Moldovei, 2.000, ajungând ca numărul total al victimelor provocate de tifos să depășească, în acea iarnă cumplită, cifra de 300.000. Tabloul sumbru al suferințelor și jertfelor comune, militari și civili, este zugrăvit memorialistic în imagini apocaliptice: de două-trei ori pe zi, nota același au-

tor, o căruță căra cadavrele la cimitire. Acolo, trupurile celor morți erau depuse unul lângă altul, în șanțuri lungi; nu ajungeau sicriile, lipsind scândurile. Iar Iorgu Iordan completa că însuși văzuse pe strada Lăpușeanu camioane enorme încărcate cu cadavre, puse claie peste grămadă și acoperite cu prelate, de sub care spânzurau mâini sau picioare peste marginea lăzii camionului.

Mai trebuie știut faptul că, în condițiile retragerii masive în Moldova, s-a pus și problema ca Parlamentul, Guvernul, Înaltul Comandament al Armatei, câteva instituții și întreprinderi mari, plus o parte a populației, să fie evacuate în Rusia, alternativă susținută de autoritățile țariste, dar respinsă de șeful Misiunii militare franceze, generalul Berthelot. În acele împrejurări extreme de critice, administrația locală a trebuit să găsească soluții, mai întâi, pentru găzduirea și funcționarea autorităților politice centrale și, apoi, pentru adăpostirea refugiaților. Astfel, Palatul Creditului Funciar Urban (actualul Muzeu al Unirii), Teatrul Național, Universitatea, Palatul Mitropolitan, localurile Școlii Militare, ale unor hoteluri, clădiri publice sau case particulare au asigurat sediile instituțiilor reprezentative ale statului român și au găzduit, după caz, pe înalții demnitari, începând cu Familia regală, Înaltul Comandament Militar, Parlament, Guvern, miniștri și încheind cu diplomații acreditați în România. Apoi, numeroase imobile școlare și spații aparținând unor culte, instituții sau persoane particulare au fost transformate în spitale, infirmerii, săli de triaj etc., în încercarea disperată de a limita efectele epidemiei de tifos, operațiune în care corpul medical românesc

a primit un generos sprijin profesional din partea misiunilor sanitare străine (îndeosebi, cea franceză a dr. Clunet) și moral, prin implicarea Reginei Maria și a unor mari artiști sau oameni de cultură (precum George Enescu). După trei zile de la constituirea, la 11 decembrie 1916, a unui guvern de colaborare, sau *național*, prezidat de Ionel Brătianu, a avut loc, în sala Teatrului, ședința istorică a Camerei, în cadrul căreia discursurile memorabile rostite de premier, de Take Ionescu și de N. Iorga au relevat spiritul de rezistență *până la capăt* și de solidaritate românească, cu foarte larg ecou în timp și spațiu. Încrezător în șansele armatei române, deși realitatea părea să-l contrazică, ultimul dintre oratori își încheia discursul, în aclamațiile asistenței, prin cuvintele puse în seama lui Petru Rareș: „Vom fi iarăși ce am fost și mai mult decât atât!” Când s-a așezat – nota I.G. Duca, în *memoriile* sale – a fost „un adevărat delir, aproape toată lumea plângea (...) N. Iorga a reușit să întrupeze gândul și simțirea unui întreg neam crunt lovit de soartă. Din punct de vedere emotiv, este cea mai puternică senzație istorică ce mi-a fost dat să resimt.”

Fără a mai relua firul cronologic al evenimentelor politico-diplomatice și militare din cursul anului 1917, implicând cele mai înalte autorități găzduite la Iași, se cuvin reamintite doar: legăturile permanente întreținute cu factorii și personalitățile politice românești rămase în teritoriile ocupate (Oltenia, Muntenia și Dobrogea); înființarea la Iași a Comitetului Național al românilor emigrați din Austro-Ungaria; primirea entuziastă făcută de localnici batalioanelor de voluntari transilvăneni și bucovi-

neni veniți din Rusia și semnificând (prin simbolica horă jucată în jurul statuii lui Cuza Vodă) preambulul desăvârșirii unității naționale; modificarea Constituției și anunțarea marilor reforme, care au însuflețit curajul și dăruirea ostașilor români în bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz; neutralizarea și dezarmarea trupelor rusești din preajma Iașilor, apoi și din restul Moldovei, după degringolada provocată întregului front răsăritean de revoluția bolșevică de la Petrograd. Iar în primele luni ale anului 1918, în atmosfera extrem de tensionată a negocierilor și a încheierii păcii separate cu Puterile Centrale, toți factorii politici răspunzători de destinele țării, aflați la Iași, au izbutit, în pofida prețului uriaș acceptat prin tratat, să conserve existența statală și, în același timp, să influențeze decisiv evoluția sau desfășurarea evenimentelor din Basarabia și, ulterior, din Bucovina și Transilvania. Din oraș al „rezistenței până la capăt”, vechea capitală a Țării Moldovei s-a impus, circumstanțial, ca participant activ, în etapele decizionale, la ampla mișcare națională românească care a asigurat, finalmente, înfăptuirea Marii Uniri.

– *Împreună cu istoricii Dumitru Ioănescu și Cătălin Turliuc, în anul 2002, ați publicat, la Editura Junimea, lucrarea Modernizare și construcție națională în România. Rolul factorului alogen (1832-1918). Ce-și propune să scoată în evidență această lucrare colectivă?*

– Constituind tema unui grant academic, angajat în cadrul Institutului de istorie „A.D. Xenopol” la început de secol și mileniu, lucrarea menționată,

alcătuită dintr-o suită de studii analitice grupate pe câteva direcții (teoretice și practice) asumate, reliefează corespondența și/sau compatibilitatea căilor și a factorilor de afirmare a ideologiei politico-naționale în procesul anevoios al modernizării societății românești, prin raportare la paradigma generală a evoluțiilor europene din aceeași etapă istorică în care au luat naștere și alte state naționale, precum cel italian sau german. Am convenit să ne focalizăm atenția pe condiția socială, pe statutul și rolul aloge- nilor – în ipostaza lor de potențiali sau chiar reali agenți modernizatori – în procesul complex al cristalizării și dezvoltării structurilor instituționale specifice societății românești, începând de la prima le- giuire cu caracter constituțional și unitar pentru Principatele Române, *Regulamentul Organic*, până la desăvârșirea construcției național-statale, înfăptuită prin Marea Unire din anul 1918. Și întrucât structu- ra plurietnică a societății românești cuprindea, în epocă, alături de românii majoritari, un important coeficient de populație evreiască (dominând covâr- șitor celelalte elemente etnice: greci, armeni, țigani, ucraineni, turci ș.a.), am socotit firesc să punem ac- centul pe esența fenomenului participativ al acestei etnii la îmbogățirea și diversificarea problematicii naționale în cadrul amintitului program de moder- nizare. Statutul evreilor, începând cu cel juridic, a fost subsumat, firesc, obiectivelor, uneori imperati- velor impuse de strădania majoritarilor în direcția construcției și afirmării atributelor identitare româ- nești. E de înțeles, totodată, că, fiind percepuți mul- tă vreme ca străini, deși foarte mulți dintre ei trăiau pe pământ românesc din moși-strămoși, au avut de

suportat efectele germinării și consolidării naționalismului, fenomen strâns legat de procesul modernizării. Iar intensificarea eforturilor lor de emancipare politică și socială în spațiul românesc, îndeosebi după adoptarea Constituției din anul 1866, sprijinit, chiar amplificat prin intervenția unor factori externi (am în vedere Alianța Israelită Universală, dar și Ordinul Independent B'nai B'rith din S.U.A.) n-a dat roadele așteptate atunci nu din pricina xenofobiei și antisemitismului, ci din cauza inexistenței condițiilor economice, sociale și politice favorizante întregii populații, incluzând așadar și pe majoritari. Când acestea au devenit realități materiale, Constituția României din anul 1923 avea să consfințească, în cuprinsul ei, toate drepturile firești pentru întreaga populație a țării, eliminând discriminările economice, sociale și politice de până atunci.

În egală măsură, autorii lucrării, călăuziți de nevoia înlăturării unor prejudecăți ori stereotipii interpretative, mai vechi sau mai recente, puse în circulație prin studii partizanale, centrate de regulă pe exacerbarea până la generalizare a atitudinilor xenofobe sau antisemite, generate de ascensiunea moti-vantă a naționalismului (neșovin) în societatea românească modernă, au rezervat spații ample fie lămuririi unor aspecte precumpănitor teoretice, conceptuale și terminologice, fie abordării unor chestiuni punctuale pe un larg evantai problematic: politic, economic, social, demografic, juridic și diplomatic, în cuprinsul celor patru secțiuni ale sumarului.

În ce mă privește, pot preciza faptul că istoria minorităților etnice, în speță cea a evreilor, m-a preocupat de mai multă vreme, constituind o direcție

constantă de cercetare, după 1990. Drept dovadă, am subscris imediat inițiativei colegului și prietenu-
lui dr. Silviu Sanie de a fonda împreună la Iași, încă
din 1996, revista de profil „Studia et Acta Historiae
Iudaeorum Romaniae” (SAHIR), din care au apărut
până acum 13 numere (al 14-lea fiind în curs de ti-
părire) și la care am colaborat cu regularitate, iar
recent, sub egida Editurii Tehnopress, mi-a apărut
lucrarea, sugestiv intitulată, *Evreii în societatea româ-
nească modernă. Repere juridice, demografice, economice,
sociale, politice și culturale*, însumând peste 400 de
pagini. Cartea, ilustrează în manieră convingătoare,
sper, rațiunile determinante ale imigranților evrei
de a-și alege ca patrie de adopție, precumpănitor,
Moldova, statutul lor juridic, preocupările organiza-
torice și instituționale ale celei mai numeroase co-
munități evreiești, cea ieșeană, geneza și emergența
„problemei evreiești” în România în a doua jumăta-
te a secolului XIX și la începutul celui de al XX-lea,
confruntările de opinii și actorii politici implicați și,
nu în ultimul rând, intruziunile politico-diplomatice
externe prilejuite de fenomenul migrator spre Ame-
rica, dominând ultima etapă evolutivă a acestei
chestiuni.

– În 2015, la aceeași editură din Iași, sub semnătu-
ra dumneavoastră, a văzut lumina tiparului volumul
Precursori ai modernizării societății românești: Ca-
rol Mihalic de Hodocin. Cum s-a născut ideea acestei
cărți? Care a fost orizontul intelectual al lui Carol Mi-
halic de Hodocin și, foarte interesant, îl găsim „ctitor al
primei școli de arte și meserii din Moldova”. Cum co-
mentați?

– Așa cum pofta vine mâncând, ca să invoc o cunoscută butadă, ideea oricărui proiect științific vine cercetând documentele. Lucrând multă vreme (măsurabilă în ani) în arhive, la Iași, dar și la București, pentru pregătirea tezei de doctorat, am întâlnit, deloc întâmplător, extrem de multe documente cuprinzând informații despre acest personaj poli-specializat, slovac prin naștere, adus în Moldova de domnitorul Mihail Sturdza, la recomandarea cărturarului Gheorghe Asachi, în anul 1838. Perceput îndeobște ca un deschizător de drum al modernității românești, alături de alte câteva spirite alese, Carol Mihalic s-a impus în deceniile premergătoare Unirii Principatelor drept unul dintre cei mai lucizi, mai energici ori mai dinamizanți factori în procesul restructurării și valorizării feluritelor domenii tehnico-economice ale societății și țării de adopție, începând cu orașul-capitală Iași, în care a trăit și activat vreme de aproape un sfert de veac, până la prea timpuria-i săvârșire din viață (1862). Orizontul larg al cunoștințelor sale teoretice poate fi desprins și comentat pe temeiul celui livresc, ilustrat prin actul de donație (incluzând lista-inventar) a propriei biblioteci, făcut, imediat după moartea sa, prin soție, Bibliotecii principale a orașului Iași, actuala Bibliotecă Centrală Universitară „Mihai Eminescu”. Aproape în totalitate, cărțile sunt de limbă germană, tipărite în marile orașe europene și achiziționate la scurtă vreme după apariție, în condițiile în care circulația mărfurilor, în ansamblu, implicit a tipăriturilor, era vădit afectată de puținătatea și de precaritatea căilor și a mijloacelor de transport. Conținutul lor dezvă-

luie cu precădere interesul și preocupările sale tehnico-economice: organizarea moșiilor și a construcțiilor agricole, construcția morilor, a pivnițelor, a articolelor de uz casnic, a velnițelor și a cărămidărilor, a unor fabrici (de lumânări, praf de pușcă, oțet), sau informații din domeniile chimiei, silviculturii, matematicii, geologiei, mineralogiei etc. Asta dovedește un orizont informativ rar întâlnit printre contemporani, ilustrativ totodată pentru pasiunea, rigoarea, abilitatea și tenacitatea care i-au fundamentat și însoțit întreaga pregătire sau evoluție profesională.

În practică, numele său este organic legat, în primul rând, de fondarea primei școli profesionale din Moldova, în anul 1840, funcțională din anul următor, Școala de Arte și Meserii din Iași, unde aveau să fie instruiți, sub propria-i supraveghere, câteva promoții de tineri strungari, lăcătuși sau dulgheri, atât de necesari economiei țării. Ca geolog, sau „montanist”, a explorat sistematic munții Moldovei, descoperind și coordonând valorificarea unei bune părți din avuțiile solului și subsolului Carpaților orientali, iar ca inginer, a inițiat și înfăptuit, în primii ani ai deceniului al V-lea amplul proiect vizând alimentarea cu apă a capitalei, prin înlocuirea vechilor conducte de ceramică, inadecvate timpului, cu țevi de fier, mult mai rezistente și mai economice. Direcțiile sale de acțiune, acoperind o foarte largă paletă de inițiative, au vizat, totodată: stimularea preocupărilor practice înnoitoare și folositoare variilor comunități locale; promovarea civilizației urbane ca dimensiune indispensabilă a progresului social; reorganizarea exploatării ocnelor de sare; ameliora-

rea căilor și mijloacelor de transport, spre a înlesni astfel libera circulație a mărfurilor, implicit a ideilor; încurajarea industriei, agriculturii și apiculturii, domeniile pe care le-a slujit și îmbogățit mereu atât prin profilul și ofertarea propriilor osteneți, cât și prin efectele generate în direcția asigurării bazelor organizatorice și instituționale adecvate cerințelor vremii.

Concluzionând, epoca în care a trăit și s-a afirmat inginerul, geologul, economistul, proiectantul, ecologistul, hidrologul, dascălul și/sau întreprinzătorul Mihalic de Hodocin, acoperind cronologic deceniile premergătoare constituirii statului național român modern, reclamă încă sondaje și analize parțiale, spre o mai corectă percepție și poziționare în plan istoriografic, iar protagoniștii ei, acei „oameni ai începutului de drum”, prin conduita și faptele lor, îndeamnă la răbdare și prudență pe cei grăbiți a le surprinde și a le cuprinde întreg ansamblul manifestărilor, în speranța deșartă a epuizării resurselor informative și interpretative. Or, lumea de ieri, percepută îndeobște la nivelul și prin mijlocirea elitelor implicate în travaliul modernizării sau al europenizării societății românești și al construcției naționale, merită cu prisosință ceva mai mult decât reluarea sau actualizarea și, eventual, cosmetizarea unor modele analitice, să le spunem, „clasice”; optimizarea procesului cunoașterii în domeniu reclamă, de bună seamă, extinderea și adâncirea continuă a anchetelor științifice dincolo de lumea privilegiată a prim-planurilor, acolo unde pot fi aflate repere, elemente și nuanțe întregitoare oricăror aserțiuni sau afirmații sentențioase.

– Gheorghe Asachi a fost „până spre 1840 cel mai activ factor în stimularea și dezvoltarea culturii românești moderne”. Prezența și personalitatea acestui cărturar, prea puțin mediatizat, și rolul acestuia în dezvoltarea culturii în spațiul moldovenesc.

– Cărturarul de factură renașcentistă, reperul inconfundabil al spiritualității românești de la cumpăna celor două lumi, premodernă și modernă, Gheorghe Asachi s-a născut în vechiul târg moldovenesc Herța (azi în Ucraina) în anul 1788, în familia preotului Lazăr Asachi, care i-a asigurat o aleasă educație, începută acasă și continuată (cumva paradoxal pentru un nativ ortodox) la Universitățile catolice din Lvov, Viena și Roma. În Polonia a studiat filozofia și logica, matematica, istoria naturală, fizica și metafizica, plus un curs special de arhitectură. Anii petrecuți la Viena i-a consacrat studiului astronomiei, matematicilor superioare și picturii, pentru ca la Roma să se orienteze spre domeniul umanistic, ilustrat prin cele dintâi încercări poetice. Poliglot desăvârșit, acumulând o cultură enciclopedică și iluministă cum puțini compatrioți ar fi fost în stare, s-a dovedit apt a reprezenta, cu egală autoritate, profesii și domenii multiple: inginer și profesor, diplomat și grafician, ziarist și pictor, tipograf și arhivist, dramaturg și poet, fiind greu de integrat, cum s-a mai încercat, unui curent, unei specii sau vreunei grupări, menite a-i surprinde și cuprinde totalitatea elementelor definitorii ale personalității sale. Activând o vreme ca agent diplomatic al domnitorului Ioniță Sandu Sturdza în capitala Imperiului Habs-

burgic, a revenit la Iași, în 1827, pentru a desfășura, în următoarele două decenii, partea cea mai rodnică a activității sale reformatoare, consacrate jurnalismului și școlii. Reamintim doar că lui Asachi - apreciat îndeobște ca deschizător de drum, alături de Heliade Rădulescu, al modernității culturale românești, i se datorează apariția, la Iași, a primului ziar național „Albina românească”, în 1829, urmat apoi de suplimentul literar „Alăuta românească”, de „Foaia sătească a Principatului Moldovei” sau de „Icoana lumii”, precum și organizarea învățământului artistic și politehnic, înființarea Institutului pentru educația fetelor (1834), inițierea „clasului de zugrăvie” la noua Academie Mihăileană (1835), deschiderea Conservatorului Filarmonic-dramatic (1836), popularizarea muzicii și artelor vizuale și, desigur, contribuția sa la fondarea, de către Carol Mihalic de Hodocin, a Școlii de Arte și Meserii din capitala Moldovei (1840-1841).

Același Asachi - al cărui univers formativ n-a rămas cantonat, precum am menționat, în spațiul predilect al umanismului și al artelor frumoase, s-a ilustrat ca autentic om al cetății, atent „încotro suflă vântul veacului”, spre a utiliza expresia unui contemporan de aceeași stirpe și preocupat, în măsură incomparabilă, a reduce decalajul valoric, conștientizat, între civilizația occidentală și lumea românească mult prea vitregită de marasmele Orientului. În acest efort, Asachi s-a dovedit fermentul inițiativelor și al acțiunilor practice de natură să-i inspire, ori să-i motiveze stihurile teologului-dascăl Vasile Fabian-Bob, ardelean adus tot de cărturarul ieșean la Academia Mihăileană: „S-au întors mașina lumii/

S-au întors cu capu-n gios/ Și merg toate dimpotrivă/ Anapoda și pe dos...". Perspectiva, aparent nostalgică a teologului transilvan, situat parcă de cealaltă parte a baricadei, în lumea veche, ilustra o realitate decriptată altfel de reprezentanții generației june, pentru care, sub aspectul trăirii istorice, deceniile III-V ale „secolului naționalităților” devansaseră, în opinia lui Alecu Russo, suma realizărilor din ultima jumătate de mileniu.

Evident exagerată, constatarea, definind mai curând o stare de spirit euforică specifică vârstei, va fi „contabilizat”, între altele, și preocupările, proiectele și înfăptuirile asachiene: culturale, științifice, didactice, artistice, tehnice sau urbanistice, supuse cu timpul inevitabilelor examene critice, predilect segmentare, din pricina mării diversități a temelor, domeniilor și spațiilor de exprimare, greu de cuprins în formule sintetizatoare. De altfel, epoca însăși reclamă încă foraje și analize parțiale, spre o mai corectă percepție și poziționare în plan istoriografic, iar protagoniștii ei, de talia lui Asachi, îndeamnă la prudență pe cei hotărâți a-i cuprinde întreg ansamblul și a-i epuiza ofertele sau resursele interpretative. Pentru că, chiar dacă repet, publicistul Asachi poate fi întâlnit în ipostazele cele mai diverse: istoric și arheolog, poet, jurnalist, dramaturg, nuvelist, traducător, fabulist și, oricât ar părea de ciudat, chiar lingvist, recomandând împrumuturile din limbile latină, italiană și franceză, precum și revalorificarea arhaismelor autohtone din textele bisericesti, care, laolaltă, ar fi stimulat consolidarea unității de neam prin limbă și ar fi pus stavilă ereziilor lingvistice ale epocii. Prin urmare, ar fi dificil

pentru istoricii sau criticii literari, în evaluarea căro-
ra precumpănitoare în opera lui Asachi rămâne
producția culturală și artistică, cu toate formele ei
de expresie, să cuantifice - în egală măsură și cu
aceeași autoritate - meritele juristului, diplomatului,
întreprinzătorului, tehnicianului, arhivistului, consi-
lierului domnesc și, nu în ultimul rând, ale omului
politic Asachi, câtă vreme abordările analitice serio-
oase pe aceste direcții sunt destul de răzlețe sau
inconsistente, exceptând, desigur, contribuțiile căr-
turarului N.A. Ursu și ale altor câțiva.

Să mai adăugăm însă că, dacă, din perspectivă
lingvistică, opera sa scrisă nu-l recomandă ca pe un
creator de limbă literară (este opinia specialiștilor în
domeniu), nici atitudinea sa politică, favorabilă
principal solidarizării prin cultură a românilor de
pretutindeni, nu-l plasează în rândul cunoscutei
partide naționale, ci dimpotrivă, în tabăra separatiști-
lor moldoveni, dar nu fără motive oarecum îndrep-
tățite, pe care le-am comentat în cuprinsul unui stu-
diu special. În legătură directă cu acest aspect stă și
proiecția statuii ecvestre a lui Ștefan cel Mare, din
fața Palatului Culturii din Iași, realizată de același
Asachi, în vremea căimăcămiei lui Teodor Balș
(1856), menită a induce, în conștiința ieșenilor și a
moldovenilor în ansamblu, ideea apărării propriei
identități, pentru care luptase și se dăruise marele
Ștefan, identitate periclitată, chipurile, prin unirea
Moldovei cu Țara Românească. Așadar, statuia, care
avea să fie finalizată abia în 1883, a fost concepută,
inițial, ca un simbol al separatismului moldav, re-
prezentat la vârf de caimacam, de cărturarul Nico-
lae Istrate și, evident, de Asachi. Nu întâmplător,

prin urmare, cititorii interesați de viața și opera celui care a manifestat interes major și pentru artele figurative precum: litografia, sculptura, pictura, arhitectura ș.a. exprimate fizic prin monumente publice sau privat-funerare, prin universul de coloane sau frontoane romane, urne și ghirlande, medalioane cu chipuri imperiale și statui cu lei sau obeliscuri, vor întâlni și imagini deformate ale personalității sale: fie ca „prea puțin dotat cu talent literar”, ori pastiaștor al poezilor vechi, fie ca „bătrân retrograd”, depășit de vremuri, în evaluările sau expresiile unor critici excesivi. Asachi, însă, a contrapus aprecierilor răuvoitoare ale denigratorilor, virtuțile autentice ale unui spirit enciclopedic și mereu dinamic, bântuit adesea de frământări și decepții, dar mereu convins că drumul spre idealul suprem – servirea Patriei – reclamă devotament și acțiune constructivă.

– *Un alt volum care poartă semnătura dumneavoastră, în spatele căruia sunt mii de ore de muncă, este George Enescu în spațiul artistic americano-canadian (Iași, Junimea, 2007). De unde apropierea de geniul enescian? Conturați-ne un cadru al prezenței operei enesciene atât în SUA, cât și în Canada.*

– Cartea pe care ați pomenit-o reprezintă o nouă ediție, revăzută și mult adăugită, a lucrării *George Enescu în spațiul artistic american*, tipărită în 1994 la Iași, în versiune bilingvă și distinsă, în anul următor, cu premiul cultural al revistei „Cronica”. Aproximarea tematică s-a datorat mai curând hazardului, decât propensiunii artistice, chiar dacă aceasta din urmă n-a lipsit cu desăvârșire autorului. Ca

beneficiar al unei burse de studii Fulbright în Statele Unite ale Americii, în 1980, extinsă ulterior, pe durata a doi ani, în calitate de „Visiting Scholar” (1983-1984), am avut șansa de a lucra în câteva dintre marile biblioteci de pe Coasta de Est, între care: faimoasa Bibliotecă a Congresului din Washington D.C., Biblioteca Publică din New York City, Biblioteca Publică din Boston, Biblioteca Universității Harvard ș.a., precum și în depozitele Arhivelor Naționale ale SUA din marea metropolă americană. Consultarea prealabilă a cataloagelor, fișierelor și inventarelor acelor instituții, ca operațiune imperativ necesară oricărui demers științific, mi-a relevat, pe lângă așteptatele indicii documentar-informative circumscrise temelor ori subiectelor preocupante și de imediată perspectivă, desprinse din istoria politico-diplomatică și a evoluției relațiilor româno-americane în epoca modernă, o surprinzătoare frecvență a numelui lui George Enescu, care nu m-a lăsat indiferent. Profesia de istoric, cumulată cu obârșia geografică comună (Ibăneștii mei fiind în apropierea Livenilor lui Enescu) mi-au sensibilizat patriotismul local – altfel trăit în depărtări – și mi-au îndreptat atenția către acest reprezentant celebru al culturii și spiritualității românești în Lumea Nouă, despre care, în ajun, aveam doar vagi cunoștințe. Să mai adaug faptul că, în taxiul care mă aducea de la Aeroportul Internațional Logan din Boston, spre hotel, cu prilejul celei de a doua „expediții” americane, mi-a fost dat să ascult, la radio, *Rapsodia Română* nr. 1 a lui Enescu și să constat că șoferul auzise de compozitor, dar știa că e american! Acest complex de factori mi-a îmbogățit, firesc, lista priorităților în

domeniul rezervat cercetării, pentru că, precizez, în această a doua etapă a prezenței mele pe pământ american, principala îndatorire a fost de natură didactică, îndeplinită succesiv la Emerson și Boston College.

Dacă în prima mea vizită la Washington și New York, în 1980, consacrată exclusiv cercetării, am adunat doar informații bibliografice despre Enescu, fără a intra în detalii, în cea de a doua, petrecută covârșitor în „Atena Americii”, cum este supranumit Bostonul, am realizat un control sistematic al surselor documentare, începând cu presa timpului, publicistica și continuând cu corespondența, memorialistica și fondurile arhivistice, în limita semnalelor dobândite pe parcurs. Adunând, în cei doi ani, un material bogat, variat și extrem de sugestiv pentru ipostaza americană a personalității lui George Enescu, revenit în țară, intenția mea a fost să-l ofer unui profesionist autentic, ori, măcar, să-mi asociez un colaborator muzicolog, spre valorificare, pentru a evita stângăciile inerente unui începător, sau unui „braconier” într-un domeniu ceva mai pretențios. Astfel, l-am contactat pe Mircea Voicana, pe atunci director al Centrului de Studii „George Enescu” din cadrul Academiei Române și coordonator al celor două volume monografice dedicate marelui muzician (București, 1971), premiate de Academia franceză, căruia i-am arătat întregul material informativ, sub formă de fișe și xeroxuri, oferindu-i-l necondiționat. Dar, spre cinstea și onoarea Domniei Sale, după ce a văzut rodul activității mele consacrate lui Enescu și sesizând potențialul câștig pentru domeniu prin antrenarea unui istoric

în acoperirea unei fațete mai puțin cunoscută a personalității marelui muzician, m-a sfătuit ca însumi să finalizez proiectul, oferindu-se a-mi consilia trivaliul. În plus, mi-a lansat invitația de a face o prezentare sintetică a întregului material, în cadrul Centrului de studii enesciene, de pe urma căruia m-am ales cu sugestii și recomandări ce s-au dovedit extrem de utile în imediată perspectivă. Se înțelege că, în această situație, a trebuit să mă pun la curent cu tot ceea ce s-a scris despre Enescu, la noi și aiurea, să mă apropii cât mai mult de domeniul muzicologiei, apelând din când în când la sfaturile celui care mi-a devenit mentor și, în final, a avut gentilețea de a scrie un prea frumos *Cuvânt înainte* la prima ediție a cărții.

Cum încă din etapa documentării aflasem de turneele concertistice făcute de marele muzician și în Canada, menționând în paginile lucrării doar anii și localitățile în care au avut loc, am așteptat un prilej potrivit pentru a afla detalii privitoare la repertoriu și la modul cum a fost receptată, de către publicul meloman, prezența artistică enesciană în ipostazele de compozitor, interpret și dirijor. Acel prilej avea să se ivească abia în anii de sfârșit ai secolului și mileniului, când, profitând de stagiul doctoral al fiului meu, Adrian, petrecut la Universitatea din Toronto, mi-am făcut timp de studiu în bogata Bibliotecă a Universității, unde am găsit foarte prețioase informații documentare și de presă, de natură a completa și rotunji, astfel, imaginea americano-canadiană a celui mai strălucit sol al spiritualității românești peste Ocean, în perioada interbelică și în primii ani de după a doua conflagrație mondială.

Reluând, firesc, întregul material informativ utilizat în prima ediție și adăugând, apoi, noile surse, fără a ignora contribuțiile de specialitate apărute în răstimp, am pregătit și încredințat tiparului, practic, o nouă carte dedicată celui care, în opinia lui Dinu Lipatti, întruchipa modestia contrapusă celebrității, „un amestec fascinant de plenitudine și de smerenie, de spiritualitate, de ironie, de lirism și senzualitate. (...) Un om cuceritor și puternic, un zeu ascuns într-o făptură umană”. Fără a mai detalia cuprinsul lucrării în ambele versiuni, altminteri neașteptat de bine primit de muzicologi, care m-au și „acclimatizat” în interiorul breslei, invitându-mă la două prestigioase manifestări enesciene cu caracter comemorativ (la Pella-Iowa, în 1997 și, respectiv, New York City, în 2005), precizez că legăturile de suflet ale marelui artist cu lumea de dincolo de Ocean își au explicația (mărturisită epistolar) în maniera în care i-a fost receptată imaginea: dacă europenii i-au admirat și prețuit, cu precumpănire, talentul interpretativ (violonist, pianist, sau dirijor), în Lumea Nouă, melomanii i-au iubit harul componistic, ceea ce pentru el a însemnat „voluptatea supremă”. În plus, de America s-a legat sufletește și prin mijlocirea activităților didactice, începute prin ciclul de prelegeri susținute la Universitatea Harvard, în 1928, continuate, ca profesor asociat la Școala de muzică „David Manes” din New York, în anii 1946-1949 și încheiate la Facultatea de Muzică a Universității Urbana-Illinois, în anul 1950. Din rândul numeroșilor discipoli pe care i-a format, s-a desprins, precum se știe, marele muzician, colaborator și prieten de suflet Yehudi Menuhin. Frecvența și intensitatea

sentimentelor reciproce, a trăirilor artistice înscrise pe firul nevăzut al memoriei celor doi mari artiști, vreme de trei decenii de cunoaștere profundă și cooperare, au generat suita nesfârșită a declarațiilor de respect, stimă și admirație, împinse până la venerație, din partea acestuia din urmă. Prețuirea sinceră și constantă a maestrului din partea celebrului discipol, până la părăsirea acestei lumi, s-a vădit mereu, ori de câte ori numele lui Enescu a prilejuit vreo manifestare culturală, artistică sau științifică undeva pe mapamond. Iar legăturile afective, înfiripate și apoi cimentate de-a lungul anilor între cei doi „monștri sacri” ai muzicii, George Enescu și Yehudi Menuhin, dobândind aură de legendă, prin efectele lor purificatoare și înălțătoare spiritului omenesc, recomandă, substanțializează și înveșnicesc caracterul umanist al artei.

– Am putut constata că, în arhivele pe care le-ați cercetat, ați găsit și ne-ați adus, prin intermediul volumelor dumneavoastră, foarte multe informații despre evenimente istorice din teritoriile locuite de români. Sunt în aceste arhive documente care, poate, și astăzi, dacă ar fi cercetate, ar aduce noutăți despre națiunea română?

– Cercetarea extrem de bogată a fondurilor arhivistice, în general, ale celor cu profil și de interes istoric, în speță, constituie nu doar pentru profesioniști, ci și pentru amatori, un izvor nesecat de informații, care pot contribui, în măsură diferențiată, la aprofundarea cunoștințelor într-un domeniu sau altul, la adnotarea, rectificarea ori numai nuanțarea concluziilor formulate anterior și, nu o dată, la

aflarea unor noutăți ce exced cadrului tematic urmărit, sugerând astfel noi direcții, subiecte și preocupări. Mi s-a întâmplat ca, în urmă cu decenii, studiind materialul arhivistic, mai întâi la Iași, pentru elaborarea tezei de doctorat consacrată unei teme de istorie economică a Moldovei preunioniste, să găsesc în sutele, dacă nu chiar miile de dosare, aparținând numeroaselor și variatelor fonduri de documente adăpostite în depozitele Direcției Județene locale a Arhivelor Naționale (în trecut, instituția se numea, simplu, Arhivele Statului Iași), sumedenie de informații străine de tematica urmărită, dar nu lipsite de interes, în perspectivă, pentru asumarea altor proiecte științifice, cu tematică socială, politică, diplomatică ori culturală, care aveau să vină. La fel s-au petrecut lucrurile și mai târziu, când a trebuit să cercetez fondurile de arhivă din depozitele centrale, de la București și, cu atât mai mult, în cazul arhivelor externe, din Est sau Vest, acolo unde, multă vreme, accesul cercetătorilor a fost limitat și/sau condiționat. Nu-i mai puțin adevărat faptul că, grație unor inițiative salutare, asociate negocierilor diplomatice și instituționale, au fost microfilmate și achiziționate numeroase fonduri arhivistice, de interes pentru români, din multe capitale ale lumii (Moscova, Paris, Londra, Roma, Washington ș.a.), menite a înlesni accesul neîngrădit al specialiștilor la informații și a asigura, astfel, completarea bazei documentare proiectelor care au nevoie de așa ceva. Din păcate, multă vreme rolele cu acele microfilme n-au prea fost solicitate de cei cărora le erau destinate, din varii motive, asupra cărora n-aș vrea să insist.

Cum întrebarea dumneavoastră vizează diaspورا românească și, îndeosebi, cea din Statele Unite ale Americii, despre care am și scris un subcapitol din ultimul tratat de *Istoria românilor* (vol. VII/2, Editura Enciclopedică, 2015) răspunsul nu poate fi altfel, decât cel formulat mai sus. Arhivele rămân surse de primă mână pentru istoric. Este drept, informațiile se cuvin mereu coroborate cu alte surse bibliografice, în cazul acesta, cu presa locală și centrală, cu corespondența, memorialistica și, în general, cu tot ceea ce poate arunca un fascicul de lumină spre acele direcții unde mai persistă încă – dacă nu întuneric – umbre interpretative sau îndoieli concludive. Șansa istoricului modern de a găsi cele mai adecvate răspunsuri oricărei teme preocupante, afirma nu de mult un strălucit reprezentant al breslei, este dependentă de cunoașterea cât mai deplină a faptelor, în lumina unor presupuziții teoretice și cu ajutorul unor metode capabile să evidențieze elementele definitorii sub numeroase aspecte, astfel încât ansamblul restituției să fie nu numai verosimil, ci și veridic.

– Știm că aveți în lucru un interesant proiect dedicat Iașilor: Amurgul unei capitale. Orașul Iași între anii 1856 și 1862. Care este statutul, astăzi, al fostei capitale, pentru că trăiește într-un continuu „amurg”, ignorată mai mereu de clasa politică, rămasă în urmă în ceea ce privește realizarea unor proiecte de anvergură...

– Este, într-adevăr, un proiect științific, ale cărui temelii sunt mai vechi, așezate într-o lucrare colectivă, cu profil tematic și limite cronologice mai

ample, la care am colaborat și în ipostaza de coordonator, alături de foștii colegi de breaslă Gheorghe Buzatu și Aurel Karețchi, *Aspecte ale luptei pentru unitate națională. Iași, 1600-1859-1918*, apărută la Junimea, în 1983. Respectivul text, cantonat pe evidențierea rolului jucat de fosta capitală moldavă în evenimentele care au premers și consacrat momentul istoric al Unirii Principatelor, revizuit și actualizat, a fost cuprins și în volumul-album, coordonat de profesorul Gheorghe Iacob, cu prilejul împlinirii a 600 de ani de atestare documentară a orașului, *Iași – memoria unei capitale*, apărut la Editura Universității, în 2008. Numai că proiectul științific pe care îl am pe masa de lucru, e drept, cam de multă vreme, l-am conceput într-o altă paradigmă; este ceva mai complex, depășind cadrul vieții politice, spre care îmi focalizasem anterior atenția. Indiscutabil, aceasta rămâne o dimensiune majoră a viitoarei lucrări, pentru că din ea derivă toate celelalte aspecte pe care le am în vedere și pe care nu le voi divulga aici și acum. Ceea ce vă pot spune, însă, este că programul de lucru din ultimii ani mi-a fost constant afectat de mult prea numeroasele întreruperi, cauzate fie de factori obiectivi, fie, mai ales, de cei subiectivi. În rândul acestora din urmă aș înscris deturnările sistematice de la propriile obiective științifice, prin acceptul necenzurat al unor propuneri, chiar insistențe, de colaborare ocazională, care îmi parazitează timpul, devenit, odată cu înaintarea în vârstă, tot mai prețios.

Revenind, însă, la întrebarea dumneavoastră, după cum bine ați sesizat și după cum orice ieșean poate să constate, observația marelui savant A.D.

Xenopol, formulată în Aula Academiei, după scurgerea a numai un demisecol de la Unirea Principatelor (1909), în legătură cu destinul trist al fostei capitale a Țării Moldovei, contrapus rolului decisiv pe care aceasta l-a avut în procesul constituirii statului național român modern, își păstrează nealterată actualitatea, ba chiar o reconfirmă, adăugându-i argumente și nuanțe noi, după mai bine de un veac de la rostire. *Leagănul Unirii*, cum a fost eternizat chiar de făptuitorii cei mai reprezentativi ai mărețului act istoric: Alexandru Ioan Cuza și Mihail Kogălniceanu, a fost jertfit cu bună știință pe altarul unității naționale, riscând, la rândul-le, nu doar atacurile, altminteri așteptate, din partea vechilor și noilor adversari politici, ci și rezerva, împinsă până la ură și amenințări, din partea multor concitadini, unioniști ori simpatizanți, afectați direct de pierderea statutului de capitală a orașului lor. Au existat, e drept, în primii ani de existență a noului organism național, serioase preocupări din partea guvernanților în direcția compensării pierderilor suferite de orașul Iași, după transferul funcției de capitală la București, printr-o suită de măsuri menite „a-i reda, măcar în parte, vechea splendoare”, numai că toate acestea – în pofida promisiunilor și a bunelor intenții – au trenat, din motive economico-financiare, în primul rând, transformându-se cu timpul din simple iluzii, în triste realități. Sinceritatea declarației solemne a domnitorului, cum că „România este destul de mare și de bogată spre a putea răsplăti sacrificiile ce acest oraș nobil a făcut cauzei naționale”, n-avea să-și găsească acoperirea faptică în cei doar șapte ani de mandat politic, cu atât mai puțin în

deceniile și (iată!) secolele care au urmat, confirmând dureros previziunea fostului mare economist, mare logofăt și mai mare frustrat Nicolae Suțu, statornic aspirant la scaunul voievodal și vremelnice colaborator al lui Cuza. În cuprinsul *Memoriilor* sale, publicate postum la Viena, în 1899, poziționându-se de partea foștilor separatiști, el consemna că „Moldova întreagă suferă de părăsirea în care a fost lăsată în urma Unirii. De fapt, nu a fost decât o anexare și o nimicire a ființei sale, din lipsă de prevedere (...) Aceasta e situația, neatenuată de cea mai mică speranță de ameliorare...”. Neîmpărtășindu-i soluția preconizată, nu pot să-l contrazic și să nu fiu de acord cu justetea observației sale formulată în chiar prima propoziție, întemeiată pe realitățile istorice traversate de bătrânul logofăt în cele doar câteva decenii de viață petrecute sub drapelul comun, național. Secolul și deceniile suplimentare care s-au scurs după el, până azi, în pofida unor alte vremelnice preocupări reformatoare și a multor promisiuni „electorale” specifice, îndeosebi, perioadei postdecembriste, confirmând constatările înaintașilor, oferă suficiente motive de reflecție în privința faptelor trecute, prezente și de perspectivă pe această temă, de interes mult mai larg decât, poate, o sugerează actualul titlu al viitoarei mele cărți.

CUPRINS

- O viziune a istoriei care se deschide în cunoaștere academică (Interviu cu *Ovidiu Ștefan BURUIANĂ*) 5
- Istoria între trecut și prezent, între pasiune și știință (Interviu cu *Laurențiu RĂDVAN*) 27
- Imaginea de ansamblu a politologiei, a rădăcinilor și a transferului puterii în luarea deciziilor (Interviu cu *Daniel ȘANDRU*) 65
- Istoria, izvor nesecat de cercetare, în direcția naționalismului și minorităților, în istoria modernă și contemporană, în istoria construcției europene (Interviu cu *Cătălin TURLIUC*) 99
- Istoria în mii de pagini de cultură și știință cu ilustrul profesor Vitcu, un nume de referință în cercetare 149

